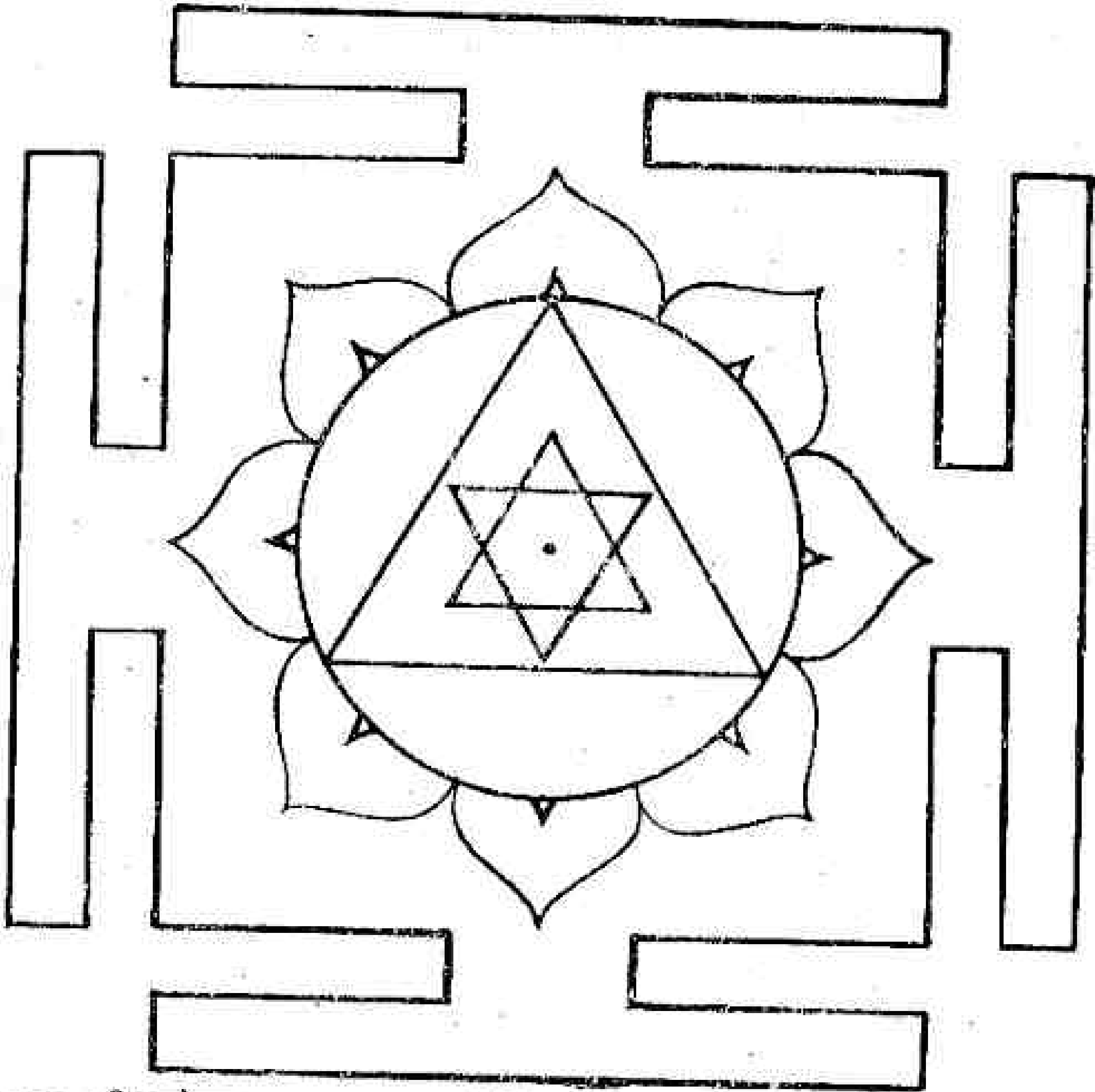
AA Jhgfj% AA

deZdk.M i)rh

विषय-सूची

• गणेश यन्त्रम् •

अथ श्रीगणेश ध्यानम्:—उच्चैर्ब्रह्माण्डखण्डद्वितयसहचरं कुम्भ-युग्मं दधानं, प्रेंखं नागारिपक्षप्रतिभटविकटश्रोततालाऽभिरामम्। देवं शम्भोरपत्यं भुजगपतितनुस्पर्धिवर्धिष्णुहस्तं, ध्याये पूजार्थमीशं गणपतिममलं धीश्वरं कुञ्जरास्यम्।।१।

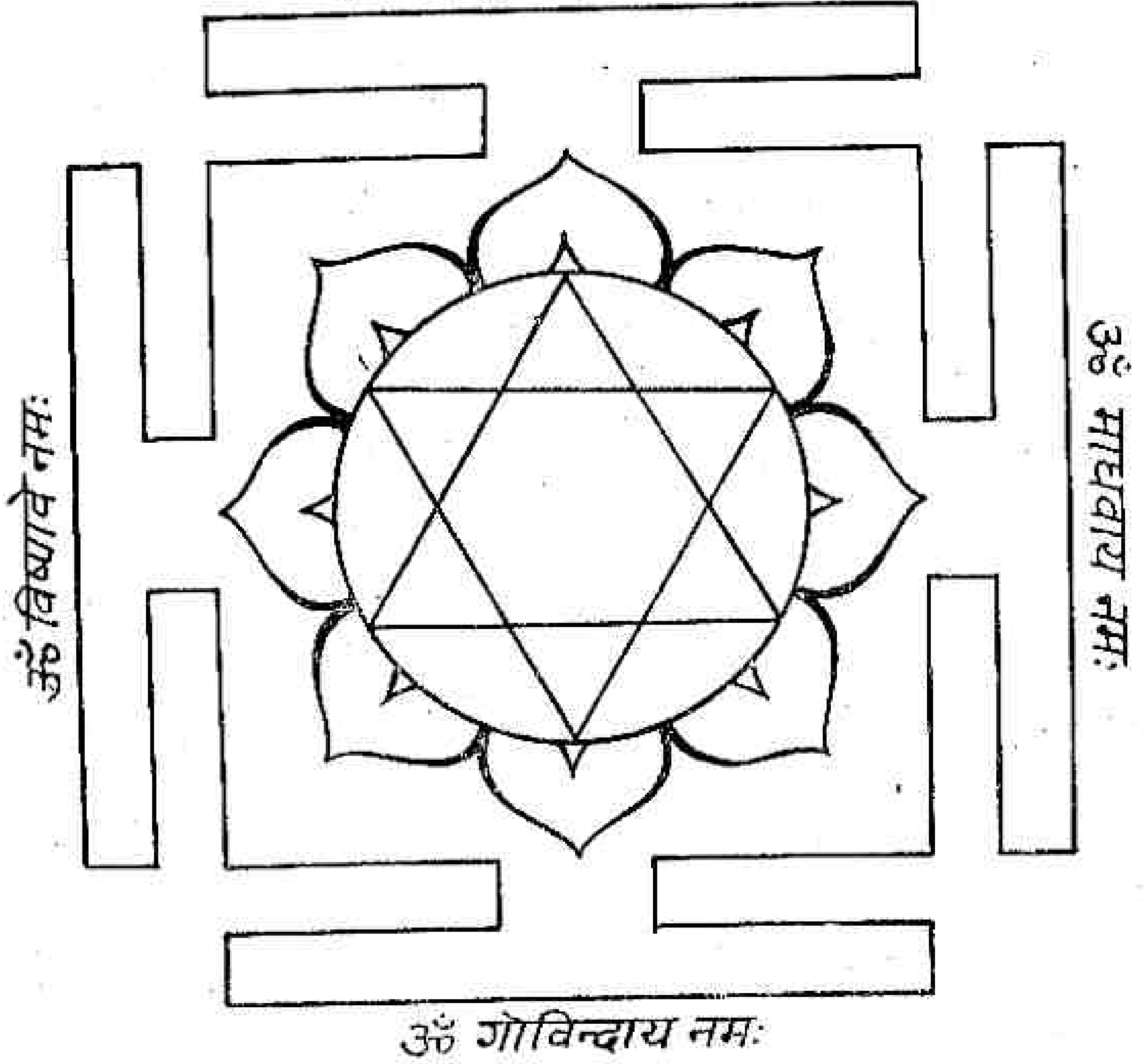
अथ यन्त्रोद्धारः

षटकोणञ्च त्रिकोणञ्च, तद्बहिः अन्यत्सर्वं मातृकायन्त्रवत्।

अथ मन्त्रोद्धारः—श्रीशक्तिस्मरभूविघ्नबीजानि प्रथमं वदेत्। ङेऽन्तं गणपतिं पश्चाद्वरान्ते वरदं परम्।। उक्त्वा सर्वजनं मेऽन्ते वशमानय ठः द्वयम्। अष्टाविंशत्यक्षरोऽयन्ताराद्योमनुरीरितः।।

अथ मन्त्रः— ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं गणपतये वर वरद सर्वजनं मे वशमानय ठः ठः।। (शाक्त प्रमोदे)

• विष्णु यन्त्रम् •

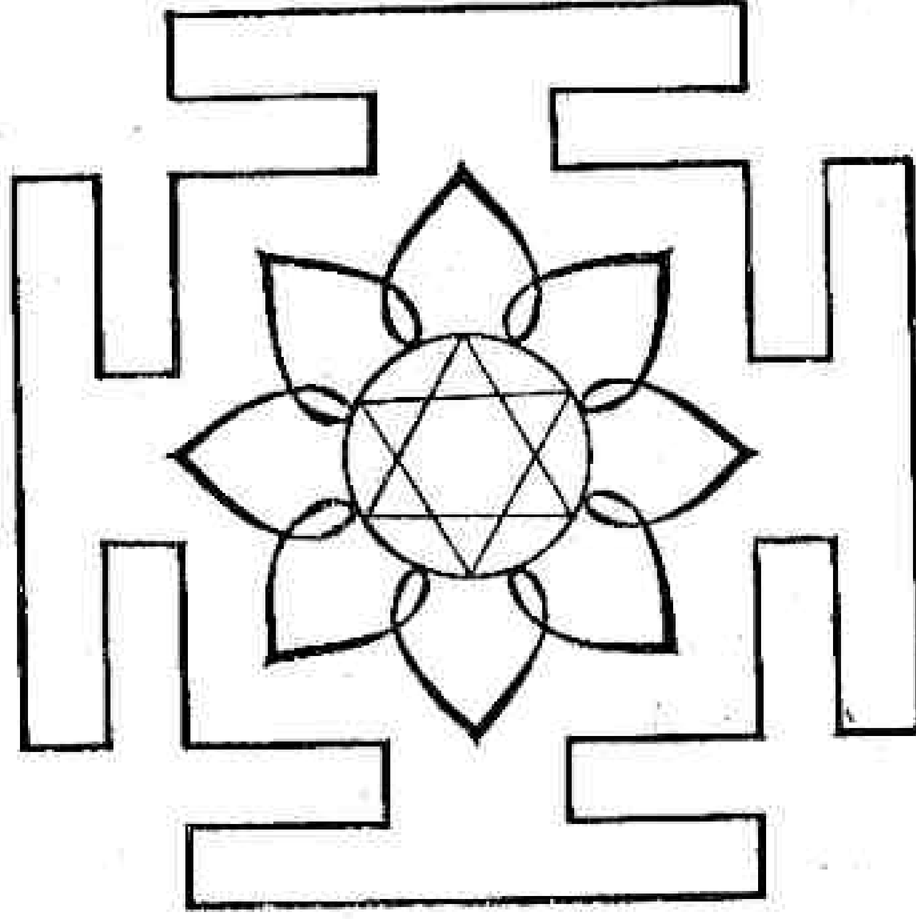
अथ श्री विष्णु ध्यानम्—शान्ताकारं भुजगशयनं प्रद्मनाभं सुरेशम्, विश्वाधारं गगन सदृशं मेघवर्णं शुभांगम्।। लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम्, वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम्।।

अथ यन्त्रोद्धारः—अनुक्तकल्पे यन्त्रन्तु, लिखेत्पद्मदलाष्टकम्। षटकोणकर्णिकन्तत्र, वेदद्वारोपशोभितम्।।१।।

अथ मन्त्रोद्धारः—सचतुर्थी नमोऽन्तैश्च, नामभिर्विन्यसैत्सुधीः। तारन्नमः पदं ब्रूयात्ततो दीर्घसमन्वितौ। पवनोणाय मन्त्रोऽयं प्रोक्तो वस्वक्षरः परः।।

अथ मन्त्रः—ॐ नमो नारायणाय।

शिव यन्त्रम्

अथ शिव–ध्यानम्

ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभञ्चारु चन्द्रावतन्सं, रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम्।। पद्मासीनं समन्तात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं, विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम।।१।। (शाक्त प्रमोदे)

अथ यन्त्रोद्धारः

अनुक्तकल्पे यन्त्रन्तु, लिखेत्पद्मदलाऽष्टकम्।। षटकोणकर्णिकान्तत्र, वेदद्वारोपशोभितम्।।१।।

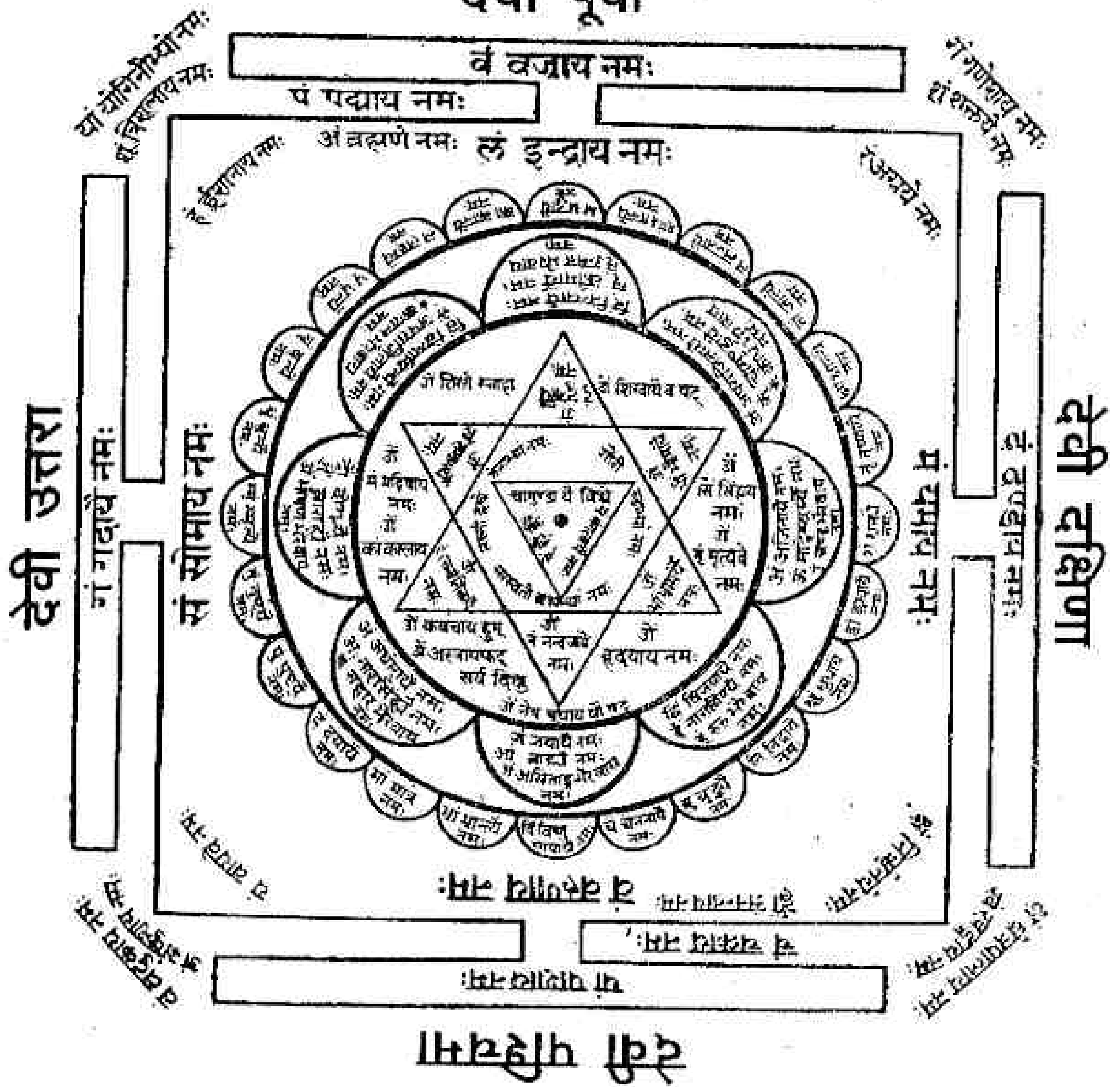
अथ मन्त्रोद्धारः

नमस्कारं समुद्धृत्य, वाऽन्तं नेत्रसमन्वितम्।। वारुणं मुखवृत्तञ्च वायुं ललाटसंयुतम्।। अमुम्पञ्चाक्षरम्मन्त्रं, पञ्चकामफलप्रदम्।। प्रणवादिर्य्यदा देवि ! तदा मन्त्रः षडक्षरः।। इति।।

अथ मन्त्रः

ओन्नमश्शिवाय।। (शाक्त प्रमोदे)

सप्तशतिपूजन- यंत्रम्

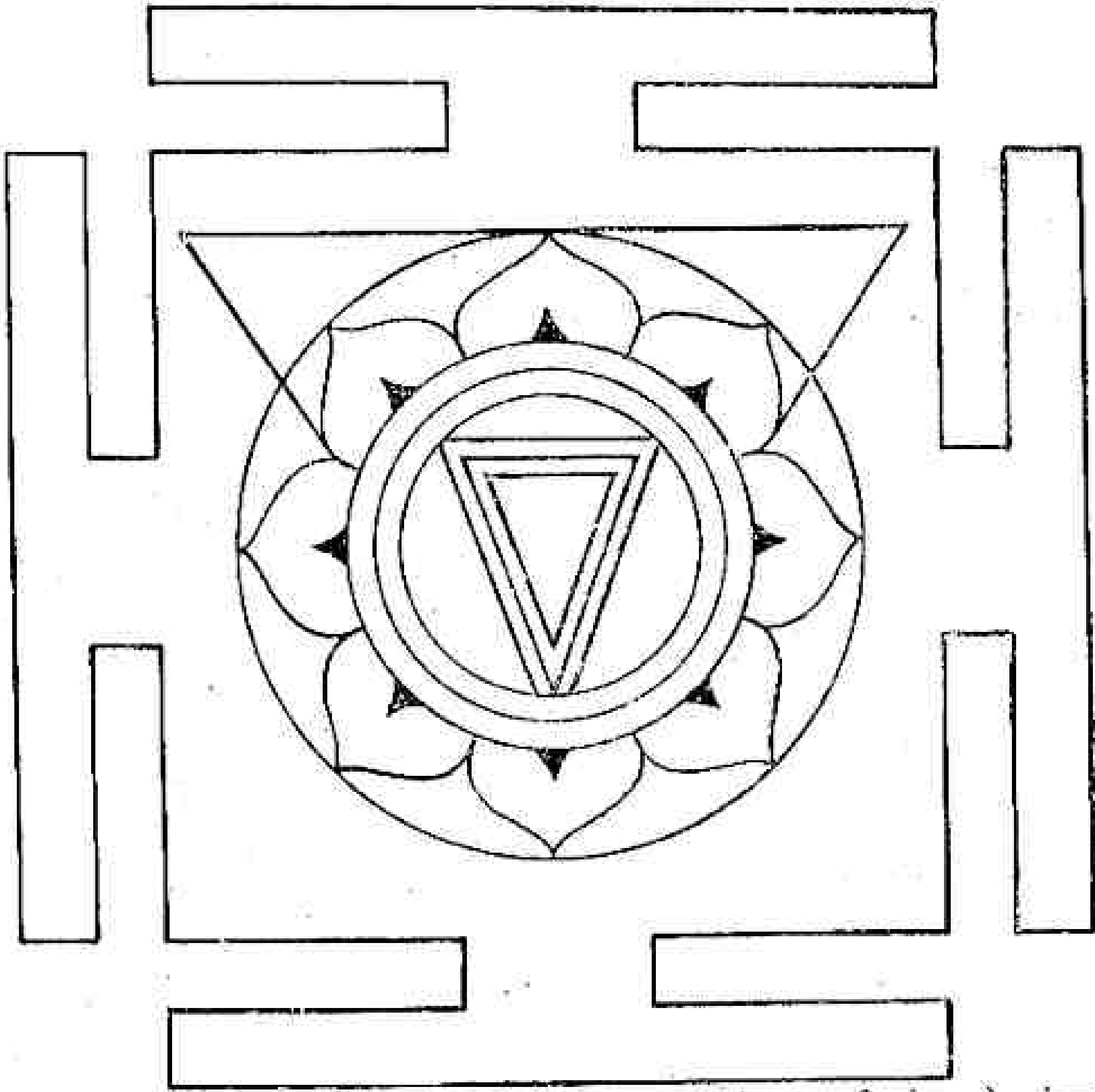

प्रणवं सर्वत्रादौ पठेत्।

नोट—वाम भाग में 'ॐ म. महिषाय नमः' बनाना और दक्ष-भाग में 'ॐ सिं सिंहाय नमः' बनाना।

मन्त्रमहोदधिः १८ तरंगे, श्लोक-
१४८ तः १५७ पर्यन्तम्।

• कालीयन्त्रम् •

अथ श्री काली ध्यानम्।। शवारूढां महाभीमां, घोरदंष्ट्रां हसन्मुखीम्।। चतुर्भुजां खंगमुण्डवराभयकरां शिवाम्।।१।। मुण्डमाला धरां देवीं ललजिह्वां दिगम्बराम्।। एवं सञ्चिन्तयेत्कालीं श्मशानाल-यवासिनीम्।।२।। (शाक्त प्रमोदे)

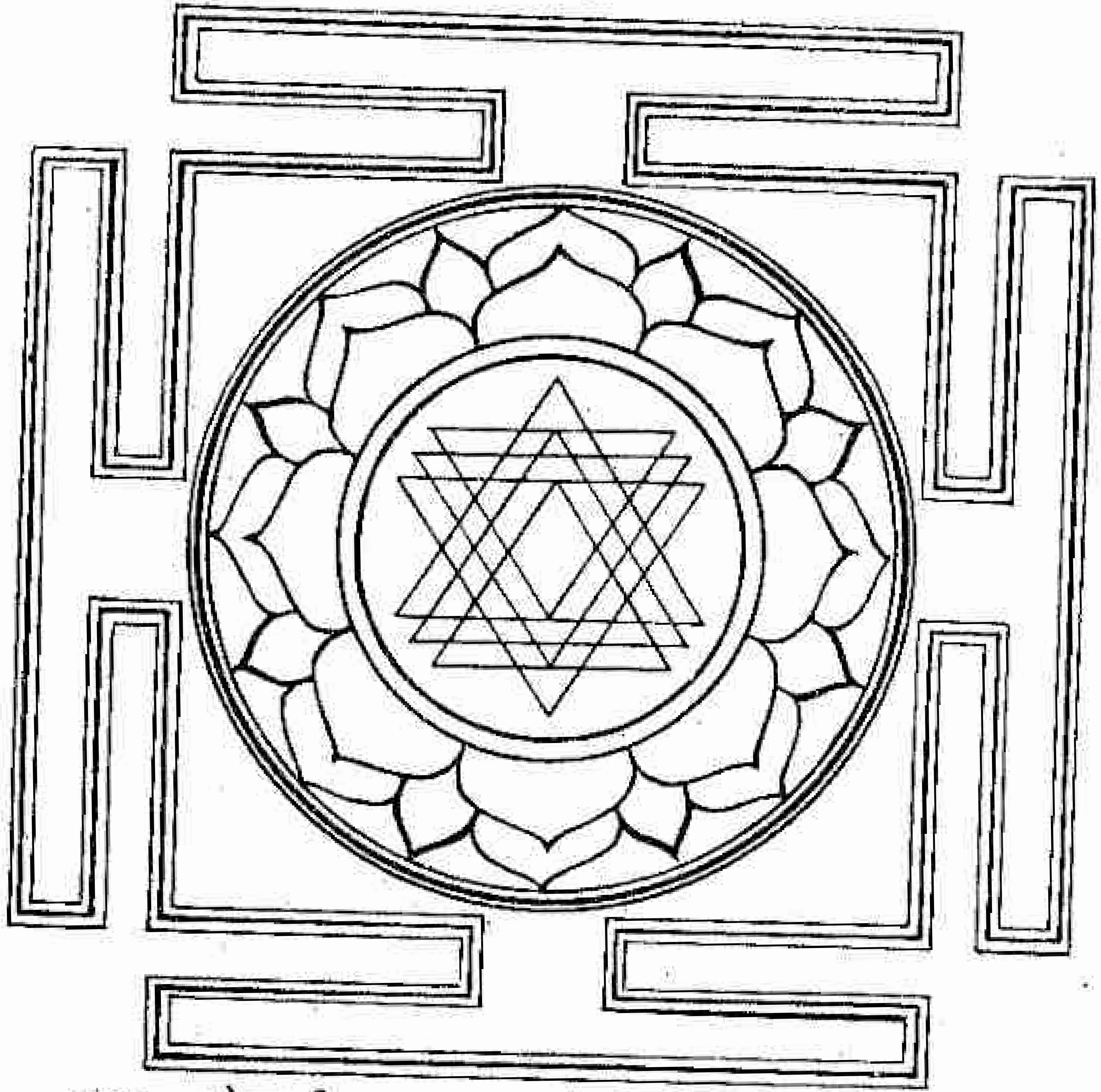
अथ यन्त्रोद्धारः :—आदौ त्रिकोणमालिख्य त्रिकोणं तद्बहिर्लिखेत।। ततो वै विलिखेन्मन्त्री त्रिकोणत्रयमुत्तमम्।।१।। ततस्त्रिकोणमालिख्य लिखेदष्टदलं ततः।। वृत्तं विलिख्य विधिवल्लिखेद्भूपुरमेककम्।।२।।

अथ मन्त्रोद्धारः —कालीबीजत्रयं प्रोक्त्वा, लज्जाबीजद्वयं ततः।। हूँकारौ द्वौ ततः पश्चाद् दक्षिणे कालिके ततः।।१।। कालीबीजत्रयं तस्मात्, लज्जाबीजद्वयम्पठेत्।। द्वौ च स्वाहान्त–हूङ्कारौ कालीमन्त्र उदाहृतः।।२।।

अथ मन्त्रः

क्रीं क्रीं क्रीं ह्रीं ह्रीं हूँ हूँ दक्षिणे कालिके क्रीं ३ ह्रीं २ हूँ २ स्वाहा।।

• षोडशी यन्त्रम् •

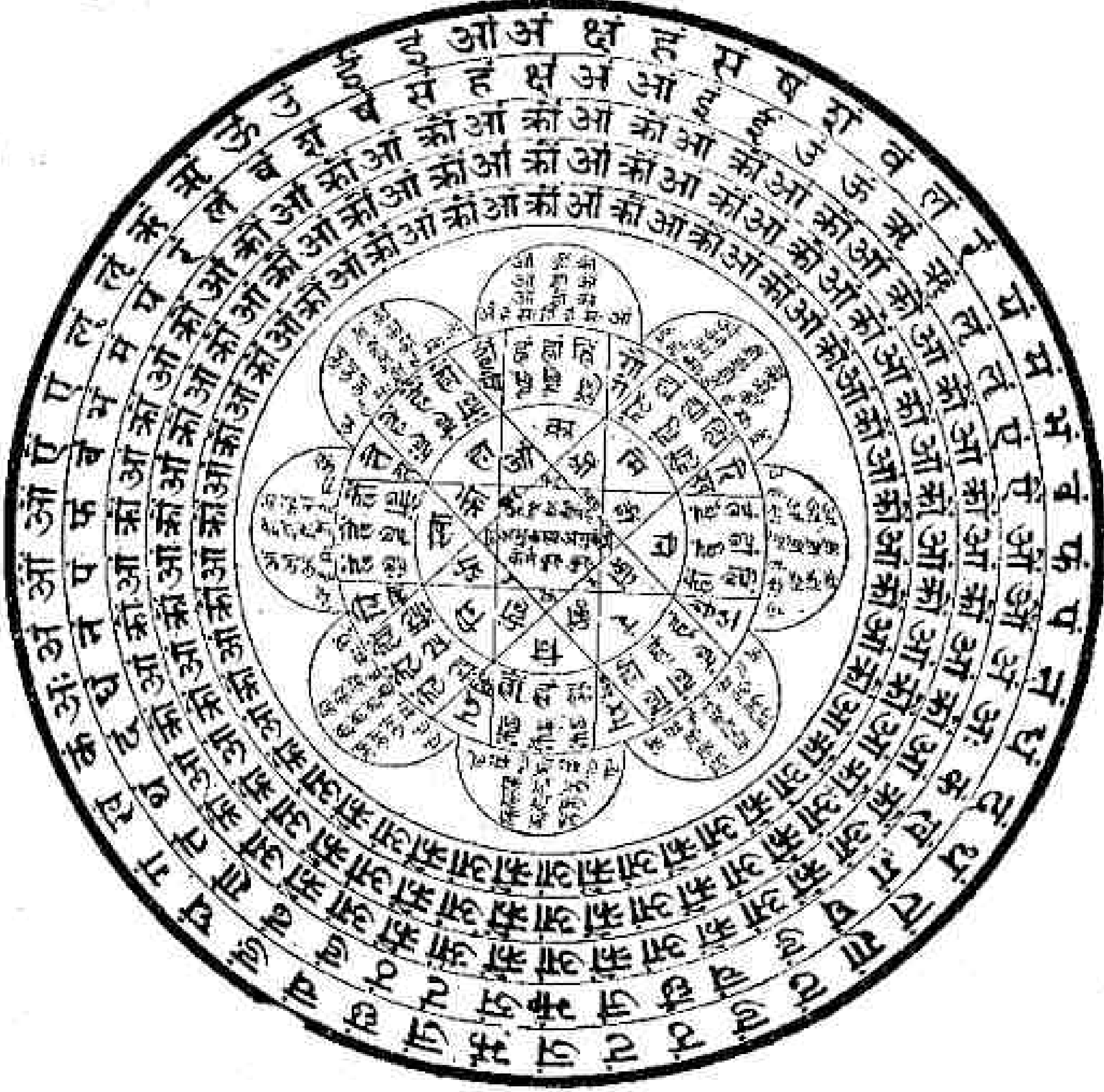
अथ षोडशी ध्यानम् :—ॐ बालार्क्कमण्डलाभासां, चतुर्ब्बाहान्त्रिलोचनाम् ।। पाशांकुशशरांश्चापन्धारयन्तीं शिवाम्भजे ।।१।।

अथ यन्त्रोद्धारः—बिन्दुत्रिकोण वसु कोणदशार युग्मम्वस्वस्त्रनागदलसंगतषोडशारम् ।। वृत्तत्रयञ्च धरणीसदनत्रयञ्च श्रीचक्रराजमुदितम्परदेवतायाः (शाक्त प्रमोदे)

अथ मन्त्रोद्धारः—आदौ लज्जां समुच्चार्य्य, क ए ई ल ततः परम् ।। पुनश्च लज्जामुच्चार्य, ह स क हल् तु तत्परम् ।।१।। ततो लज्जाम्पुनः प्रोच्य, लज्जान्तं सकलन्ततः ।। षोडशाक्षरमन्त्रोऽयं, षोडश्यास्समुदाहृतः ।।२।। इयन्तु सुन्दरी—विद्या देवानामपि दुर्ल्लभा । गोपनीया प्रयत्नेन, सर्व्वसम्पत्करी मता ।।३।।

अथ मन्त्रः— ह्रीं क ए ल ह्रीं —ह स क ल ह्रीं —स क ल ह्रीम् ।। इति ।।

घटार्गल-यंत्रम्

'अग्निकोणे नमः'

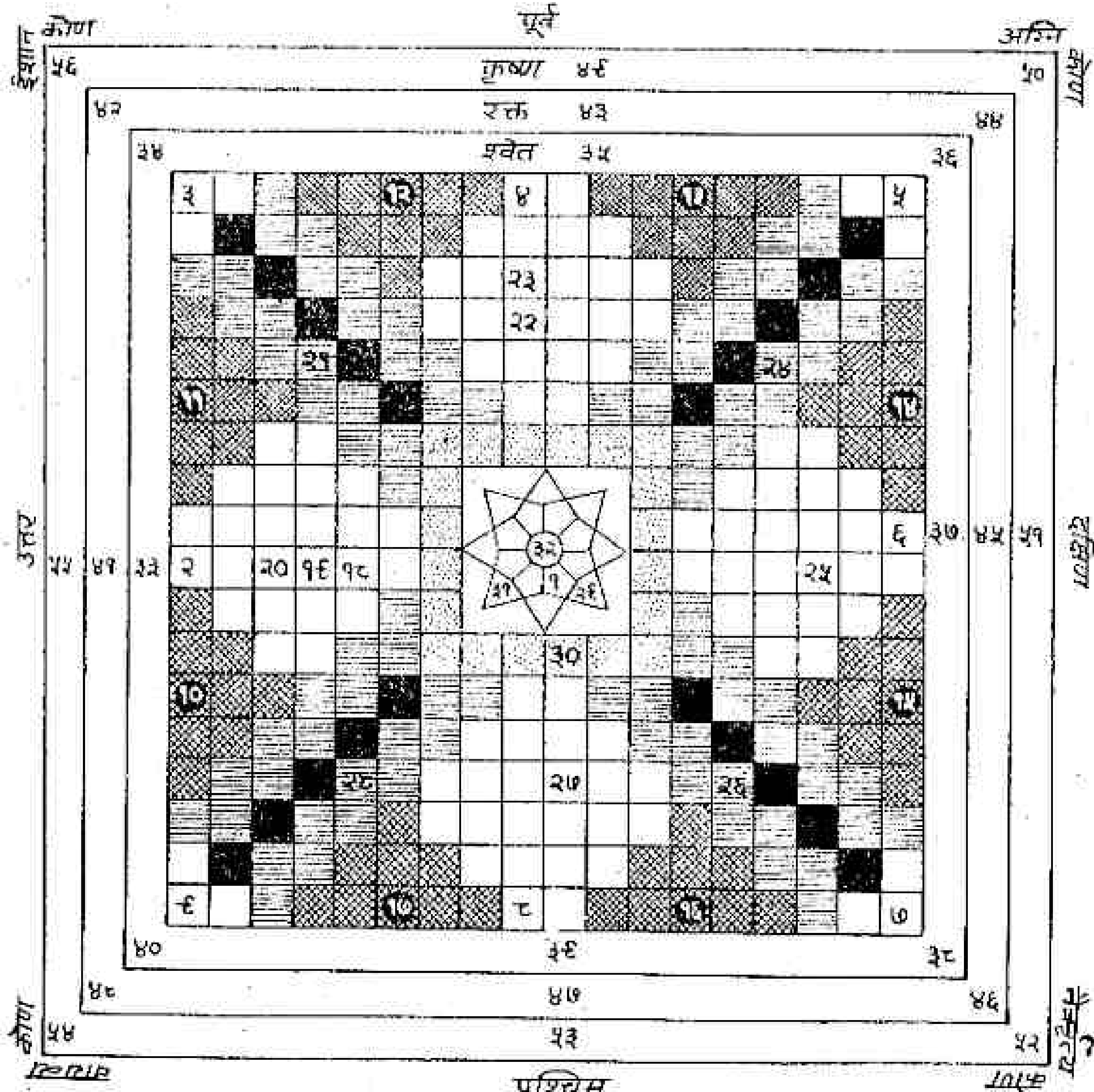
इस यंत्र के ऊपर कलश तथा दीपक–स्थापन करना चाहिए।

शारदायां नवमपटले–

श्लोक ६५ तः, १०० पर्यन्तम्।

सर्वतोभद्रचक्रम्

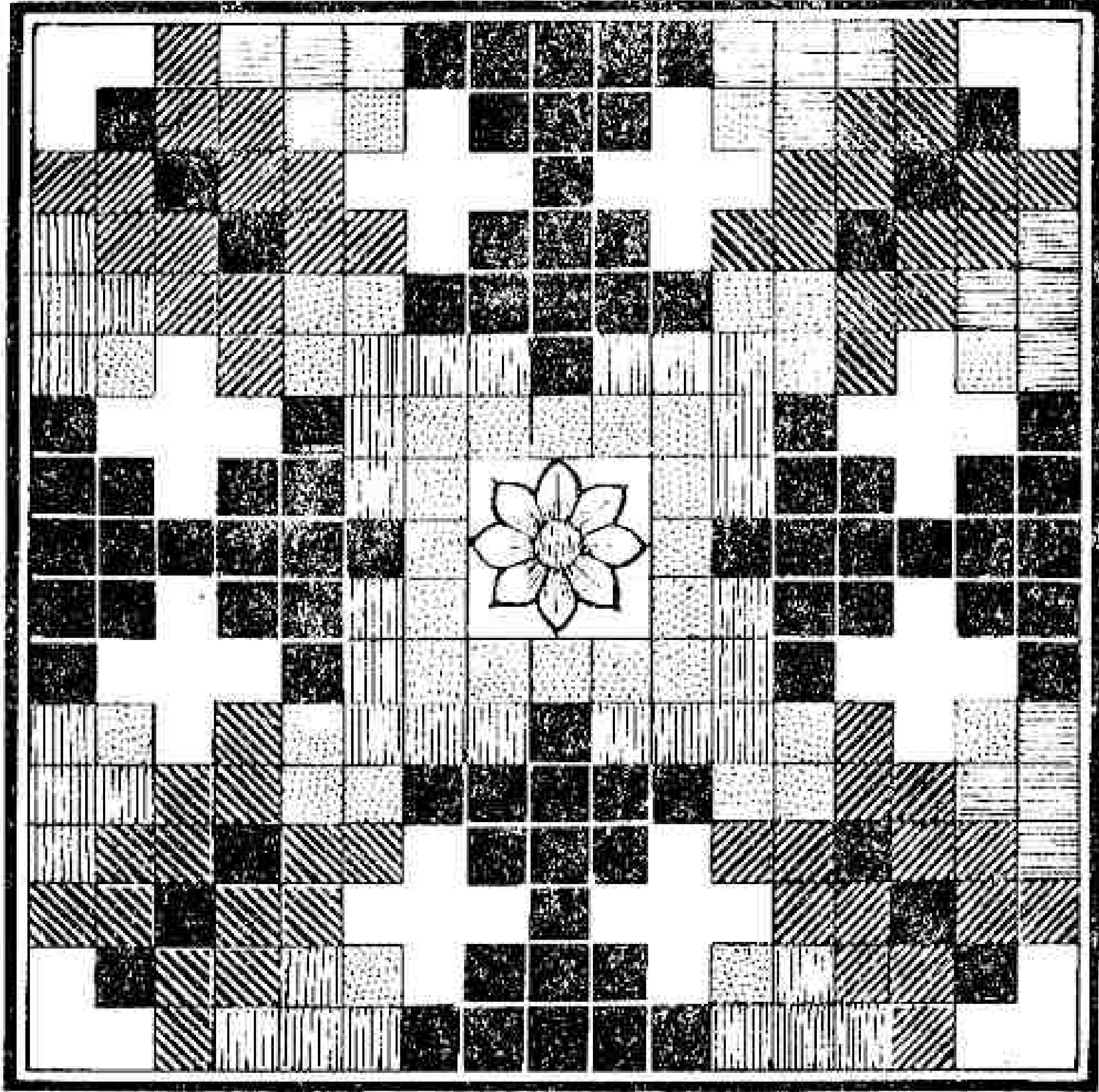
(१९ रेखात्मकम्)

चिह्न वर्ण धान्य

चिह्न	वर्ण-धान्य
	श्वेत- चावल
	हरित- मूंग
	कृष्ण- उर्द
	पीत- चना
	रक्त- मसूर

शिवार्चने चतुर्लिङ्गतोभद्रचक्रम्

श्वेत

पीत

रक्त

हरित

कृष्ण

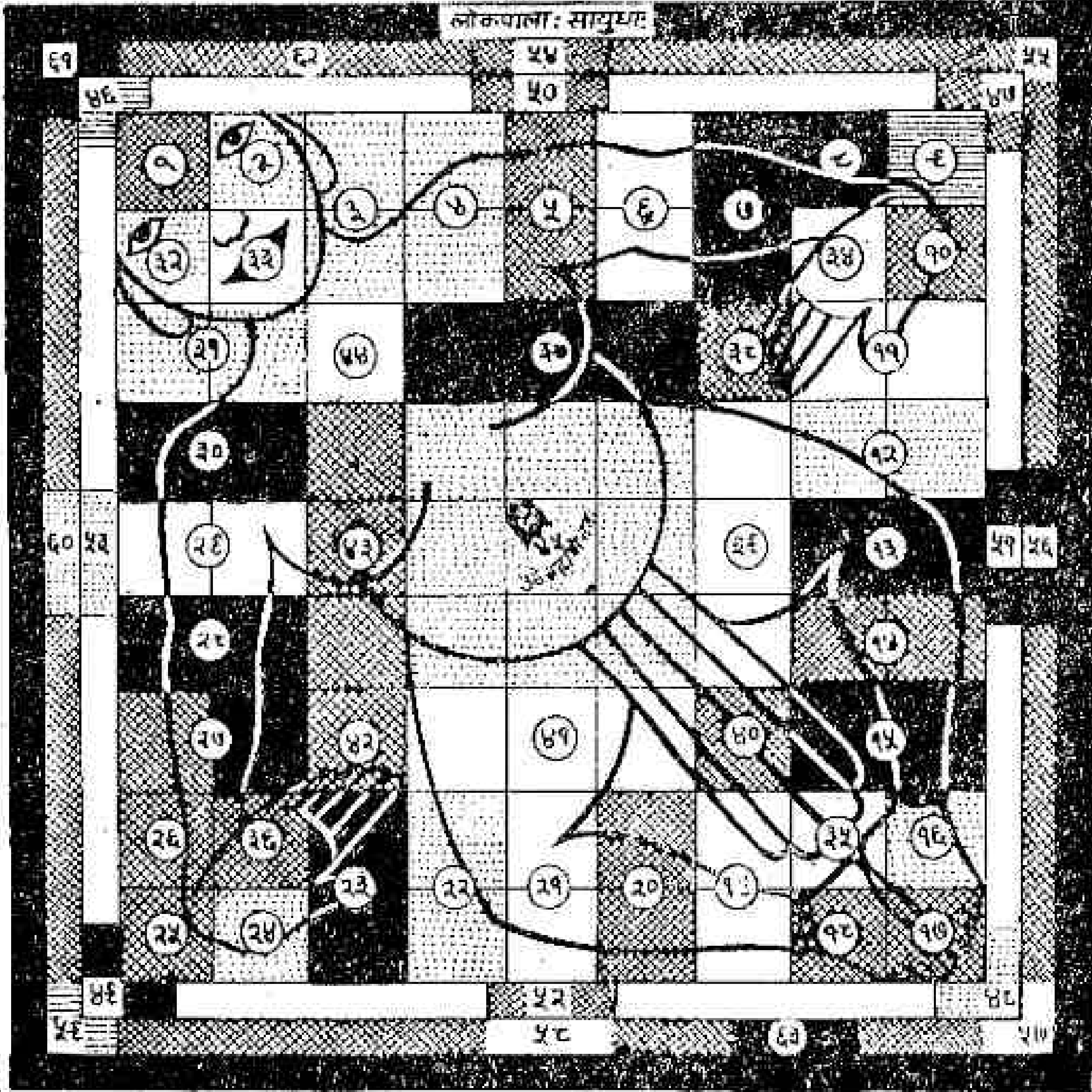
गृहवास्तु चक्रम्

(८१ कोष्ठक)

ईशान

पूर्व

आग्नेय

उत्तर

दक्षिण

वायव्य

पश्चिम

नैर्ऋत्य

	श्वेत
	पीत
	रक्त
	धूम्र
	कृष्ण

मङ्गल (भौम) पूजनयन्त्रम्

पूर्व

ई०
(ॐ त्रिं त्रिशूलाय नमः)
(ॐ हं ईशानाय नमः)
(ॐ ओं ब्रह्मणे नमः) (ॐ ब्राह्म्यै नमः ॥२८॥
(ॐ पद्माय नमः)
(ॐ महालक्ष्म्यै नमः ॥३५॥

(ॐ वं-वज्राय नमः)
(ॐ लं- इन्द्राय नमः)
ॐ खः भौमाय नमः-
अस्त्राय फट् ॥६॥

आ०
(ॐ शं-शक्तये नमः)
(ॐ रं अग्नये नमः)
(ॐ माहेश्वर्यै नमः ॥२९॥

१८ ॐ कुजाय नमः
१७ ॐ धरात्मजाय नमः
१९ ॐ भौमाय नमः
२० ॐ भूमिदाय नमः
१५ ॐ लोहिताक्षाय नमः
१६ ॐ सामगानां कृपाकराय नमः
१४ ॐ लोहिताय नमः
२१ ॐ भूमिनन्दनाय नमः
२२ ॐ अङ्गारकाय नमः
१२ ॐ महाकायाय नमः
१३ ॐ सर्वकर्मावरोधकाय नमः
७ ॐ मङ्गलाय नमः
२३ ॐ यमाय नमः
२४ ॐ सर्वरोग प्रहारिणे नमः
११ ॐ स्थिरासनाय नमः
१० ॐ धनप्रदाय नमः
९ ॐ ऋणहर्त्रे नमः
८ ॐ भूमिपुत्राय नमः
२५ ॐ सर्वरोगापहारकाय नमः
२६ ॐ वृष्टिहर्त्रे नमः
२७ ॐ सर्ववृष्टिकर्त्रे नमः

ॐ क्रां भौमाय नमः । कवचाय हुम् ॥४॥

ॐ ॐ भौमाय नमः । हृदयाय नमः ॥१॥

उत्तर
(ॐ गं गदायै नमः)
(ॐ कुं कुबेराय नमः)
(ॐ चामुण्डायै नमः) ॥३४॥

दक्षिण
(ॐ दं दण्डाय नमः)
(ॐ मं यमाय नमः)
(ॐ कौमार्यै नमः) ॥३०॥

ॐ हुं भौमाय नमः ।
शिखायै वषट् ॥३॥

ॐ खं भौमाय नमः ।
नेत्रत्रयाय वौषट् ॥५॥

(ॐ ह्रीं अनन्ताय नमः)
(ॐ चक्राय नमः)

ॐ ह्रीं भौमाय नमः ।
शिरसे स्वाहा ॥२॥

ॐ इन्द्राण्यै नमः ॥३३॥
(ॐ यं वायवे नमः)
(ॐ अं अङ्कुशाय नमः)

ॐ वाराह्यै नमः ॥३२॥
(ॐ वं वरुणाय नमः)
(ॐ पं पाशाय नमः)

ॐ वैष्णव्यै नमः ॥३१॥
(ॐ क्षं नैर्ऋतये नमः)
(ॐ खं खड्गाय नमः)

वा०

पश्चिम

नै०

नवग्रह-मण्डल चक्रम्

पूर्व

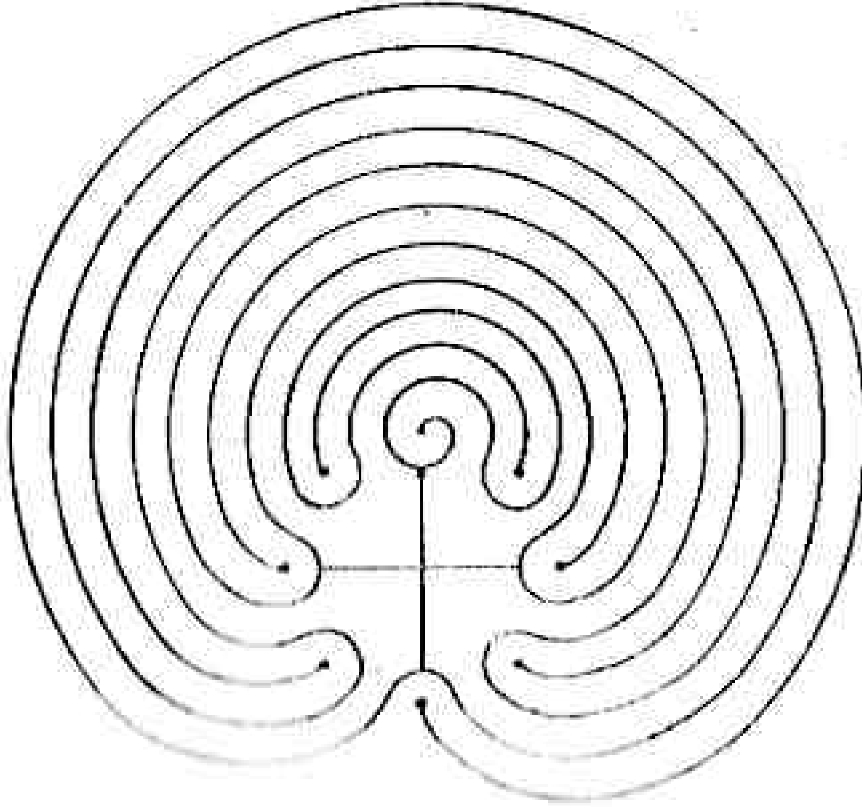
उत्तर (left) / दक्षिण (right)

बुध (हरित)	शुक्र	चन्द्र
बृहस्पति (पीत)	रवि (रक्त)	मंगल (रक्त)
केतु	शनि	राहु

पश्चिम

स्कन्दपुराणे—शुक्रार्कौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयो, गुरुसौम्याबुदङ्मुखौ। प्रत्यङ्मुखः शनिः सोमः, शेषाःदक्षिणतोमुखाः।।१।।
आदित्याऽभिमुखाः सर्वे, साधिप्रत्यधिदेवताः। स्थापनीया मुनिश्रेष्ठाःनान्तरेण पराङ्मुखाः।।२।।

चक्रव्यूह

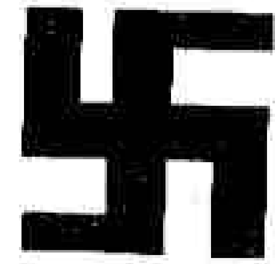

प्रवेशद्वारः

१५ यन्त्रम्–

६	१	८
७	५	३
२	९	४

स्वास्तिक–

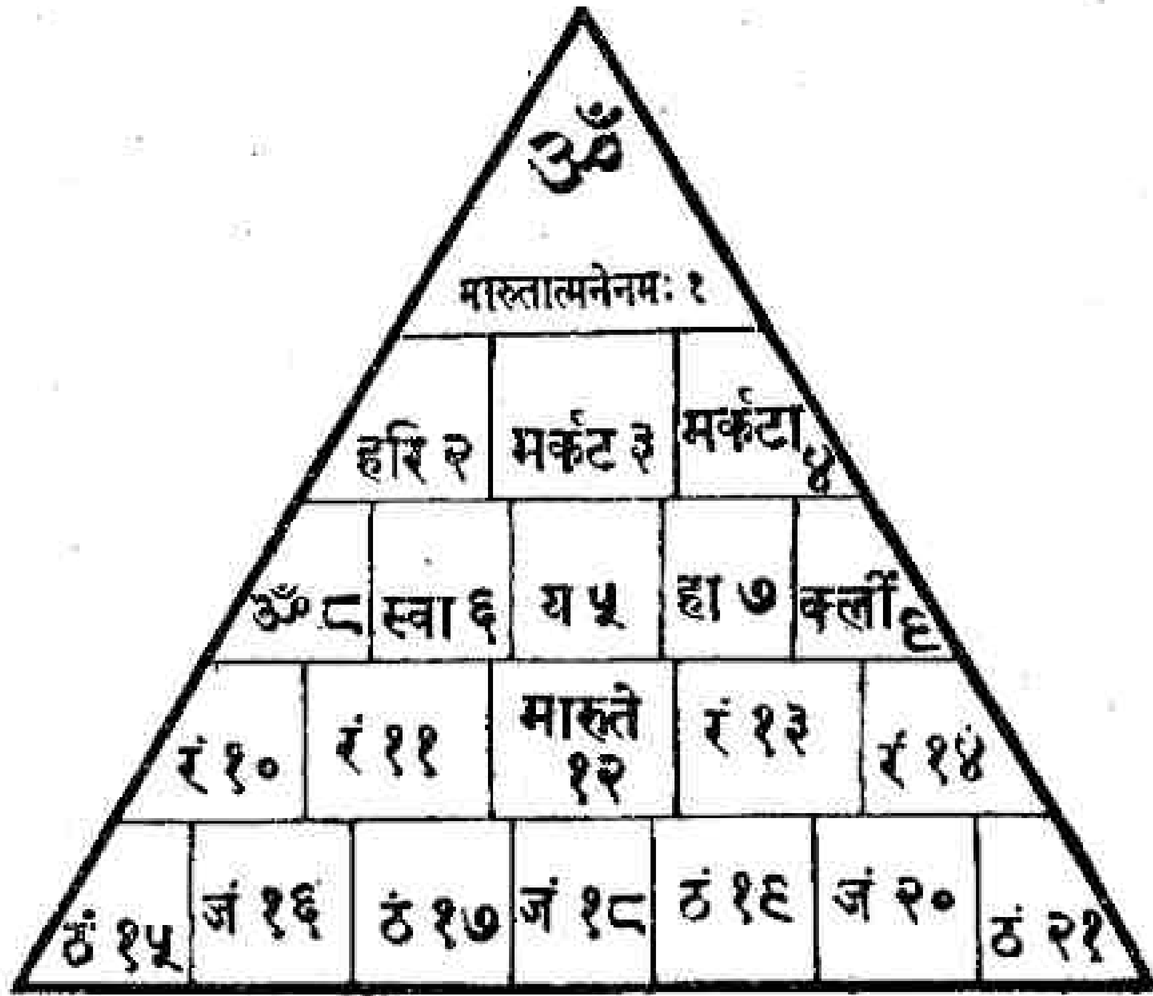
अथ षोडश मातृका आसनम्

आत्मनः कुल देवता १६	लोक मातरः १२	देव-सेन ८	मेधा ४
तुष्टिः १५	मातरः ११	जया ७	शची ३
पुष्टिः १४	स्वाहा १०	विजया ६	पद्मा २
धृतिः १३	स्वधा ९	सावित्री ५	गौरी + गणेश १

लक्ष्मी ३४ यन्त्रम्

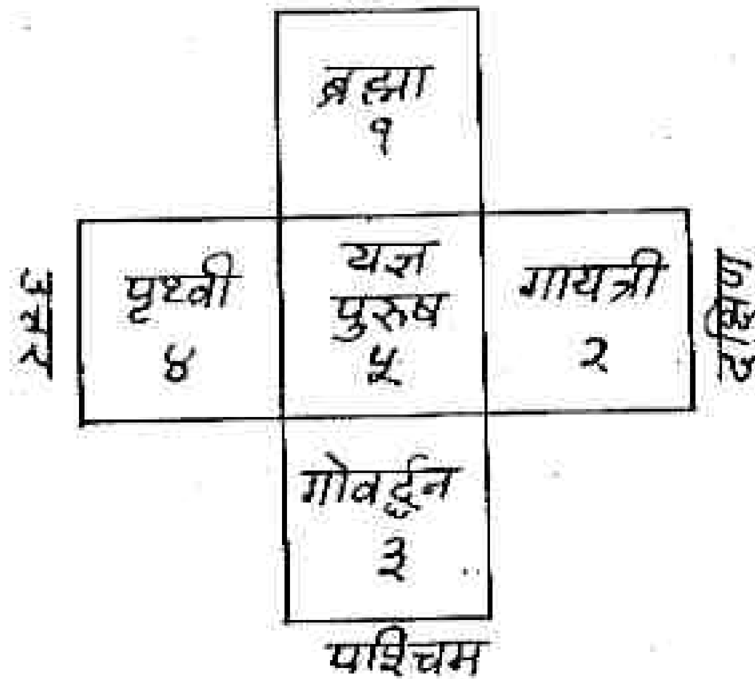
७	१२	१	१४
२	१३	८	११
१६	३	१०	५
९	६	१५	४

हनुमत-यंत्रम्

इस यंत्र को अष्टगंध से ग्रहण में भोजपत्र पर लिखकर ग्रीवा या दक्षिण भुजा में धारण करने से समस्त कार्यों की सिद्धि होती है और मनुष्य सर्व–व्याधियों से तथा शत्रु–भय से दूर होता है।

अथ पंचोंकार पूजनम्

❀ श्रीगणेशाय नमः ❀

❀ पूजापद्धतिः ❀

ॐ ॐ ॐकाररूपं त्र्यहमिति च परं यत्स्वरूपं तुरीयं
त्रैगुण्यतीत नीलं कलयति मनसस्तेजसिन्दूरमूर्तिम् ।
योगीन्द्रैर्ब्रह्मरन्ध्रैः सकलगुणमयं श्रीहरेन्द्रेण सङ्गं ,
गं गं गं गंगणेशं गजमुखमभितो व्यापकं चिन्तयन्ति ॥

❀ अथ स्वस्तिवाचनम् ❀

ॐस्वस्ति नऽइन्द्रोव्वृद्धश्रवाःस्वस्ति नः पूषा व्विश्श्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥१॥ ॐपयः पृथिव्व्यां पयऽओषधीषु पयो दिव्व्यन्तरिक्षे पयोधाः । पयस्वतीः प्प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥२॥ॐव्विष्णो रराटमसि व्विष्णोः श्नप्त्रेस्त्थो व्विष्णोःस्यूरसि विष्णोर्द्ध्रुवोसि। व्वैष्णवमसि व्विष्णवे त्वा ॥३॥ ॐअग्निर्देवताव्वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता

"सदोपवीतिना भाव्यं, सदा बद्धशिखेन च ।
विशिखो व्युपवीतश्च, यत्करोति न तत्कृतम् ॥"

व्वसवो देवतारुद्रादेवताऽऽदित्या देवता मरुतो देवता । व्विश्वेदेवादेवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता व्वरुणो देवता ॥४॥ ॐद्यौः शान्ति-रन्तरिक्ष ँ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । व्वनस्पतयःशान्ति र्व्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्व्व ँ शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधि ॥५॥ॐव्विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा-सुव । यद्भद्रं तन्नऽआसुव।६।सुशान्तिर्भवतु॥

॥ अथ रक्षाविधानम् ॥

यवान्कुशाँस्तथा दूर्वां, सर्षपान्गन्धमक्ष-तान् । गोमयं दधिसंयुक्तं,कारयेत्ताम्रभाजने। ॐगणाधिपं नमस्कृत्य,नमस्कृत्य पितामहम्। विष्णुं रुद्रं श्रियं देवीं, वन्दे भक्त्या सरस्व-तीम् ॥ स्थानं क्षेत्रं नमस्कृत्य,दिननाथं निशा-करम् । धरणीगर्भसम्भूतं, शशिपुत्रं बृहस्प-तिम् । दैत्याचार्य्यं नमस्कृत्य, सूर्यपुत्रं महा-ग्रहम् ॥ राहुं केतुं नमस्कृत्य,यज्ञारम्भे विशे-

षतः । शक्राद्या देवताः सर्व्वान्नमस्कृत्य मुनींस्तथा ।। गर्गं मुनिं नमस्कृत्य,नारदं मुनिसत्तमम् ।। वशिष्ठं मुनिशार्दूलं, विश्वामित्रं महामुनिम्। व्यासंकविं नमस्कृत्य,सर्वशास्त्रविशारदम् ।। विद्याधिका ये मुनय, आचार्य्याश्च तपोधनाः । सर्वे ते मम यज्ञस्य,रक्षां कुर्वन्तु विघ्नतः ।।

प्राचीं रक्षतु गोविन्द, आग्नेयीं गरुडध्वजः । याम्यां रक्षतु वाराहो, नरसिंहस्तु नैर्ऋतीम् । केशवो वारुणीं रक्षेद्वायवीं मधुसूदनः । उदीचीं श्रीधरो रक्षेदीशानीन्तु गदाधरः ।। ऊर्ध्वं गोवर्द्धनधरो, ह्यधस्ताद्धरणीधरः । एवं दशदिशो रक्षेद्, वासुदेवो जनार्दनः ।। यज्ञाग्रे रक्षताच्छङ्खः, पृष्ठे पद्मं तथोत्तमम् । वामपार्श्वे गदारक्षेद्दक्षिणे च सुदर्शनः ।। उपेन्द्रः पातु ब्राह्मणं,आचार्य्यं पातु वामनः ।अच्युतः पातु ऋग्वेदं,यजुर्वेदमधोक्षजः ।। कृष्णो रक्षतु सामानि, ह्यथर्व

माधवस्तथा । उपविष्टाश्च ये विप्रास्तेऽनि-
रुद्धेन रक्षिताः ।। यजमानं सपत्नीकं, पुण्ड-
रीकविलोचनः । रक्षाहीनं तु यत्स्थानं,
तत्सर्वं रक्षताद्धरिः ।। वेदमन्त्रैश्च
कर्त्तव्या, रक्षा शुभ्रैश्च सर्षपैः। कृत्वा पोट-
लिकां पूर्वं, बध्नीयाद् दक्षिणेकरे ।। अथ वेद
मन्त्राश्च ।। तत्रादौ-गायत्री मन्त्रः ।।१।।ॐ
गणनान्त्वा० ।।२।। ॐजातवेदसे सुनवाम
सोममरातीयतो निजदहाति वेदः । स नः
पर्षदति दुर्ग्गाणि विश्वानावेवसिन्धुं दुरिता-
त्यग्निः।।३।।ॐरक्षोहणं व्वलगहनं व्वैष्णव-
वीमिदमहन्तं व्वलगमुत्किरामियम्मे निष्ट्यो
यममात्यो निचखानेदमहन्तं व्वलगमुत्कि-
रामि यम्मे समानो यमसमानो निचखानेद-
महन्तं व्वलगमुत्किरामि यम्मे सबन्धुर्य्यम
सबन्धुर्निचखानेदमहन्तं व्वलगमुत्किरामि

सत्यं शौचं जपो होमस्तीर्थं देवस्य पूजनम् ।
तस्य व्यर्थमिदं सर्वं यस्त्रिपुण्ड्रं न धारयेत् ।।

यम्मे सजातो यमसजातो निचखानोत्कृत्या-
ङ्किरामि ॥४॥

इत्यादिमन्त्रैः पोटलिकामभिमंत्र्य दक्षिणकरेबध्नीयात् ।

रक्षाबन्धनमन्त्रः

ॐ येन बद्धो बली राजा, दानवेन्द्रो महाबलः ।
तेन त्वामभिबध्नामि, रक्षे माचल माचल ॥

❀ अथ पञ्चगव्यकरणम् ❀

अतः परं प्रवक्ष्यामि पञ्चगव्यमनुत्तमम् ।
पावनार्थं द्विजातीनामिहलोके परत्र च ॥१॥
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
निर्दिष्टं पञ्चगव्यं तु, पवित्रंमुनिपुङ्गवैः ॥२॥
गोमूत्रे वरुणो देवो, हव्यवाहस्तु गोमये ।
क्षीरे शशधरो देवो, वायुर्दध्नि समाश्रितः ।३।
भानुःसर्पिषि संदिष्टो, कुशे ब्रह्मादिदेवताः ।
जलेसाक्षाद्धरिःसंस्थः, पवित्रं तेन नित्यशः ।४।
मूत्रंतु नीलवर्णायाः, कृष्णायाःगोमयं स्मृतम् ।
क्षीरं तु ताम्रवर्णायाः, श्वेताया उच्यते दधि ।
सर्पिस्तु कपिलाया वै, ग्राह्यं पातकनाशनम् ।

अलभ्ये सर्ववर्णानां, कपिलायाः हि गृह्यते।।६।।
पलमात्रन्तु गोमूत्रमङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम्।
क्षीरं सप्तपलं ग्राह्यं, दधि त्रिपलमीरितम्।७।
सर्प्पिस्त्वेकपलं देयमुदकं पलमात्रकम्।
सर्वमेतत्स्वर्णपात्रे, स्थापयेच्च यथाविधिः।८।
गायत्र्या ग्राह्यंगोमूत्रं, गन्धद्वारेतिगोमयम्।
आप्यायस्वेति वैक्षीरं, दधिक्राव्णेति वै दधि।।
तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं, देवस्य त्वा कुशोदकं।
मंत्रयित्वा गृहेक्षेप्यमापोहिष्ठेतिमन्त्रतः१०।
यत्त्वगस्थिगतं पापं, देहे तिष्ठति देहिनाम्।
ब्रह्मकूर्च्चो दहेत्सर्वं, दीप्ताग्निरिव काष्ठकम्
पञ्चगव्यं पिबेद्विप्रो, बिभृयाच्छिरसा नृपः।
वैश्यस्याभ्युक्षणंप्रोक्तं, शूद्रस्य तु निरीक्षणम्
आलोडनं प्रमथनं, प्रणवेनैव कारयेत्। दूर्वा-
भिःस्वर्णपात्रेण, ब्रह्मपर्णेन वा पिबेत्।।१३।।
*ॐगायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पंक्त्या
सह।बृहत्युष्णिहा ककुप्सूचीभिःशम्यंतुत्वा।

*अत्र गायत्रीमंत्रः "ॐभूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्ॐ ।।"

इति गोमूत्रम् ।।१।। ॐगन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ।। इतिगोमयम्।।२।। ॐआप्यायस्व स मे तु ते विश्वतःसोम वृष्ण्यम् । भवाव्वाजस्य सङ्गथे।।इतिक्षीरम्।। दधिक्राव्णोऽअकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि नो मुखा करत्प्रणऽआयूᳬषि तारिषत् ।।इतिदधि।।४।। ॐतेजोऽसि शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि । प्रियं देवानामनाधृष्टं देवयजनमसि ।।इत्याज्यम् ।।५।।ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तुयन्त्रिये दधामि बृहस्पतेष्ट्वा साम्राज्ज्येनाभिषिञ्चाम्यसौ ।। इति कुशोदकम् ।।६।।

प्रणवेन हस्तेनालोड्य, प्रणवेनैवा यज्ञियकाष्ठेन वा निर्मथ्य, प्रणवेनैवाभिमन्त्रयेत् । एवं सिद्धेन पञ्चगव्येन—

"ॐ आपो हिष्ठा मयो०"

इति ऋचेन भूमिमभ्युक्षेत् पिबेच्च ।। इतिपञ्चगव्यम् ।।

❀ अथ गणेशादिपञ्चांगदेवतापूजनम् ❀

पूर्वं तु पूजा-सामग्रीं सम्पाद्य, स्नात्वा, शुद्धवस्त्रे च परिधाय, स्वासने चोपविश्य-

ॐ विष्णुर्विष्णुर्हरिर्हरिरिति त्रिराचम्य सिद्धं, ॐ अपवित्रःपवित्र-इत्यस्य वामदेव ऋषिर्विष्णुर्देवता, अनुष्टुप्छन्दः शरीरपवित्रकरणार्थे विनियोगः ॥ ॐ अपवित्रः पवित्रो वा, सर्वावस्थां गतोऽपि वा। यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं, स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥

इत्यनेन वामहस्तस्थं जलमभिमंत्र्य शिरसि क्षिपेत्। पुनर्हस्ते गौरसर्षपानादाय-

ॐ अपसर्पन्तु ते भूता, ये भूता भुवि संस्थिताः। ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया॥

इति भूतशुद्धिं संविधाय-

ॐ अस्य श्रीआसनमन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः, सुतलंछंदः, कूर्मोदेवता, आसनोपवेशने विनियोगः।

ततः भूमौ--

ॐ मही द्यौः पृथिवी च न ऽ इमँ यज्ञम्मिमिक्षताम्। पिपृतान्नो भरीमभिः ॥

इत्यक्षतान् क्षिप्त्वा-

ॐभूर्भुवः स्वः, पृथ्वि ! इहागच्छेह तिष्ठ। पाद्यादीनि समर्प्पयामि । ॐपृथिव्यै नमः– इति भूमिं सम्पूज्य-ॐपृथ्वित्वया धृतालोका, देवि त्वं विष्णुना धृता। त्वञ्चधारय मांभद्रे, पवित्रं कुरुचासनम् ॥इति संप्राथ्र्य–

ततो भूमौ गन्धेन त्रिकोणषट्कोणमण्डलं विधाय, तदुपरि त्रिपादिकां, तदुपरि ताम्रमयार्घपात्रं निधाय, तत्र जलंदद्यात्–

ॐगंगे च यमुने चैव, गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि, जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु। पुष्कराद्यानि तीर्थानि, गंगाद्याः सरितस्तथा आयान्तु मम रक्षार्थं, दुरितक्षत् कारकाः ।

इत्यावाह्य अक्षतान् क्षिपेत्–

ॐदशकलात्मने धर्म्मप्रदवह्निमण्डलाय नमः। ॐद्वादशकलात्मने-अर्थप्रदाय सूर्यमण्डलाय नमः । ॐषोडशकलात्मने कामप्रदाय चन्द्र-मण्डलाय नमः । ॐसं सत्त्वाय नमः ॐ रं रजसे नमः । ॐतं तमसे नमः ।

इति धेनुमुद्रयामृतीकृत्य मत्स्यमुद्रयाच्छाद्य योनिमुद्रां प्रदर्श्य--

---

आदित्यं गणनाथं च देवीं रुद्रं च केशवम् ।
पंचदैवतमित्युक्तं, सर्वकर्मसु पूजयेत् ॥

ॐभूर्भुवः स्वः गङ्गादिसप्तसरित इहागच्छत सर्वोपचारार्थे गंधाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि। पाद्यादीनि समर्पयामि।श्रीगङ्गादिसरिद्भ्यो नमः। श्रीप्रयागादितीर्थेभ्यो नमः। ॐसर्ववाद्यमयीघण्टायै नमः।ॐगन्धर्वदेवाय धूपपात्राय नमः। ॐवह्निदैवत्याय दीपपात्राय नमः ॥

गन्धाक्षतपुष्पैः सम्पूज्य, कुशेषु वामतो घण्टां स्थापयेत्—

ॐआगमार्थन्तु देवानां, गमनार्थन्तु रक्षसाम्। सर्वभूतहितार्थाय घण्टानादं करोम्यहम् ।

इतिघण्टां वादयित्वा वामपार्श्वे स्थापयेत्—

पाद्यादीनि समर्पयामि ।

दक्षिणपार्श्वे गन्धाक्षतपुष्पैः पूजयित्वा जलेनापूर्य-

ॐपाञ्चजन्याय विद्महे, पावमानाय धीमहि। तन्नः शङ्खः प्रचोदयात्।

इतिमन्त्रं पठित्वा तत्र स्थापयेत् । ततः-

ॐ दीपनाथभैरवाय नमः (सम्पूज्य) ॐ करकलितकपालः कुण्डलीदण्डपाणिस्तरुणतिमिरनीलव्यालयज्ञोपवीती । क्रतुसमयस-

---

भोजनं हवनं दानमुपहारः प्रतिग्रहः ।
बहिर्जानोर्न कार्याणि, तद्वदाचमनं विदुः ॥

पर्य्या विघ्नविच्छेदहेतुर्जयति बटुकनाथः सिद्धिदःसाधकानाम् ॥पुन. दीप सम्प्रार्थ्य, **गंधाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि।ॐदिवाकरायनमः,**
इति सम्पूज्य ताम्रपात्रे सूर्यं चन्दनादिना लिखित्वा सपुष्पहस्तः ध्यायेत्-"अथध्यानम्" **ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती, नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः। केयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटी, हारी हिरण्मयवपुर्धृत शंखचक्रः। इति ध्यात्वा सूर्यमावाहयेत्-आवाहयेत्तं द्विभुजं दिनेशं, सप्ताश्ववाहं द्युमणिं ग्रहेशम्। सिन्दूरवर्णप्रतिमावभासं, भजामि सूर्यं कुलवृद्धिहेतोः॥ ॐभूर्भुवः स्वः। भो सूर्यदेव! इहागच्छ, स्थाने चात्र स्थिरो भव। यावत्पूजां करिष्यामि, तावत्त्वं सन्निधो भव ॥इति॥**
मस्तके तिलकं विधाय सन्ध्योपासनञ्च कुर्यात्। तत्रादौ-
ॐअद्येत्यादि-देशकालौ संकीर्त्य, अमुकगोत्रोत्पन्नोऽमुक शर्माहं मम मनोवाक्कायकृतसकलपापक्षयार्थं ब्रह्मत्वसिद्धये धर्मार्थकाम-

हेतवे प्रातः सन्ध्योपासनं करिष्ये ।

इतिसंकल्प्य, प्रातः पूर्वस्यां दिशि मुखमुपढौक्य-

ॐकेशवाय नमः स्वाहा । ॐनारायणाय नमः स्वाहा । ॐमाधवाय नमः स्वाहा ।

इत्याचम्य, हस्तौ प्रक्षाल्य-

'ॐनमो भगवते वासुदेवाय'

इति पठित्वा परितो जलं निक्षिपेत् । ततः--

ॐच्चिद्रूपिणि महामाये, दिव्यतेजः समन्विते।
तिष्ठ देवि शिखाबन्धे, तेजोवृद्धि कुरुष्व मे॥

इतिमन्त्रेण शिखाबन्धनं विधाय-

अघमर्षण-सूक्तस्याघमर्षण-ऋषिरनुष्टुप्छन्दो भावभृतो देवता, पापनिरसने विनियोगः ।

ॐ ऋतञ्चसत्यञ्चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत
ततो रात्र्यजायत ततः समुद्रोऽअर्णवः ॥
समुद्रादर्णवादधि---सम्वत्सरोऽअजायत ।
अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशो ॥
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथा पूर्वमकल्पयत् ।
दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो स्वः ॥

इत्यनेन जलं नासिकाग्रमभिनीयाघमर्षणं कुर्यात्-

ॐकारस्यब्रह्माऋषिर्गायत्रीछन्दोऽग्नि-
र्देवता शुक्लोवर्णःसर्वकर्म्मारम्भे विनियोगः।
ॐसप्तव्याहृतीनां प्रजापतिविश्वामित्रजम-
दग्निभरद्वाजगौतमाऽत्रिवशिष्ठकश्यपा ऋष
यो, गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपङ्क्ति त्रिष्टु-
ब्जगत्यश्छन्दांसि, अग्निवायुसूर्यबृह-
स्पतिवरुणेन्द्रविश्वेदेवा देवता, अनादिष्ट-
प्रायश्चित्ते प्राणायामेविनियोगः ॥ ॐतत्स-
वितुरित्यस्य विश्वामित्रऋषिः, सविता-
देवता,गायत्रीछन्दःप्राणायामे विनियोगः।ॐ
आपोज्ज्योतिरित्यस्य प्रजापति-ऋषिर्ब्रह्मा-
ऽग्निवायुसूर्या देवताः यजुश्छन्दः प्राणायामे
विनियोगः ।। तत्र मन्त्राः ।। ॐभूः ॐ भुवः
ॐस्वः ॐमहः ॐजनः ॐतपः ॐ सत्यम् ।
ॐ तत्सवितुर्व्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि,
धियो यो नः प्रचोदयात् । ॐ आपो ज्योती-
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् ॥

इति पूर्वं पूरको दक्षिणनासापीडनपूर्वकं श्वासस्यान्तः

प्रवेशनम।कुम्भको नाम दक्षिणोभयनासापीडनपूर्वं पूरकेणांतः प्रवेशितस्य श्वासवायोरवष्टम्भनम् । रेचको दक्षिणनासापुटावरोधं दूरीकृत्य तद्द्वाराऽन्तःस्थस्य श्वासस्य शनैः २ बहिर्निस्सारणम् । इत्थंकारं प्रतिपूरकादित्रिवारं तद्देवताध्यानाऽनुकूलपुरस्सरं मन्दं २ जपनीयः।जपित्वा जलग्रहणं कुर्यात् तत्रमंत्रः

-"ॐसुमित्रियान आप ओषधयःसन्तु" ।

इति शिरसि जलं क्षिपेत ।। ततः-

ॐआपोहिष्ठेतिऋचस्य सिन्धुद्वीपऋषिः, आपोदेवता,गायत्रीछन्दःमार्जने विनियोगः । ॐआपोहिष्ठ्ठामयो भुवस्तानऽऊर्ज्जेदधातन। महेरणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः । तस्मा ऽअरङ्गमामवो(इतिशिरसि) ।यस्य क्षयाय जिन्वथ(इति भूमौ)। आपो जनयथा च नः ।।

इति-'शिरसि', मार्जनं विधाय-

ॐसूर्यश्च मेत्यस्य ब्रह्माऋषिः, सूर्योदेवता, प्रकृतिश्छन्दः, अपामुपस्पर्शने विनियोगः ।। ॐसूर्यश्च मा मन्युश्च मा मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यद्रात्र्या पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्या-

मुदरेण शिश्ना । रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्कि-
ञ्चिद् दुरितं मयि । इदमहम्माम मृतयोनौ
सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि-स्वाहा ।।

इत्यनेन प्रातः सन्ध्यायामाचामेत-

ततो ॐ द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिलो राजपुत्र-
ऋषिः, आपोदेवता, अनुष्टुप्छन्दः, मस्तक-
शोधने (मार्जने) विनियोगः ।। ॐ द्रुपदादिव
मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं
पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ।।

अत्र सूर्यगायत्रीमन्त्रेणार्घ्यम् ।। ततः-

सूर्योपस्थानम् ।। ॐ उद्वयमुदुत्यमिति द्वयोः
प्रस्कण्वऋषिः, सूर्योदेवता, अनुष्टुप् गायत्री-
छन्दः ।। ॐ चित्रन्देवानामित्यस्य कुत्सां-
गिरसऋषिःसूर्यो-देवता त्रिष्टुप्छन्दः ।। ॐ
तच्चक्षुरित्यस्य दध्यङ्ङाथर्वण-ऋषिः,सूर्यो
देवता ऽक्षरातीतपुर उष्णिक्छन्दः, सूर्यो-
पस्थाने विनियोगः ।। ॐ उद्वयन्तमसस्परि-
स्वः पश्यन्तऽउत्तरम् । देवन्देवत्रा सूर्यमग-

न्मज्ज्योतिरुत्तमम्।१। ॐउदुत्तयञ्जातवेद-
सन्देवंव्वहन्तिकेतवः। दृशेव्विश्वायसूर्य्यम् २
ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्य
व्वरुणस्याग्ग्नेः। आप्प्रा द्यावापृथिवीऽअन्त-
रिक्ष ँसूर्य्यऽआत्मा जगतस्तस्थुषश्च ।३।
ॐतच्चक्षुर्द्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्क्रमुच्चरत्।
पश्येम शरदः शतञ्जीवेम शरदःशत ँश्रृणु-
याम शरदः शतम्प्रब्ब्रवामशरदःशतमदीनाः
स्याम शरदःशतम्भूयश्चच शरदः शतात्।४।

पुनराचम्य हस्तौ प्रक्षाल्य अंगन्यासं कुर्यात्–

ॐहृदयाय नमः। ॐ भूः शिरसे स्वाहा।
ॐभुवः शिखायै बषट्। ॐ स्वः कवचाय
हुम्। ॐ भूर्भुवः स्वः नेत्रत्रयाय वौषट्।
ॐ भूर्भुवः स्वः अस्त्राय-फट्॥

इति हृदयादीनि त्रिः स्पृशेत्॥ ततो गायत्रीमावाहयेत्–

ॐ गायत्रीं त्र्यक्षरां बालां, साक्षसूत्रकमण्ड-
लुम्। रक्तवस्त्रां चतुर्हस्तां,हंसवाहनसंस्थि-
ताम् ॥१॥ ऋग्वेदञ्च कृतोत्सङ्गां,सर्वदेवन-

मस्कृताम्। ब्राह्मणीं ब्रह्मदैवत्यां, ब्रह्मलोक-
निवासिनीम्॥२॥ आवाहयाम्यहं देवीमाया-
न्तीं सूर्यमण्डलात्। आगच्छ वरदे देवि! त्र्य-
क्षरे ब्रह्मवादिनि! गायत्रि छन्दसां मातर्ब्रह्म-
योनि नमोऽस्तु ते॥३॥ ॐ तेजोऽसीत्यस्य
परमेष्ठी ऋषिः, शुक्रो देवता, गायत्री छन्दः,
गायत्र्यावाहने विनियोगः॥ ॐ तेजोऽसि
शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि। प्रियं देवा
नामनाधृष्टन्देवयजनमसि॥ ततः-उपस्था-
नम्॥ तुरीयपादस्य विमल-ऋषिः, परमात्मा
देवता, गायत्री-छन्दः, गायत्र्युपस्थाने विनि-
योगः॥ ॐगायत्र्यस्येकपदी द्विपदी त्रिपदी
चतुष्पद्यसि न हि पद्यसे, नमस्ते तुरीयाय
दर्शिताय पदाय परोरजसेऽसावदोम्॥ॐका-
रस्य ब्रह्मर्षिर्गायत्रीछन्दः सविता देवता। त्रि-
र्व्याहृतीनां श्रीप्रजापतिर्ऋषिः गायत्र्युष्णिगनु-
ष्टुप्छंदांसि, अग्निवायुसूर्या देवताः, सर्व-
पापक्षयार्थे गायत्रीमन्त्रजपे विनियोगः॥

ॐभूर्भुवः स्वः। ॐ तत्सवितुर्व्वरेण्यं भर्ग्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ॥

एवं यथाशक्त्या * गायत्रीं जपेत्। ततः पुष्पहस्तः—

यदक्षरं पदभ्रष्टं, मात्राहीनञ्च यद्भवेत्।
तत्सर्वं क्षम्यतां देवि, काश्यपप्रियवादिनि॥

इति॥ ततः सूर्य्यार्घ्यं दद्यात्—

ॐऐहि सूर्य सहस्रांशो, तेजोराशे जगत्पते।
अनुकम्पय मां भक्त्या, गृहाणाऽर्घ्यं नमोऽस्तुते

इति त्रिवारं सूर्यायार्घ्यजलं दत्वा गायत्रीं विसर्जयेत्। तत्र श्लोको यथा--

ॐउत्तरे शिखरे जाता, भूम्यां पर्वतमस्तके।
ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञाता, गच्छ देवि! यथासुखम्॥

❁ अथाऽऽचार्य्यादिब्राह्मणानां पूजनम् ❁

ॐनमोऽस्त्वनन्तायेत्यादिमन्त्रैः—

विप्राणां पादप्रक्षालनं विधाय 'ॐगन्धद्वारेति'-गन्धविलेपनञ्च कृत्वा, पुष्पाक्षतैः सम्पूज्य--

ॐ ब्राह्मणाय नमः। ॐ आपद्घनध्वान्त-

---

*अष्टोत्तरशतं नित्यमष्टाविंशतिरेव वा॥
विधिना दशकं वाऽपि त्रिकालन्तु जपेद् बुधः॥

तत्र गायत्रीमन्त्रजपाऽदौ चतुर्विंशतिमुद्रायाः प्रदर्शनम्। तथाऽन्तेऽष्टौ मुद्राः प्रदर्शनं त्वत्यावश्यकीयम्। तत्करणमन्यत्रावलोकनीयम्।

सहस्रभानवः, समीहिताऽर्थार्पणकामधेनवः अपारसंसारसमुद्रसेतवः, पुनन्तु मां ब्राह्मण-पादरेणवः ॥इति सम्प्रार्थ्य—ॐअद्येत्यादि० करिष्यमाणाऽमुककर्मणीह, अमुकगोत्रोत्पन्नोऽमुकशर्माऽहं स्वायुरारोग्यैश्वर्य्याभिवृद्धिद्वारासकलाऽरिष्टशान्त्यर्थमाराध्यदेवता-प्रीत्यर्थममुकगोत्रोत्पन्नं ब्राह्मणं त्वां शान्ति-पाठादिकर्तृत्वेनाचार्य्यरूपेणाऽत्वा महं वृणे।

इति वरणद्रव्यं आचार्य्यहस्ते दद्यात्-

वृतोऽस्मीत्युक्त्वाऽऽचार्य्यः- ॐव्रतेन दी-क्षामाप्नोतीति वदेत् ॥

ततो ब्राह्मणाः शान्तिपाठादिकं ब्रुवन्तु-

❀ अथ शान्तिपाठम् ❀

ॐ आनोभद्राः क्रतवो यन्तुव्विश्वतोदब्धासोऽअपरीतासऽउद्भिदः । देवानो यथा सदमिद्वृधे ऽअसन्नप्प्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥१॥ ॐ देवानाम्भद्रा सुमतिर्ऋजूयतान्देवाना ँ रातिरभिनो निर्वर्त्तताम् ।

देवाना ँ सख्यमुपसेदिमाव्वयन्देवा न ऽआयुः
प्रतिरन्तु जीवसे ॥२॥ तान्पूर्व्वयानिविदाहू-
महे व्वयम्भगम्मित्रमदितिन्दक्षमस्रिधम् ।
अर्य्यमणं व्वरुण ँ सोममश्विना सरस्वती
नः सुभगामयस्करत् ॥ ३ ॥ तन्नो व्वातो
मयोभुव्वातु भेषजन्तन्माता पृथिवी तत्पिता
द्यौः । तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तद-
श्विना शृणुतन्धिष्ण्यायुवम् ॥४॥ तमीशान-
ञ्जगतस्तस्थुषस्पतिन्धियञ्जिन्न्वमवसे हू-
महे व्वयम् । पूषानो यथा व्वेद सामसद्वृधे
रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥५॥ स्वस्ति
न ऽइन्द्रो व्वृद्धश्रवाः स्वस्तिनःपूषा व्विश्वव-
वेदाः । स्वस्तिनस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्व-
स्तिनो बृहस्पतिर्द्दधातु ॥ ६ ॥ पृषदश्वाम-
रुतः पृश्निमातरः शुभँ य्यावानो व्विदथेषु
जग्मयः । अग्निर्जिह्वा मनवः सूरचक्षसो
व्विश्वेनोदेवाऽअवसागमन्निह ॥७॥ भद्रङ्क-
र्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रम्पश्येमाक्षभिर्य्य-

जत्रा: । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ँ सस्तनूभिर्व्व्यशेमहि देवहितँ य्यदायु: ॥८॥ शतमिन्नु शरदोऽअन्तिदेवाय त्रानश्च्चक्क्राजरसन्तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मानो मध्यारीरिषतायुर्ग्गन्तो: ॥९॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्म्माता सपिता सपुत्र: । व्विश्वेदेवाऽअदिति: पञ्चजनाऽअदितिर्ज्जातमदितिर्ज्जनित्वम् ॥ १० ॥ ऋचं व्वाचम्प्रपद्ये मनो यजु:प्प्रपद्ये साम प्प्राणम्प्रपद्ये चक्षु: श्रोत्रम्प्रपद्ये । व्वागोज: सहौजो मयि प्प्राणापानौ ॥ ११ ॥ तम्पत्नीभिरनुगच्छेम देवा: पुत्रैर्भ्रातृभिरुतवाहिरण्यै: । नाकङ्गृब्भ्णाना: सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे ऽअधिरोचने दिव: ॥ १२ ॥ आयुष्यं वर्च्चस्य ँ रायस्पोषमोद्भिदम् । इद ँ हिरण्यं वर्च्चस्वज्जैत्रायाविशतादुमाम् ।१३। ॐ द्यौ:शान्तिरन्तरिक्ष ँ शान्ति: पृथिवी शान्तिराप: शान्तिरोषधय: शान्ति: । व्वन-

स्पतयः शान्तिर्व्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म-
शान्तिः सर्व्व ँ शान्तिः शान्तिरेवशान्तिः
सामाशान्तिरेधि।१४।ॐयतो यतः समीहसे
ततो नो ऽअभयंकुरु। शन्नः कुरुप्प्रजाब्भ्यो-
भयन्नः पशुब्भ्यः॥१५॥ ॐशान्तिः शान्तिः
सुशान्तिर्भवतु ॥

❀ अथ गणेश पूजनम् ❀

ततो यजमानो दूर्वाक्षतपुष्पहस्तः स्वकुलदेवञ्च स्मृत्वा

ॐसुमुखश्चैकदन्तश्च,कपिलो गजकर्णकः।
लम्बोदरश्च विकटो,विघ्ननाशो विनायकः*।
धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो, भालचन्द्रो गजाननः ।
द्वादशैतानि नामानि, यः पठेच्छृणुयादपि ॥
विद्यारम्भे विवाहे च, प्रवेशे निर्गमे तथा ।
संग्रामे सङ्कटे चैव, विघ्नस्तस्य न जायते ।
शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥
अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं,पूजितो यः सुरासुरैः।
सर्वविघ्नहरस्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥

---

*"गणाधिपः"—इत्यपि पाठः,

यत्र योगेश्वरः कृष्णो,यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥
अनन्याश्चिन्तयन्तो मां,ये जनाः पर्युपासते।
तेषां नित्याभियुक्तानां,योगक्षेमं वहाम्यहम् ।
स्मृतेः सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते ।
पुरुषं तमजं नित्यं, व्रजामि शरणं हरिम् ॥
सर्वेष्वारम्भकार्येषु. त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ।
देवा दिशन्तु नः सिद्धिं,ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
सर्वदा सर्वकार्येषु, नास्ति तेषाममङ्गलम् ।
येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः ॥
लाभस्तेषां जयस्तेषां,कुतस्तेषां पराजयः ॥
येषामिन्दीवरश्यामो,हृदयस्थो जनार्दनः ॥
विनायकं गुरुं भानुं, ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।
सरस्वतीं प्रणम्यादौ, सर्वकार्यार्थसिद्धये ।
तदेवलग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं
तदेव । विद्याबलं दैवबलं तदेव, लक्ष्मीपते
तेंऽघ्रियुगं स्मरामि॥ सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये,शिवे
सर्वार्थसाधिके। शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारा-

यणि नमोऽस्तु ते ।। इति गणेशसमीपे हस्तस्थदूर्वाऽक्षतपुष्पाणि संस्थाप्य, हस्ते जलाक्षतान् गृहीत्वा—

ॐतत्सत्परमात्मने श्रीपुराणपुरुषोत्तमाय नमः ।। ॐविष्णुर्विष्णुर्विष्णुः, श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्याद्य श्रीब्रह्मणोऽह्नि द्वितीये प्रहरार्द्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरेऽष्टाविंशतितमे कलियुगे कलि-प्रथमचरणे भूर्लोके जम्बूद्वीपे, भरतखण्डे, भारतवर्षे, आर्य्यावर्तान्तर्गतक्षेत्रे, (हिमवत्पर्वतैकदेशे, केदारखण्डान्तर्गतसुमेरुदक्षिणपार्श्वेऽलकनन्दामन्दाकिनीसमीपे वा)षष्टिसम्वत्सराणां मध्येऽमुकनाम्नि सम्वत्सरेऽमुकाऽयने श्रीसूर्य्येऽमुक-ऋतौ, सम्माङ्गल्यप्रदेऽमुकमासेऽमुकपक्षेऽमुकतिथौ, अमुकनक्षत्रेऽमुकयोगेऽमुकवासरेऽमुकराशिस्थितेश्रीसूर्ये, चन्द्रे, भौमे, बुधे, बृहस्पतौ, शुक्रे, शनौ, राहौ, केतौ, एवं ग्रहगुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ, अमुकगोत्रोत्पन्नोऽमुक

प्रवरोऽमुकशाखाध्यायी, अमुकनामराशिः,
अमुकनाम शर्मा,वर्मा,गुप्तोऽहं वा ममात्मनो
(यजमानस्य वा) सकलदुरितोपशमनार्थं
समस्तदुर्ग्रहदुरन्तमहादशाऽऽदिजनिताधि-
व्याधिजरामरणाल्पमरणपरिहारद्वारा,आयु-
रारोग्यैश्वर्याभिवृद्धयर्थं सर्वोपद्रवविनाश-
हेतवे, तथा चतुर्लक्षज्योतिः शास्त्रोक्तमहा-
पातकोपपातकज्ञाताऽज्ञातवाक्पाणिपादपायू-
पस्थघ्राणरसनाचक्षुः स्पर्शन श्रोत्रमनोभिश्-
चरितसमस्ताऽघस्तोमनिरसनपूर्वकाऽऽधिभौ-
तिकाऽऽधिदैविकाऽऽध्यात्मिकोत्थ-तापत्रयो-
न्मूलनाय श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तसत्फलप्राप्तये
दुःस्वप्न-दुःशकुन- दुर्विपाक-दुर्ग्रह- डाकिनी
शाकिनी-हाकिनी- मातृका- भैरव-नारसिंह-
जलचर-स्थलचर- गगनचर-चराचर-समुद्-
भूत-नानाविधातङ्कनिरसनाय जन्मजन्मान्त-
रजनितनिखिलाऽमङ्गलदूरी करणाय,सपत्नी,
पुत्रादिकोऽहममुककर्मणि धर्मार्थकामहेतवे,

श्रीगणपत्यादिदेवताप्रीतये, एवमेव कलश-स्थापनपुण्याहवाचननीराजनमातृकापूजनव-सोर्धाराऽभ्युदयिकनान्दीश्राद्धादिकर्माङ्गत्वेन, तत्रादौ कार्यनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनञ्च करिष्ये ॥

इति-संकल्प्य (शुद्धमानसैः) हस्ते रक्ताक्षतान् गृहीत्वा-
"अथावाहनम"-

ॐहेहेरम्ब त्वमेह्येहि,अम्बिकात्र्यम्बकात्मज,
सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्ष,लक्षलाभ पितुःपितः।१।
नागास्य नागहार त्वं, गणराज चतुर्भुज।
भूषितः स्वायुधैर्दिव्यैः,पाशांकुशपरश्वधैः।२।
आवाहयामि पूजार्थं,रक्षार्थञ्च मम क्रतोः।
इहागत्य गृहाण त्वं,पूजां क्रतुञ्च रक्ष मे।३।

आवाह्यैवं गणेशं तं, पूजाद्रव्यैः प्रपूजयेत्-

ॐएतन्ते देव सवितर्यज्ञम्प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे। तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिन्तेन मामव।
ॐगणपतये नमः। ॐ मनो जूतीर्ज्जुषता-माज्ज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्त्वरिष्टं यज्ञ ँ समिमन्दधातु। विश्वेदेवा स ऽइह

मादयन्तामों३ प्रतिष्ठ ॥ इति प्रतिष्ठाप्य॥
ॐ गणानान्त्वेति प्रजापति-ऋषिर्यजुश्छन्दो
गणपतिर्देवता, गणपत्यावाहने विनियोगः।
ॐ गणानान्त्वा गणपति ँ हवामहे
प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपति ँ हवामहे निधी-
नान्त्वा निधिपति ँ हवामहे व्वसो मम ।
आहमजानि गर्ब्भधमा त्वमजासि गर्ब्भधम्।
ॐभूर्भुवः स्वः गणपतये नमः॥ गणपतिमा-
वाहयामि,स्थापयामि,पूजयामि ।अथाऽऽस-
नम्-सुमुखाय नमस्तुभ्यं,गणाधिपतये नमः।
गृहाणासनमीश त्वं,विघ्नपुञ्जं निवारय ॥
इत्यासनं समर्पयामि॥ अथ पाद्यम् ॥ उमा-
पुत्राय देवाय, सिद्धवन्द्याय ते नमः। पाद्यं
गृहाण देवेश,विघ्नराज नमोऽस्तु ते ॥ इति
पादयोः पाद्यं समर्पयामि ॥ अथार्घ्यम्॥एक
दन्त महाकाय,नागायज्ञोपवीतक । गणाधि-
देव देवेश, गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते । इत्य-
र्घ्यं समर्पयामि ॥ अथ पञ्चामृतम् ॥ पयो

दधिघृतक्षौद्रैः,शर्करामिश्रितैः कृतम् । पञ्चा-
मृतं गृहाणेदं, स्नानार्थं विघ्नभञ्जन । इति
पञ्चामृतं समर्पयामि ॥ अथस्नानीयं जलम् ।
नर्मदाचन्द्रभागादि-गङ्गासङ्गमजैर्जलैः । स्ना-
पितोऽसि मया देव, विघ्नसंघं निवारय ॥
इतिस्नानीयजलं समर्पयामि ॥ अथ वस्त्रम् ॥
रक्ताम्बरधराधीश !, पाशाङ्कुशधरेश्वर! ।
वस्त्रयुग्मं मया दत्तं, गृहाण परमेश्वर ! ॥
इति वस्त्रे समर्पयामि ॥ अथोपवीतम् ॥ सूर्य-
कोटिसमाभास,नागयज्ञोपवीतक ।सुवर्णमूलै-
रचितमुपवीतं गृहाण मे ॥इत्युपवीतं समर्प-
यामि ॥ अथाऽऽचमनीयम् ॥ सुगन्धमिश्रं
तीर्थादि-पूतं पानीयमुत्तमम् ॥ आचमनं
गृहाण त्वं, विघ्नराज वरप्रद ॥ इत्याचम-
नीयं समर्पयामि ॥ अथ गन्धम् ॥ ईशपुत्र
नमस्तुभ्यं, नमो मूषकवाहन । गन्धं गृहाण
देवेश !, सर्वसौख्यं विवर्धय ॥ इति गन्धं
समर्पयामि ॥ अथाऽक्षतान् ॥ अक्षतान्निर्म-

लान् शुद्धान, रक्तचन्दनमिश्रितान्। गृहाणेमान्सुरश्रेष्ठ, देहि मे विमलां मतिम्।। इत्यक्षतान् समर्पयामि ।। अथ-पुष्पाणि ।। पाटलामल्लिकादूर्वाशतपत्राणि विघ्नहृत्। सुपुष्पाणि गृहाण त्वं, विबुधप्रिय सर्वतः ।।इति पुष्पाणि समर्पयामि ।।अथ धूपम् ।। लम्बोदर विशालाक्ष,धूम्रकेतो नमो नमः। धूपं गृहाण देवेश, विघ्नपुञ्जं निवारय ।। इति धूपमाघ्रापयामि ।। अथदीपम् ।।घृताक्तवर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया। दीपं गृहाण देवेश ! रुद्रप्रिय नमोऽस्तुते।।इति प्रत्यक्षदीपं दर्श०।।

(पुनर्हस्तप्रक्षालनम्) अथ नैवेद्यम् -

भालचन्द्र नमस्तुभ्यं, विघ्नहृन्मोदकप्रिय। नानाविधं गृहाणेदं,नैवेद्यंकृपया प्रभो! ।इति-नैवेद्यं निवेदयामि।। अथ जलम् ।। लम्बोदर गणाधीश ! गौरीपुत्र ! नमोऽस्तुते। कराननविशुद्ध्यर्थं, जलमेतद् गृहाण मे ।। इति जलं समर्पयामि ।। अथोपायनम् ।। हिरण्यं रजतं

ताम्रं, यत्किञ्चिदुपकल्पितम् ॥ उपायनं गृहाणेदं, सिद्धिबुद्धीश ! ते नमः ॥ इत्युपायनमर्पयामि ॥

ततो नारिकेलादियुतमर्घ्यं वामहस्ते धृत्वा, तदुपर्युत्तानं दक्षिणहस्तं निधाय--

ॐरक्ष २ गणाध्यक्ष, रक्ष त्रैलोक्यरक्षक ।
भक्तानामभयं कृत्वा, त्राता भव भवार्णवात् १
द्वैमातुर कृपासिन्धो, षाण्मातुराग्रज प्रभो !
वरद त्वं वरं देहि, वाञ्छितं वाञ्छितार्थद ॥
अनेन फलदानेन, फलदोऽस्तु सदा मम ॥२॥
इदं फलं मया देव, स्थापितं पुरतस्तव ॥
तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ।३।

इति देवाग्रे नारिकेलं, समर्प्य ततः प्रार्थना-

ॐ विघ्नेश्वराय वरदायसुरप्रियाय, लम्बोदराय सकलाय जगद्धिताय । नागाननाय श्रुतियज्ञविभूषिताय, गौरीसुताय गणनाथ ! नमो नमस्ते ॥ भक्तार्तिनाशनपराय गणेश्वराय, सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय । विद्याधराय विकटाय च वामनाय भक्तप्र

सन्नवरदाय नमो नमस्ते ॥ नमस्ते ब्रह्मरूपाय, विष्णुरूपाय ते नमः । नमस्ते रुद्ररूपाय करिरूपाय ते नमः ॥ विश्वरूपस्वरूपाय नमस्ते ब्रह्मचारिणे।भक्तप्रियाय देवाय, नमस्तुभ्यं विनायक ॥ त्वां विघ्नशत्रुदलनेति च सुन्दरेति,भक्तिप्रदेति सुखदेति फलप्रदेति। विद्याप्रदेत्यघहरेति च ये स्तुवन्ति, तेभ्यो गणेश वरदो भव नित्यमेव ॥ लम्बोदर नमस्तुभ्यं, सततं मोदकप्रिय । निर्विघ्नं कुरु मे देव, सर्वकार्येषु सर्वदा आवाहनं न जानामि,न जानामि तवाऽर्चनम् । पूजाञ्चैव न जानामि, क्षमस्वेति गणेश्वर ॥ अनया पूजया श्रीमन्महागणाऽधिपतिः प्रीयताम् ॥ इति सम्प्रार्थ्य ॥

❀ अथ कलशे वरुणपूजनम् ❀

महीं स्पृष्ट्वा-ॐ महीद्यौः पृथिवी च नऽ इमं य्यज्ञम्मिमिक्षताम् । पिपृतान्नो भरीमभिः ॥ तत्र यव-प्रक्षेपः ॥ ॐ ओषधयः

समवदन्त सोमेन सह राज्ञा । यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्त ँ राजन्पारयामसि ॥

अष्टदले कलशं संस्थापयेत्–

ॐ आजिघ्र कलशम्मह्या त्वा विशन्त्विन्दवः । पुनरूर्ज्जा निवर्तस्व सानः सहस्रन्धुक्ष्वोरुधारा पयस्वती पुनर्म्मा विशताद्द्रयिः ।

'वरुणस्येति' पवित्रजलेन कलशं पूरयेत्

ॐ व्वरुणस्योत्तम्भनमसि व्वरुणस्य स्कम्भसर्ज्जनीस्त्थो व्वरुणस्यऽऋतसदन्न्यसि व्वरुणस्यऽऋत सदनमसि व्वरुणस्यऽऋतसदनमासीद ॥ ततो गन्धं क्षिपेत् ॥ ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ॥ ईश्वरीं सर्व भूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥

तत सर्वौषधीं क्षिपेत्

ॐ याऽओषधीः पूर्व्वा जाता देवेब्भ्यस्त्रियुगम्पुरा । मनैनुबब्भ्रूणामह ँ शतन्धामानि सप्त च ॥ ततः कलशेधान्यप्रक्षेपः ॥ ॐ धान्न्यमसि धिनुहि देवान्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वा व्यानाय त्वा । दीर्ग्घामनुप्प्रसिति-

मायुषेधान्देवो वः सविता हिरण्ण्यपाणिः प्प्र-
तिगृब्भ्णात्वच्छिद्द्रेण पाणिना चक्षुषे त्त्वा
मह्रीनाम्पयोसि ॥

ततः सप्तमृत्तिकाः क्षिपेत् ॥ (गजाऽश्वरथवल्मीक-राजद्वार-ह्रदोद्भवाम् । गोकुलोद्भवमृत्स्नाञ्च,कलशाऽभ्यन्तरे क्षिपेत्)

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवे-
शनी । यच्छानः शर्म्म सप्प्रथाः ॥

ततो दूर्वान्निक्षिपेत्–

ॐकाण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषःपरुषस्प्परि,
एवानो दूर्व्वे प्प्रतनु सहस्र्रेण शतेन च ॥

ततः पञ्चपल्लवान् ॥[अश्श्वत्त्थोदुम्बरप्लक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः । पञ्च स्थाप्या क्रमेणैव, कलशाऽभ्यन्तरे तदा] ॥

ॐअश्श्वत्थेवो निषदनम्पर्णेवो व्वसतिष्कृता।
गोभाजऽइत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम् ॥

ततस्तत्रफलानि–

ॐ याः फलिनीर्य्याऽ अफलाऽ अपुष्ष्पा
याश्च पुष्ष्पिणीः । बृहस्प्पतिप्प्रसूतास्ता नो
मुञ्चन्त्व ँ हसः ॥ ततःकलशे पञ्चरत्नानि
क्षिपेत् ॥ ॐ परिवाजपतिः कविरग्ग्निर्ह-
व्व्यान्न्यक्रमीत् । दधद्द्रत्नानि दाशुषे ॥

(कनकं कुलिशं नीलं, पद्मरागञ्च मौक्तिकम् । एतानिप ञ्चरत्नानि, कलशाऽभ्यन्तरे क्षिपेत्) ।। ततो हिरण्यम्-

ॐ हिरण्ण्यगर्ब्भः स मवर्त्तताग्ग्रे भूतस्य जातः पतिरेक ऽआसीत् । सदाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा व्विधेम ।।

ततो वस्त्रपरिधानम्-

*ॐ युवासुवासाः परिवीत ऽआगात्सऽउश्श्रेयान् भवति जायमानः । तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ।।

अक्षतपूर्णपात्रस्थापनं कलशोपरि-

ॐ पूर्ण्णादर्व्विपरापतसुपूर्ण्णा पुनरापत । व्वस्नेव व्विक्क्रीणावहाऽइषमूर्ज्जं शतक्क्रतो

तत स्तत्र श्रीफलस्थापनम्-

ॐ श्रीश्च्च ते लक्ष्मीश्च्च पत्क्न्यावहोरात्रे पाश्र्वे नक्षत्राणि रूपमश्शिवनौ व्यात्तम् । इष्ण्णन्निषाणामुम्मऽइषाण सर्व्वलोकम्मऽइषाण ।। ॐ तत्त्वायामीत्यस्य शुनःशेपऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः वरुणो देवता वरुणावाहने विनियोगः ।।ॐ तत्त्वायामि ब्ब्रह्मणा

---

*ॐ सुजातोज्ज्योतिषा० इतिमन्त्रेण कलशे सूत्रवेष्टनञ्च कुर्यात् ।

त्वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः।
अहेडमानो त्वरुणेह बोध्युरुश ँ समानऽ
आयुः प्रमोषीः ॥

पुनः "ॐ एतन्ते देव॰"-इति प्रतिष्ठाप्य-

ॐभूर्भुवः स्वः, भो वरुण! इहागच्छेह तिष्ठ।

अथाऽऽवाहनम्-

आगच्छागच्छ वरुण, विघ्नविध्वंसकारक।
मम कार्य्यविवृद्धयर्थं, स्थितिं कुरु जलाधिप!।

अथाऽऽसनम्-

पुष्पासनं महादिव्यं, सर्वरङ्गविरञ्जितम्।
जलाधिप! गृहाण त्वं, सर्वसौख्यं विवर्धय ॥

अथ पाद्यम्-

गङ्गादितीर्थसम्भूतं, सुतप्तं जलमुत्तमम् ॥
पाद्यं गृहाण देवेश, जलेशाय नमो नमः ॥

अथाऽर्घ्यम्-

सुतीर्थजं जलं शुद्धं, गन्धपुष्पाक्षतैर्युतम्।
अर्घ्यं गृहाण वरुण, सर्वापत्तिनिवारक ॥

अथ पञ्चामृतम्-

पयो दधि घृतक्षौद्रशर्करासम्भवं परम्।
पञ्चामृतं गृहाण त्वं, जलाधिप! नमोऽस्तु ते ॥

अथ स्नानीयं-जलम्-

गङ्गासरस्वतीकृष्णासरयूसम्भवं जलम्।
नानासुगन्धसंमिश्रं,स्नानीयं स्वीकुरु प्रभो !।

अथ चन्दनम्-

श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं,गन्धाढ्यं सुमनोहरम्।
विलेपनं सुरश्रेष्ठ, चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥

अथाऽक्षतान्-

शुद्धमुक्ताफलाभैस्तै, रक्षतैः शशिसन्निभैः।
द्योतयामि जलेश त्वां,सर्वसम्पत्करो भव ॥

अथ पुष्पाणि-

मालतीमल्लिकादीनि,पुष्पाणि ऋतुजानि च।
प्रकल्पयामि वरुण, सर्वाऽभीष्टफलप्रद ॥

अथ धूपम्-

चन्दनागुरुचन्द्रैश्च, संयुतं गुग्गुलान्वितम्।
घृताभ्यक्तं गृहाण त्वं, धूपं वरुण सर्वतः ॥

अथ दीपम्-

साज्यं सद्वर्तिकायुक्तं,वह्निना योजितं मया।
दीपं गृहाण वरुण, शान्ति कुरु दयानिधे ॥

अथ नैवेद्यम्-

शर्कराघृतसम्मिश्रं, गोधूमं साधुसत्कृतम्।

पाशिन् गृहाण नैवेद्यं,सदा सौख्यं विवर्धय।।

अथ जलम्-

सुशीतलं जलं शुद्धं,करपादाऽऽस्यशोधनम् ।
गृहाण परया प्रीत्या, जलेशाय नमोनमः ॥

अथोपायनम्-

हैमराजतताम्रद्यन्यतमं यन्मयाहृतम् ।
उपायनं जलेश त्वं, गृहाण मम सिद्धये ॥

ततः कलशे गंगाद्यावाहनम्-

ॐसर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः।
आयान्तु मम शान्त्यर्थं, दुरितक्षयकारः ॥

इत्यक्षतान् कलशे क्षिपेत् ॥ ततः कलशाऽभिमन्त्रणम्-

कलशस्य मुखे विष्णुः,कण्ठे रुद्रः समाश्रितः।
मूले तस्य स्थितो ब्रह्मा,मध्ये मातृगणःस्मृतः।।
कुक्षौ तु सागराः सप्त, सप्तद्वीपा वसुन्धरा।।
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः, सामवेदो ह्यथर्वणः ।
अङ्गैश्च सहिताःसर्वे,कलशन्तु समाश्रिताः ॥

ततः कलशप्रार्थना-

ॐदेवदानवसम्वादे, मथ्यमाने महोदधौ ।
उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ,विधृतो विष्णुनास्वयम्

त्वत्तोये सर्वतीर्थानि, देवाःसर्वे त्वयि स्थिताः।
त्वयितिष्ठन्ति भूतानि, त्वयि प्राणाःप्रतिष्ठिताः
शिवःस्वयं त्वमेवासि, विष्णुस्त्वञ्च प्रजापतिः।
आदित्या वसवो रुद्रा, विश्वेदेवाःसपैतृकाः।।
त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि, यतःकामफलप्रदाः।
त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव ।।
सान्निध्यं कुरु मे देव, प्रसन्नो भव सर्वदा।

❀ अथ पुण्याहवाचनप्रयोगः ❀

"ॐब्राह्मणेभ्यो नमः"

इति ब्राह्मणान्सम्पूज्य-

ॐअद्येत्यादि० (अमुकोऽहम्) ममामुक-कर्मणि पुण्याहवाचनाख्यकर्मकर्तुमेभिर्वासोऽ-ङ्गुलीयकासनादिभिर्बृहस्पतिर्दैवतैः (अमुक) गोत्रान्(अमुक)शर्म्मब्राह्मणान् पुण्याहवाच-कत्वेन युष्मान् वृणे। 'स्वस्तीति-प्रतिवचनम्'।

(ॐकारपूर्वविप्रस्य, भवेत्पुण्याहवाचनम्)। ततोऽक्षतान् क्षिप्त्वा तत्र अवनिक्तजानुमण्डलः कमलमुकुलसदृशमञ्जलिं शिरस्याधाय तत्र च दक्षिणेन पाणिना सुवर्णपूर्णकलशं धार-यित्वा वदेत्-

ॐत्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपाऽ अदाभ्यः। अतो धर्म्माणि धारयन्॥ॐदीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥ तेनायुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु। (ब्राह्मणाः वदेयुः)- तेनायुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ३ ॥ अपां मध्ये स्थिता देवाः,सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् । ब्राह्मणानां करे न्यस्ताः, शिवा आपो भवन्तु ताः ॥ ब्राह्मणानां हस्ते सुप्रोक्षितमस्तु । शिवा आपः सन्तु । (ब्राह्मणाः)- सन्तु शिवा आपः।सौमनस्यमस्तु।[ब्राह्मणाः]- अस्तु सौमनस्यम् । अक्षतञ्चारिष्टञ्चास्तु । [ब्राह्मणाः]-अस्त्वक्षतमरिष्टञ्च । गन्धाः पान्तु,सौमङ्गल्यं चाऽस्तु-इति भवन्तो ब्रुवन्तु [ब्राह्मणाः]-गन्धाः पान्तु,सौमङ्गल्यं चाऽस्तु। अक्षताः पान्तु आयुष्यमस्तु, इति भवन्तो ब्रुवन्तु । [ब्राह्मणाः]-अक्षताः पान्तु, आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणि पान्तु, सौश्रियमस्तु,

इति भ० (ब्राह्मणाः)- ।। पुष्पाणि पान्तु, सौश्रियमस्तु।।सफलताम्बूलानि पान्तु,ऐश्वर्यमस्तु, इति भ०।।(ब्राह्मणाः) सफलताम्बूलानि पान्तु, ऐश्वर्यमस्तु ।। दक्षिणाः पान्तु, बहुदेयञ्चाऽस्तु, इति भवन्तो ब्रुवन्तु ।। (ब्राह्मणाः)-दक्षिणाः पान्तु,बहुदेयं चाऽस्तु।। सकलाराधने स्वर्चितमस्तु ।। (ब्राह्मणाः) अस्तु स्वर्चितम् ।। ॐदीर्घमायुःश्रेयःशान्तिः पुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशो विद्याविनयो वित्तं बहुपुत्रं चायुष्यं चास्तु ।। यङ्कृत्वा सर्व्ववेदयज्ञक्रिया-करण कर्म्मारम्भाः शुभाः शोभनाः प्रवर्त्तन्ते, तमहमोङ्कारमादिं कृत्वा ऋग्यजुःसामाथर्वणाशीर्वचनं बहुऋषिसम्मतं समनुज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये ।। ॐवाच्यताम् ।। ॐभद्द्रं कर्ण्णेभिः शृणुयाम देवा भद्द्रम्पश्येमाक्षभिर्य्यजत्त्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ँ सस्तनूभिर्व्व्यशेम हि देवहितं य्यदायुः ।। ॐ देवानाम्भद्द्रा सुम-

तिर्न्नर्जूयतान्देवाना ँ रातिरभिनो निवर्त्त-ताम्। देवाना ँ सक्ख्यमुपसे दिमा व्वयं देवान्ऽआयुः प्प्रतिरन्तु जीवसे ॥ ॐ दीर्घा-युस्तऽओषधे खनिता यस्म्मै च त्वा खना-म्म्यहम्। अथोत्त्वन्दीर्घायुर्ब्भूत्त्वा शतवल्शा व्विरोहतात् ॥ ॐ नतद्रक्षा ँ सि न पिशा-चास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमज ँ ह्येतत्। यो बिभर्त्ति दाक्षायण ँ हिरण्य ँ स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः समनुष्ष्येषु कृणुते दीर्घ-मायुः ॥ ॐ द्रविणोदा द्रविणसस्तुरस्य द्रविणोदाः स नरस्य प्रयं सत्। द्रविणोदा वीरवतीमिषन्नो द्रविणोदारासते दीर्घ-मायुः ॥ ॐ सविता पश्चातात्सविता पुर-स्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात्। सवि-तानःसुवतु सर्वतातिं सविता नो रासतां दीर्घ-मायुः ॥ ॐ नवो नवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्ग्रम्। भागं देवेभ्यो विदधा-त्यायन्प्रचन्द्रमास्तिरते दीर्घमायुः ॥ ॐ

उच्चादिवि दक्षिणावन्तोऽअस्थुर्य्ये ऽअश्वदाः सहते सूर्य्येण। हिरण्यदाऽअमृत्वं भजन्ते वासोदाः सोमप्रतिरन्तऽआयुः ॥ (यजमानो वदेत्)-ॐव्रतजपयमनियमतपः स्वाध्याययक्रतुशमदमदयादानविशिष्टानां सर्वेषां ब्राह्मणानां मनः समाधीयताम् ॥ (ब्राह्मणा वदेयुः) ॥समाहितमनसः स्मः॥(यजमानः०) प्रसीदन्तु भवन्तः।(ब्राह्मणाः)-प्रसन्नाः स्मः। ॐशान्तिरस्तु। ॐ पुष्टिरस्तु। ॐ तुष्टिरस्तु। ॐ वृद्धिरस्तु। ॐ ऋद्धिरस्तु। ॐ अविघ्नमस्तु। ॐ आयुष्यमस्तु। ॐ आरोग्यमस्तु। ॐशिवमस्तु। ॐकर्मसमृद्धिरस्तु ॐ धर्मसमृद्धिरस्तु। ॐ वेदसमृद्धिरस्तु। ॐ शास्त्रसमृद्धिरस्तु। ॐ पुत्रपौत्रसमृद्धिरस्तु। ॐधनधान्यसमृद्धिरस्तु। ॐ इष्टसम्पदस्तु॥

ततो बहिरक्षतान् क्षिपेत्-

ॐ अरिष्टनिरसनमस्तु॥ यत्पापं रोगं शोकमकल्याणं तद्दूरे प्रतिहतमस्तु॥(ततः-

पुनर्मार्जनम्) ॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु । ॐ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु । ॐ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु । ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः सम्पद्यन्ताम् । ॐ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसम्पदस्तु। ॐ तिथिकरणमुहूर्त्तनक्षत्रग्रहलग्नाऽधिदेवता प्रीयन्ताम् । ॐ तिथिकरणे समुहूर्ते सनक्षत्रे सग्रहे सलग्ने साधिदेवते प्रीयेताम् । ॐ दुर्गापाञ्चाल्यौ प्रीयेताम् । ॐ अग्निपुरोगा विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् । ॐ इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्ताम् । ॐ वशिष्ठपुरोगा ऋषिगणाः प्रीयन्ताम् ।ॐ माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयन्ताम् । ॐ अरुन्धतीपुरोगाः पतिव्रताः* प्रीयन्ताम् । ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्वे वेदाः प्रीयन्ताम् । ॐ आदित्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् । ॐ ब्रह्म च ब्राह्म-

* 'एक पत्न्यः' इत्यपि पाठः क्वचित् ।

णाश्च प्रीयन्ताम्। ॐ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम्। ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेताम्। ॐ भगवती कात्यायनी प्रीयताम्। ॐ भगवती माहेश्वरी प्रीयताम्। ॐ भगवती ऋद्धिकरी प्रीयताम्। ॐ भगवती वृद्धिकरी प्रीयताम्। ॐ भगवती तुष्टिकरी प्रीयताम्। ॐ भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम्। ॐ भगवन्तौ विघ्नविनायकौ प्रीयताम्। ॐ सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम्। ॐ सर्वाः ग्रामदेवताः प्रीयन्ताम्। ॐ सर्वा इष्टदेवताः प्रीयन्ताम्॥

(पुनरक्षतानां बहिस्त्यागः)–

ॐ हताश्च ब्रह्मद्विषः॥ ॐ हताश्च परिपन्थिनः॥ ॐ हताश्च विघ्नकर्तारः॥ ॐ शत्रवः पराभवं यान्तु॥ ॐ शाम्यन्तु घोराणि॥ ॐ शाम्यन्तु पापानि॥ ॐ शाम्यन्त्वीतयः॥ (पुनर्मार्जनम्)॥ ॐ शुभानि वर्द्धन्ताम्॥ ॐ शिवा आपः सन्तु। ॐ शिवा ऋतवः सन्तु॥ ॐ शिवा अतिथयः सन्तु॥ ॐ

शिवा अग्नयः सन्तु । ॐ शिवा आहुतयः सन्तु । ॐ शिवा वनस्पतयः सन्तु।ॐ शिवा ओषधयः सन्तु* । ॐ अहोरात्रे शिवेस्याताम् ।। ॐनिकामे निकामे नः पर्ज्जन्योऽअभिव्वर्षतु फलवत्यो नऽओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम् ।

इति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते, यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते १क्लृप्तः प्रजानां योगक्षेमो भवति तस्याद्यत्रैतने यज्ञेन यजन्ते ।।

ॐ शुक्राङ्गारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिताः आदित्यपुरोगाः सर्वेग्रहाः प्रीयन्ताम् । ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीयताम् । ॐभगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।ॐभगवान्नारायणः प्रीयताम् ।। ॐ पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये।।ब्राह्मणाः ब्रूयुर्वाच्यताम्।।ब्राह्मयं पुण्यं महर्घ्यञ्च, सृष्ट्युत्पादनकारकम् । वेदवृक्षोद्भवं नित्यं, तत्पुण्याहं ब्रुवन्तु नः ।। भो ब्राह्मणाः !मम गृहेऽमुककर्म्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु।।[ब्राह्मणाः]-ॐपुण्याहम्३।।

* शिवा नद्यः सन्तु । ॐशिवा गिरयः सन्तु । १ क्लिष्टः

ॐ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनसा धियाः।
पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मा।
पृथिव्यामुद्धृता यान्तु, यत्कल्याणं पुरा कृतम्।
ऋषिभिः सिद्धिगन्धर्वैस्तत्कल्याणं ब्रुवन्तु नः।
भो ब्राह्मणाः! मम गृहेऽमुककर्मणः कल्याणं
भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ (ब्राह्मणाः)-ॐ कल्याणं२
ॐ यथेमां वाचं कल्याणीमावदानि जनेभ्यः।
ब्रह्मराजन्याभ्यां शूद्राय चार्य्याय च स्वाय
चारणाय च। प्रियो देवानां दक्षिणायै दातु-
रिह भूयासमयम्मे कामः समृद्ध्यतामुपमादो
नमतु ॥ सागरस्य यथा वृद्धिर्महालक्ष्म्या-
दिभिः कृताः। सम्पूर्णा सुप्रभावा च, तां च
ऋद्धिं ब्रुवन्तु नः॥ भो ब्राह्मणाः ममगृहेऽमुक
कर्मणः ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ (ब्राह्मणाः)-
ॐ कर्म ऋद्ध्यताम् २ ॥ ॐ सत्रस्यऽऋद्धि-
रस्यगन्मज्ज्योतिरमृताऽअभूम। दिवम्पृथि-
व्याऽअद्ध्यारुहामाविदाम देवान्त्स्वर्ज्ज्यो-
तिः ॥ स्वस्तस्तु याऽविनाशाख्या, पुण्यक-

ल्याणवृद्धिदा । विनायकप्रिया नित्यं,ताञ्च स्वस्ति ब्रुवन्तु नः ॥ भो ब्राह्मणाः !मम गृहे ऽमुककर्मणि स्वस्तिभवन्तो ब्रुवन्तु।(ब्राह्मणाः) ॐ आयुष्मते स्वस्तिः ३ ॥ ॐ स्वस्ति नऽ इन्द्रो व्वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषा विवश्ववेदाः । स्वस्तिनस्ताक्ष्यर्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्प्पतिर्दधातु ॥ ॐसमुद्रमथनाज्जाता जगदानन्दकारिका ।हरिप्रिया च माङ्गल्या, श्रियं ताञ्च ब्रुवन्तु नः ॥ भो ब्राह्मणाः ! मम गृहे ऽमुक कर्म्मणि श्रीरस्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु(ब्राह्मणाः)अस्तु श्रीः३॥ॐ श्रीश्च्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्न्याबहो रात्त्रे पाश्र्वे नक्षत्राणि रूपमश्श्विनौ व्यात्तम् । इष्णन्निषाणामुम्मऽइषाण, सर्व्वलोकम्मऽ इषाण ॥ यत्कृतं पुण्याहवाचनं' तदुपविष्टब्राह्मणानां वचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्च परिपूर्णमस्तु । [ब्राह्मणाः]-अस्तु परिपूर्णम् ॥ अथसङ्कल्पः ॥ ॐ अद्येत्यादि० अमुकगोत्रोत्प-

न्नोहममुकनामशर्माऽहं, वर्माऽहं, गुप्तोऽहं वा, कृतस्य पुण्याहवाचकेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो मनसोद्दिष्टां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥ततोऽभिषेकः॥ ॐ स्वस्ति नऽइन्द्रो व्वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषा व्विश्ववेदाः ।स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो ऽ अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्द्दधातु ॥१॥ ॐपयः पृथिव्व्याम्पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयोधाः। पयस्वतीःप्प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥२॥ ॐ व्विष्णोरराटमसि व्विष्णोः श्नप्त्रेस्थो व्विष्णोः स्यूरसि व्विष्णोर्ध्रुवोसि । व्वैष्णवमसि व्विष्णवे त्वा॥३॥ॐअग्निर्द्देवता व्वातो देवता सूर्य्यो देवताचन्द्रमादेवता व्वसवो देवतारुद्द्रादेवताऽऽदित्या देवता मरुतो देवता। विश्वेदेवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता व्वरुणो देवता ॥४॥ ॐमूर्द्धासिराड्ध्रुवोसि व्वरुणा धर्त्र्यसि धरणी। आयुषे त्वा व्वर्च्चसे त्वा कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा॥५॥ॐद्यौः शान्ति-

रन्तरिक्ष ँ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः। व्वनस्पतयः शान्तिर्व्विश्श्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्व्व ँ शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधि ॥६॥ ॐ व्विश्श्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव। यद्भद्रं तन्नऽआसुव ॥७॥

इत्याभिषेकः ॥ ततो यजमानो ब्राह्मणदक्षिणासङ्कल्पं कुर्य्यात् ॥

ॐअद्येत्यादि० अमुकोऽहं ममाऽमुककर्म्मणः साङ्गफलावाप्तये तद्दक्षिणार्थमिमानि सोपस्कराणि सदक्षिणादिकानि आमान्नादीनि पूर्वपूजितब्राह्मणेभ्यो विभज्य दातुमुत्सृजे ॥

॥ इति ॥

लोकाचारेणात्र नीराजनम्-

एकस्मिन्पात्रे ज्वलन्तीं वर्तिकान्निधाय, तथा यजमानं 'ॐ अनाधृष्टेति' मन्त्रेण नीराजयेत् –

ॐ अनाधृष्टा पुरस्तादग्नेराधिपत्यऽ आयुर्म्मे दाःपुत्रवती दक्षिणतऽ इन्द्रस्याधिपत्येप्रजाम्मे दाः। सुषदो पश्चाद्देवस्य सवितुराधिपत्ये चक्षुर्म्मे दाऽ आश्रुतिरुत्तरतो धातु-

राधिपत्ये रायस्पोषम्मे दाः । व्विधृतिरुप-
रिष्टाद् बृहस्पतेराधिपत्यऽ ओजो मे दा व्वि-
श्श्वाब्भ्योमानाष्ट्राब्भ्यस्पाहि मनोरश्श्वा-
सि ॥ ततस्तिलककरणम् ॥ ॐ भद्रमस्तु
शिवञ्चाऽस्तु, महालक्ष्मीः प्रसीदतु । रक्षन्तु
त्वां सुरास्सर्वे, सम्पदः स्युः पदे-पदे ॥ १ ॥
मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु, पूर्णाः सन्तु मनो-
रथाः । शत्रूणां बुद्धिनाशोऽस्तु, मित्राणामुद-
यस्तथा ॥२॥ अव्याधिना शरीरेण, मनसा
च निराधिना । पूरयन्नर्थिनामाशां, जीव त्वं
शरदां शतम् ॥ ३ ॥ सपत्न्या दुर्ग्रहाः पापा,
दुष्टसत्त्वाद्युपद्रवाः । तमालपत्रमालोक्य, सदा
सौम्या भवन्तु ते ॥ ४ ॥ आयुरारोग्यमैश्व-
र्य्यं, यशस्तेजोज्ज्वलामतिः । ब्रह्मपुत्रभव-
स्तेजस्तिलकेन कृतेन ते ॥५॥ ॐ अंहो मुच
माङ्गिरसं गयञ्च स्वस्त्या त्र्येयम्मनसा च
तार्क्ष्यम् प्रयतपाणिः शरणं प्रपद्ये स्वस्ति
सम्बाधेष्वभयन्नोऽअस्तुपुण्यसमपत्तिरस्तु ।

मङ्गलकार्येऽत्र ब्राह्मणेभ्यो नूनं दक्षिणाः प्रदेयाः । इति ।

❀ अथ षोडशमातृकापूजनम् ❀

अकृत्वा मातृयागन्तु, वैदिकं यः समाचरेत् ।
तस्य क्रोधसमाविष्टाः, हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥ १ ॥

पञ्चोदूर्ध्वाः पंचतिर्य्यक् च, रेखाः कार्य्याःप्रयत्नतः ।
कुलदेवीं गणेशञ्च, गौरीं पद्मां तथैव च ॥ २ ॥

पूजयेन्मध्यमे कोष्ठे, शेषाः बाह्ये हि कोष्ठके ।
मध्यकोष्ठचतुष्के तु स्थापयेच्च पृथक्-पृथक् ॥ ३ ॥

गणेशं वायुकोणे च, मध्यमे च कुलेश्वरीम् ।
गौरी च नैर्ऋते पूज्या, पद्मा पावककोणके ॥४ ॥

शची च पश्चिमे स्थाप्या, मेधा चैव द्वितीयके ।
सावित्री दक्षिणे पूज्या, विजया च द्वितीयके ॥५ ॥

जयोत्तरे च संस्थाप्या, देवसेना द्वितीयके ।
स्वाहामग्नौ समभ्यर्चेदीशान्याञ्च स्वधां तथा ॥६ ॥

पूर्वे तु मातरः पूज्यास्तदग्रे लोकमातरः ।
धृतिः पुष्टिर्वायुकोणे, तुष्टिर्नैर्ऋत्यके तथा ॥७ ।
एवं हि मातरः स्थाप्याः, स्वस्वस्थाने पृथक्-पृथक् ॥इति॥

॥ अथ सङ्कल्पः ॥ (ॐ आयङ्गौरिति मेधातिथिऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो गौरी देवता गौर्य्याऽऽवाहने विनियोगः) ॐ आयङ्गौः पृश्निरक्रमी दसदन्मातरम्पुरः । पितरञ्च प्प्रयन्त्स्वः ॥ ॐगौरी पद्मा शची मेधा, सावित्री

विजया जया । देवसेना स्वधा स्वाहा, मातरो लोकमातरः ॥ धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुलदेवता । *गणेशसहिता देव्यः, पूजितव्याश्च षोडश । ॐएतन्तेति प्रतिष्ठाप्य ॥ ॐगौर्य्यै नमः । ॐपद्मायै नमः

—इत्यादि नाममन्त्रैर्वा पूजयेत् ॥

अथाऽऽसनम् ॥ सौवर्णमणिभिर्दिव्यैः, खचितं शुद्धमासनम् ॥ गृह्णीत मातृका यूयं, स्थित्यर्थं परया मुदा ॥ इत्यासनम् ॥ अथ पाद्यम् ॥ गङ्गादितीर्थजं वारि, निर्मलं तप्तमुत्तमम् । गृह्णीत कृपया पाद्यं, यूयं षोडशमातृकाः ॥ इति पाद्यम् ॥ अथाऽर्घ्यम् । नानातीर्थोद्धृतं वारि, शुद्धपात्रस्थमुत्तमम् । गौर्य्याद्या मातृका यूयमर्घ्यं गृह्णीत सर्वतः ॥ इत्यर्घ्यम् ॥ पुनः पञ्चामृतस्नानम् ॥ पयो दधि घृतञ्चैव, शर्करामधुसंयुतम् । पञ्चाऽमृतं मयानीतं, स्ना-

*'गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्च षोडश' इत्यपि पाठः ।

नार्थं प्रतिगृह्यताम् ।। इति पञ्चामृतस्नानम् ।।

अथाऽऽचमनीयम्–

गङ्गाहृतं शुद्धजलं, सुगन्धेन समन्वितम् ।
आचमार्थं मयानीतं,यूयं गृह्णीत मातृकाः ।।

अथ स्नानीयञ्जलम्–

गङ्गागोदावरीकृष्णाकावेरीजलमुत्तमम् ।
गृह्णीत मातृका यूयं,स्नानार्थं परिकल्पितम्।

अथ युग्मवस्त्रम्–

वस्त्रयुग्मं समानीतं, शुद्धकार्पासतन्तुजम् ।
सुवर्णसूत्रग्रथितं, यूयं गृह्णीत मातृकाः ।।

अथाऽऽभरणानि–

नासिकेयाङ्गदादीनि, भूषणानि शुभानि च ।
गृह्णीत मातृका यूयं, देहालङ्करणाय च ।।

अथ चन्दनम्-

मलयाचलसम्भूतं, कस्तूरीशशिमिश्रितम् ।
गृह्णीत चन्दनं दिव्यं,यूयं षोडशमातृकाः ।।

अथाऽक्षतान्–

शुद्धमुक्तफलाभैस्तै रक्षतैःशशिसन्निभैः। द्यो-

तयामि सदा भक्तया, देहि मे निर्मलां धियम्

अथ पुष्पाणि—

जातीचम्पकमालादिपुष्पाणिऋतुजानि च।
पूजार्थं मातृका यूयं, ग्रह्णीत परया मुदा ।।

अथ धूपम्—

लाक्षागुग्गुलजं धूपं, घृताभ्यक्तं परं शुभम्।
ज्वलद् गृह्णीत सततं, यूयं षोडशमातृकाः ।।

अथ दीपम्—

साज्यं सद्वर्तिकायुक्तं, वह्निना योजितं मया।
दीपं गृह्णीत सततं, यूयं षोडशमातृकाः ।।

अथ नैवेद्यम्—

सशर्करां घृताभ्यक्तं, परमान्नं यथाऽऽहृतम्।
गृह्णीत यूयं नैवेद्यं, मातृकाः भक्तवत्सलाः ।।

अथोपायनम्—

हिरण्यरौप्यताम्राद्यन्यतमं यन्मयाहृतम्।
गृह्णीतोपायनं प्रीत्या, यूयं षोडशमातृकाः ।।

अथ फलानि—

सताम्बूलं फलं शुद्धं, क्रमुकं खदिरान्वितम्।

गृह्णीत मातृका यूयं, मुखसंशोधनाय च ॥

ततः प्रार्थना–

गौर्य्याद्याः मातृका यूयं, भक्तियुक्तं समर्चनम्।
मया कृतं प्रगृह्णीत, क्षमध्वञ्च ममागसम्॥
'ॐ ब्रह्माणी कमलेन्दुसौम्य०' ॥

इति सम्प्रार्थयेत् ॥ इति मातृकापूजनम् ॥

❀ अथ वसोर्धारा-पूजनम् ❀

पूर्व-पूर्वोत्तरक्रमेण भित्तौ सप्तधाराः कुर्य्यात्–

ॐ'वसोः पवित्रमसि'-इतिमन्त्रस्य प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्री-छन्दः, वसोर्धारा देवता, शतधाराकरणे विनियोगः । *ॐ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः पवित्रमसि सहस्रधारम्। देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः

नन्दिनी च वशिष्ठा च, वसुदेवी च भार्गवी ॥ जया च विजया चैव, सप्तैता द्वारमातरः ॥१॥ कुमारी धनदा नन्दा, मंगला विमला बला ॥ जयेति शुभदा प्रोक्ताः, सप्तैतास्तृणमातरः ॥ २ ॥

*श्रीश्च लक्ष्मी धृतिर्मेधा, स्वाहा प्रज्ञा सरस्वती । कृतेषु वृद्धिकार्येषु, सप्तैताः घृतमातरः ॥ ततः सप्तघृतमातॄन् नाममन्त्रैर्मंत्रैवाह्य घृतधारां दद्यात् । तद्यथा-ॐ नमोऽस्तु वसुमातृभ्यो, घृतमातृभ्य एव च स्वयज्ञकार्यंसिद्धयर्थं, धारां दास्यामि मातरः ॥ इत्युक्त्वा शुद्धघृतस्य सप्तधाराः कृत्वा, गुडेनैकीकृत्य च गन्धादिभिः सम्पूजयेत् ।

पवित्रेण शतधारेण सुप्वा कामधुक्षः ॥

इति कृत्वैतन्ते॰ इति प्रतिष्ठाप्य-

पाद्यादीनि समर्पयामि ॥ ॐ वसोर्धारादेवताभ्यो नमः । सम्पूज्य प्रार्थयेत् ॥ या श्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः । श्रद्धा सतां कुलजनप्रभवस्य लज्जा, तां त्वां नताःस्म परिपालय देवि ! विश्वम् ॥ दिव्यवस्त्राः दिव्यदेहा, दिव्यमालाविभूषिताः । वसवोऽष्टौ महाभागा, वरदाः सन्तु मे सदा ॥

❀ अथ नान्दीश्राद्धविधिः ❀

ॐविष्णुः ३ हरिः ३ ॥ ॐअपवित्रःपवित्रो वा, सर्वावस्थां गतोऽपि वा।यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं, स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः । इति जलमभिमन्त्र्य ॐपुण्डरीकाक्षः पुनातु ३ ॥

इत्यन्नमात्मानञ्च सिक्त्वा पूर्वमुखोऽञ्जलिं बद्ध्वा-

ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च, महायोगिभ्य एव च।नमःस्वाहायै स्वधायै,नित्यमेव नमो नमः।

इति वारत्रयं पठित्वा दूर्वायवजलान्यादाय-

अद्य मात्रादित्रय-श्राद्धसम्बन्धिनः सत्यवसु-संज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः इदमन्नं सोपकरणं वो नमः ।।१।। अद्य पित्रादित्रय-श्राद्धसम्बन्धिनः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः इदमन्नं सोपकरणं वो नमः।२। अद्य मातामहादित्रय-श्राद्धसम्बन्धिनः सत्य-वसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः इदमन्नं सोपकरणं वो नमः ।।३।।पुनश्च ।। अद्याऽमु-कगोत्रे मातरमुकदेवि ! गायत्रीस्वरूपिणि नान्दीमुखीदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै।।१।। अद्याऽमुकगोत्रे पितामह्यमुकदेवि सावित्रीस्वरूपिणि नान्दीमुखीदमन्नं सोप-करणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ।।२।। अद्या-ऽमुकगोत्रे प्रपितामह्यमुकदेवि सरस्वतीस्व-रूपिणि नान्दीमुखीदमन्नं सोपकरणन्ते नमो-ऽस्तु वृद्धिः श्रियै ।।३।। पुनश्च ।। अद्याऽमुक-गोत्र पितरमुकशर्मन् वसुस्वरूप नान्दीमुखे-दमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिःश्रियै।१।

अद्याऽमुकगोत्र पितामह ! अमुकशर्मन् रुद्रस्वरूप नान्दीमुखेदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ॥ २ ॥ अद्याऽमुकगोत्र प्रपितामहाऽऽदित्यस्वरूप नान्दीमुखेदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ॥३॥ पुनश्च॥ अद्याऽमुकगोत्र मातामह सपत्नीक वसुस्वरूप नान्दीमुखेदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ॥१॥ अद्याऽमुकगोत्र प्रमातामह सपत्नीक रुद्रस्वरूप नान्दीमुखेदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ॥२॥ अद्याऽमुकगोत्र वृद्ध-प्रमातामह सपत्नीकाऽऽदित्यस्वरूप नान्दीमुखेदमन्नं सोपकरणन्ते नमोऽस्तु वृद्धिः श्रियै ॥३॥ ततः पाद्यादीनि समर्पयामि, सोपस्करदक्षिणाञ्च समर्पयामि। ब्राह्मणायनमः। ततः सम्पूज्य। अद्येहेत्यादि ममामुककर्मणि पितॄणां प्रीतये नान्दीश्राद्धकर्म्मणः साङ्गफलाप्तये, इदं सोपस्करणं दक्षिणामामान्नञ्च प्रजापतिर्दैवतममुकगोत्रा-

यामुकनामशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे।

इति दत्त्वा "ॐदेवताभ्य:०" इति त्रिवारं पठेत् ॥ आचामेत् ॥

ॐप्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत्।
स्मरणादेव तद्विष्णोः, सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः॥

॥ इति नान्दीश्राद्धम् ।

❀ अथ नवग्रहपूजनम् ❀

ॐआ कृष्णेनेत्यस्य हिरण्यस्तूपऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः, सूर्य्योदेवता, सूर्य्यावाहने विनियोगः ॥ ध्यानम् ॥ पद्मासनः पद्मकरो द्विबाहुः, पद्मद्युतिः सप्ततुरङ्गवाहनः । दिवाकरो लोकगुरुः किरीटी, मयि प्रसादं विदधातु देवः ॥ ॐ आ कृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च । हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् । ॐ भूर्भुवः स्वः, कलिङ्गदेशोद्भव काश्यपसगोत्र रक्तवर्ण भोः! सूर्य्येहागच्छेह तिष्ठ, सूर्यायनमः, सूर्यमावाहयामि, स्थापयामि ॥ एवं सर्वत्र ॥१॥ ॐ इमन्देवेति

गौतमऋषिः, द्विपदाविराट् छन्दः, सोमो देवता सोमावाहने विनियोगः ॥ ध्यानम् ॥ श्वेताम्बरःश्वेतविभूषणश्च, श्वेतद्युतिर्दण्ड-धरो द्विबाहुः।चन्द्रोऽमृतात्मा वरदःकिरीटी मयि प्रसादं विदधातु देवः ॥ ॐ इमन्देवा ऽअसपत्न ꣳ सुवद्ध्वम्महते क्षत्राय महतेज्ज्यै-ष्ठ्याय महते जानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इममुष्ष्य पुत्रममुष्ष्यै पुत्रस्यै विश्वश ऽए-षवोमी राजा सोमोऽस्म्माकं ब्राह्मणाना ꣳ राजा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातीरोद्भवा-त्रेयसगोत्र शुक्लवर्ण भोः ! सोमेहागच्छेह तिष्ठ ॥ २ ॥ ॐ अग्निर्म्मूर्द्धेति विरूपाक्ष-ऋषिः, गायत्रीछन्दोऽङ्गारको देवता, भौमा-वाहने विनियोगः ॥ ध्यानम् ॥ रक्ताम्बरो रक्तवपुः किरीटी, चतुर्भुजो मेषगमो गदा-धरः । धरासुतः शक्तिधरश्च शूली, सदा मम स्याद्वरदः प्रशान्तः ॥ ॐ अग्निर्म्मू-र्द्धादिवः ककुत्पतिः पृथिव्व्याऽअयम् । अपा-

ᳪ रेता ᳪ सि जिन्वति ।। ॐ भूर्भुवः स्वः, अवन्तिदेशोद्भव भारद्वाजसगोत्र रक्तवर्ण भोः ! भौमेहागच्छेह तिष्ठ ।।३।। ॐउद्बुद्ध्यस्वेति परमेष्ठीऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो बुधो देवता, बुधावाहने विनियोगः ।। ध्यानम् ।। पीताम्बरःपीतवपुः किरीटी, चतुर्भुजो दण्डधरश्च सौम्यः ।। सिंहस्थितश्चन्द्रसुतो हरिप्रियः, सदा मम स्याद्वरदस्तु सौम्यः ।। ॐ उद्बुद्ध्यस्वाग्ग्ने प्प्रतिजागृहि त्त्वमिष्टापूर्त्ते स ᳪ सृजेथामयञ्च ।। अस्म्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तरस्मिन्विश्श्वे देवा यजमानश्च्च सीदत ।। ॐभूर्भुवः स्वः, मगधदेशोद्भवात्रेयसगोत्रपीतवर्ण भोः ! बुधेहागच्छेह तिष्ठ।४ ॐबृहस्पत-इति गृत्समद ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो गुरुर्देवता,बृहस्पत्यावाहने विनियोगः।।ध्यानम् ।। पीताम्बरः पीतवपुः किरीटी, चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशान्तः। सदाऽक्षसूत्रं सुकमण्डलुञ्च,दण्डञ्च बिभ्रद्वरदोऽस्तु मह्यम्।।

ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्य्योऽअर्हाद्यु मद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्दीदयच्छवसऽऋत प्प्रजात तदस्म्मासु द्द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥ॐ भूर्भुवः स्वः, सिन्धुदेशोद्भवाङ्गिरसगोत्र पीतवर्ण भोः! बृहस्पते! इहागच्छेह तिष्ठ ।५।ॐ अन्नात्परि-स्रु त-इति प्रजापत्यश्विसरस्वतीन्द्राऋषयः, अतिजगतीछन्दः, शुक्रो देवता, शुक्राऽऽवाहने विनियोगः ॥ध्यानम्॥ श्वेताम्बरः श्वेतवपुः किरीटी, चतुर्भुजो दैत्यगुरुः प्रशान्तः । तथा ऽक्षसूत्रञ्च कमण्डलुञ्च, दण्डञ्च बिभ्रद् वरदो-ऽस्तु मह्यम् ॥ ॐ अन्नात्परिस्रु तोरसम्ब्र-ह्मणा व्व्यपिबत्क्षत्रम्पयः सोमम्प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं व्विपान ७ शुक्रमन्धस ऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोऽमृतम्मधु।ॐ भूर्भुवः स्वः, भोजकटदेशोद्भव भार्गवसगोत्र शुक्ल-वर्ण भोः! शुक्र इहागच्छेह तिष्ठ ॥६॥ ॐ शन्नो देवीति दध्यङ्गाथर्वण ऋषिः, गाय-त्रीछन्दः शनिर्देवता शन्यावाहने विनियोगः।

ध्यानम्-नीलाम्बरः शूलधरः किरीटी, गृध्र-
स्थितस्त्रासकरो धनुष्मान् । चतुर्भुजः सूर्य्य-
सुतः प्रचण्डः, सदास्तु मह्यं वरदोऽल्पगामी
ॐशन्नोदेवी रभिष्टय्ऽआपो भवन्तु पीतये।।
शँय्योरभिस्रवन्तु नः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः,
सौराष्ट्रदेशोद्भव काश्यपसगोत्र कृष्णवर्ण भो
शने!इहागच्छेह तिष्ठ ।।७।। ॐकयान-इत्य-
स्य वामदेवऋषिर्गायत्रीछन्दः राहुर्देवता
राहोरावाहने विनियोगः ।।ध्यानम्।। नीला-
म्बरो नीलवपुः किरीटी, करालवक्त्रः कर-
तालशूली चतुर्भुजश्चक्रधरश्च राहुः,
सिंहासनस्थो वरदोऽस्तु मह्यम् ।। ॐ कया-
नश्चित्रऽ आ भुवदूती सदावृधः सखा ।
कया शचिष्ठया व्वृता । ॐ भूर्भुवः स्वः,
राठिनापुरोद्भव पैठिनसगोत्र नीलवर्ण भो
राहो ! इहागच्छेह तिष्ठ ।।८।। ॐ केतुङ्कृ
ण्वन्नितिमधुच्छन्दाऋषिर्गायत्रीछन्दः केतु
र्देवता, केत्वावाहने विनियोगः । अथ

ध्यानम् ॥ धूम्रो द्विबाहुर्वरदो गदाधरो, गृध्रासनस्थो विकृताननश्च । किरीटकेयूर-विभूषितो यः, स चास्तु मे केतुग्रहः प्रशान्त्यै ॥ ॐ केतुङ् कृण्वन्न केतवे पेशो मर्य्याऽअपेशसे । समुषद्भिरजायथाः । *ॐ भूर्भुवः स्वः, अन्तर्वेदिसमुद्भव जैमिनिसगोत्र धूम्रवर्ण भोः केतो ! इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ ९ ॥ ॐ एतन्ते० ॥

अथ ग्रहाणामावाहनम्-

आगच्छन्तु महाभागा, भास्कराद्या नवग्रहाः।
यज्ञस्यास्य प्रशान्त्यर्थं, सर्वाऽनुग्रहकारकाः॥

अथाऽऽसनम्-

सुवर्णरत्नखचितं, शुद्धोर्णानिर्मितं शुभम् ।
आसनन्तु मयानीतं, भास्कराद्या नवग्रहाः ॥

अथ पाद्यम्-

शुद्धपात्रे स्थितं दिव्यं, जलं तीर्थोद्भवं परम् ।
प्रतिगृह्णन्तु मे पाद्यं, भास्कराद्या नवग्रहाः ॥

---

*दक्षिणाभिमुखं केतु वायव्यां दिशि ध्वजाकारे षडङ्गुलमण्डले स्थापयेत् ।

इति पादयोः पाद्यं समर्पयामि ।
अथाऽर्घ्यम्—
नानातीर्थोद्भवं वारि, कर्पूरादिसुवाषितम् ।
अर्घ्यं गृह्णन्तु सम्प्रीत्या, भास्कराद्या नवग्रहाः
इति हस्तयोरर्घ्यं समर्प० ॥ सर्वाङ्गे स्नानीयं समर्प० ॥
अथ पञ्चाऽमृतम्—
दधिदुग्धघृतक्षौद्रसिताभिः परिकल्पितम् ।
स्नानार्थं प्रतिगृह्णन्तु, भास्कराद्या नवग्रहाः ।
इति पञ्चाऽमृतस्नानं समर्प० ॥ अथ जलम्—
गङ्गागोदावरीकृष्णागोमतीभ्यः समाहृतम् ।
सलिलं प्रतिगृह्णन्तु, भास्कराद्या नवग्रहाः ।
इतिशुद्धोदकस्नानीयं समर्प० ॥ मुखे ह्याचमनीयंसमर्प० । पुनराचमनं समर्प० ॥ अथवस्त्रोपवस्त्रम्—
सम्यक् शुद्धानि वासांसि, तथालङ्करणानि च ।
मया नीतानि गृह्णन्तु, भास्कराद्या नवग्रहाः ।
इति वस्त्रोपवस्त्रार्थं वस्त्रं, यज्ञसूत्रं वा समर्प० ॥
अथ यज्ञोपवीतम्—
नवभिस्तन्तुभिर्युक्तं, त्रिगुणं देवतामयम् ।
उपवीतानि दत्तानि, गृह्णन्त्वत्र नवग्रहाः ॥
इति यज्ञोपवीतानि समर्प०, पुनराचमनीयं समर्प० ॥

अथ चन्दनम्

मलयाऽद्रिसमुद्भूतं, कस्तूरीशशिसंयुतम् ।
मयाऽर्पितञ्च गृह्णन्तु, भास्कराद्या नवग्रहाः ॥

इति गन्धं समर्पयामि ॥ अथाऽक्षतान्-

शुद्धमुक्ताफलाभैस्तैरक्षतैः शशिसन्निभैः । द्यो-
तयामि महाभक्त्या, भास्करादीन्नवग्रहान् ॥

इति गन्धान्तेऽक्षतान् समर्पं० ॥ अवीरं गुलालं हरिद्रा-चूर्णञ्च समर्प० ॥ सौभाग्यद्रव्याणि समर्प० ॥ सिन्दूरं समर्प० ॥ नानासुगन्धिद्रव्याणि समर्प० ॥

अथ पुष्पाणि--

मालत्यादीनि पुष्पाणि, दूर्वायुक्तान्यनेकशः ।
मयाऽर्पितानि गृह्णन्तु, भास्कराद्या नव-ग्रहाः ॥ इति पुष्पाणि समर्प० ॥ ततो धूपमा-घ्रापयामि । प्रत्यक्षदीपं दर्शयामि ॥ नैवेद्यं निवेदयामि, नैवेद्यं पुरतः कृत्वा, गन्ध-पुष्पे प्रक्षिप्य, "धेनुमुद्राञ्च प्रदर्श्य"-

१-ॐ प्राणाय स्वाहा ॥ २-ॐ अपानाय स्वाहा । ३-ॐ समानाय स्वाहा । ४-ॐ उदा-नाय स्वाहा । ५-ॐ व्यानाय स्वाहा । मध्ये

मध्ये आचमनीयम् । उत्तरापोषणम् । मुख-प्रक्षालनम् । हस्त प्रक्षालनम् । करोद्वर्त्तनार्थे पुनर्गन्धं समर्प० ।। मुखवासनार्थे ताम्बूलं समर्प० ।। पूगीफलानि समर्प० ।। *कृतायाः पूजायाःसाद्गुण्यार्थे यथाशक्तिद्रव्यं दक्षिणाञ्च समर्प० ।।पुनर्बलिदानं समर्प०।।आरार्त्तिकमर्घ्यञ्च समर्प०।।प्रदक्षिणाञ्च समर्प०।। विशेषार्घ्यं समर्प०।। ततः प्रार्थना।।ॐब्रह्मा मुरारिस्त्रिपुरान्तकारी, भानुः शशी भूमि-सुतो बुधश्च । गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतव-स्सर्वे ग्रहाः शान्तिकरा भवन्तु ।। मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं समर्चनम्।मया कृतञ्च यत्तद्वोः क्षमध्वं ग्रहदेवताः ।। अनेन पूजनेन श्रीसूर्यादि-नवग्रहमण्डलदेवताः प्रीयन्ताम्।।

❀ नवग्रह-मंगलाष्टकम् ❀

भास्वान्काश्यपगोत्रजोऽरुणरुचिर्यः सिंहराशीश्वरः,
षट्त्रिस्थो दशशोभनो गुरुशशिक्षोणीजमित्रं सदा ।।

---

* फलेन फलितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् । तस्मात्फलप्रदानेन, पूर्णाः सन्तु मनोरथाः ।। इति ऋतु फलानि समर्प० ।।

वैत्येज्यार्किरिपुः कलिंगजनितश्चाग्नीश्वरौ देवते,
मध्ये वर्तुलपूर्वदिग्दिनकरः कुर्यात्सदा मंगलम् ।।१।।
चन्द्रः कर्कटकप्रभुः सितनिभश्चात्रेयगोत्रोद्‌भवश्चा-
ग्नेय्यां चतुरस्त्रवारुणमुखश्चापोप्युमाधीश्वरः ।
षट्सप्ताग्निदशैकशोभनफलो नारिर्बुधाऽर्कप्रियः,
स्वामी यामुनदेशजो हिमकरः,कुर्यात्सदामंगलम् ।।२।।
भौमो दक्षिणदिक्त्रिकोणनिहितोऽवन्त्युद्भवो रक्तभः,
स्वामी वृश्चिकमेषयोर्यमहरिद् गुर्विन्दुसूर्य्यप्रियः,
ज्ञाऽरिः षट्त्रिफलप्रदश्च वसुधास्कन्दौ क्रमाद्देवते,
भारद्वाजकुलोद्भवः क्षितिसुतः कुर्यात्सदा मंगलम् ।३।
सौम्योदङ्मुखपीतवर्णमगधश्चात्रेय — गोत्रोद्‌भवो,
बाणेशानदिशः सुहृच्छनिभृगुः शत्रुःसदा शीतगोः ।
कन्यायुग्मपतिर्दशाष्टचतुरः षण्नेत्रगः शोभनो,
विष्णुः पौरुषदैवते शशिसुतः कुर्यात्सदा मंगलम् ।।४।।
जीवश्चांगिरगोत्रजोत्तरमुखो दीर्घोत्तरार्सस्थितः
पीतोऽश्वत्थसमिच्च सिन्धुजनितश्चापोऽथ मीनाऽधि-
पः। सूर्येन्दुक्षितिजप्रियो बुधसितौ शत्रू समाश्चापरे
सप्तांकद्विभवः शुभः सुरगुरुःकुर्यात्सदा मंगलम् ।।५।।
शुक्रो भार्गवगोत्रजः सितनिभः प्राचीमुखः पूर्वपः,
पञ्चास्रो वृषभस्तुलाऽधिपमहाराष्ट्राधिपोदुम्बरः ।
इन्द्राणी मघवानुभौ बुधशनी मित्राऽर्कचन्द्रौ रिपू,

विकषष्ठद्र् यशुभो मतो भृगुसुतः,कुर्यात्सदा मंगलम्६।
मन्दःकृष्णनिभस्तु पश्चिममुखः सौराष्ट्रकः काश्यपः,
स्वामी यो मृगकुम्भयोर्बुधसितौ मित्रे समश्चांगिराः।
स्थानं पश्चिमदिक् प्रजापतियमौ देवौ धनुष्यासनः,
षट्त्रिस्थः शुभकृच्छनीरविसुतः,कुर्यात् सदा मंगलम्७
राहुः सिंहलदेशजश्च निर्ऋतिः, कृष्णांगशूर्पासनो
यः पैठीनसिगोत्रसम्भवसमिद्दूर्वामुखो दक्षिणे ।,
यः सर्वाद्यधिदैवते च निर्ऋतिः प्रत्याऽधिदेवः सदा,
षट्त्रिस्थः शुभकृच्च सिंहिकसुतः कुर्यात्सदा मंगलम्।८
केतुर्जैमिनिगोत्रजः कुशसमिद्वायव्यकोणे स्थितश्चि-
त्रांगध्वजलाञ्छनो हिमगुहो, यो दक्षिणाशामुखः।
ब्रह्मा चैव सचित्रचित्रसहितः प्रत्याऽऽधिदेवः सदा,
षट्त्रिस्थः शुभकृच्च वर्वरपतिः,कुर्यात् सदा मंगलम्९
इत्येतद् ग्रहमंगलाष्टनवकं लोकोपकारप्रदं,
पापौघप्रशमं महच्छुभकरं सौभाग्यसंवर्द्धनम् ॥
यः प्रातः शृणुयात्पठत्यनुदिनं श्रीकालिदासोदितं,
स्तोत्रं मंगलदायकं शुभकरं, प्राप्नोत्यभीष्टं फलम्१०

❀ अथ तुलादानपद्धतिः ❀

श्री युधिष्ठिर उवाच-

भगवन् ! श्रोतुमिच्छामि, तुलापुरुषसंज्ञकम् ।
को होमः कस्य पूजा च, सङ्कल्पस्य च का विधिः ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच–

ग्रस्ते सूर्ये तथा चन्द्रे, पुण्यतीर्थे सरित्तटे ।
लक्षहोमे, विशेषेण, ह्यात्मानं तोलयेन्नृप ! ॥ २ ॥
भूमिकम्पे तथोल्कायां, निर्घातोत्पातदर्शने ।
दुर्ग्रहग्रहपीडायामात्मानं तोलयेत्तथा ॥ ३ ॥
आत्मानं तोलयेद्यस्तु, तृणैर्वाऽपि कथञ्च न ।
त्रैलोक्यं तोलितं तेन, सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ४ ॥
पलाशखदिराश्वत्थदेवदारुशमीमयम् ।
स्तम्भमेकं प्रकुर्वीत, यजमानप्रमाणतः ॥ ५ ॥
मानहीनाधिकं कृत्वा कृतमप्यकृतं भवेत् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन, प्रमाणं कारयेद् बुधः ॥ ६ ॥
यत्र वेदविदो विप्राः, धर्म्माचाररतास्तथा ।
रविसङ्क्रान्तिकालेऽपि, स्वां तनुं परितोलयेत् ॥ ७ ॥
वेश्ममानेन कर्तव्यं, मण्डलं चतुरस्रकम् ।
यमवामे पश्चिमायां, शालिपिष्टेन वाक्षतैः ॥ ८ ॥
रोपयेन्मण्डलस्याग्रे, तस्योपरि तुलां न्यसेत् ।
पीतवस्त्रेण संच्छाद्य, चन्दनेनाऽनुलेपयेत् ॥ ९ ॥
ब्राह्मणं सत्यसम्पन्नं, वेदवेदाङ्गपारगम् ।
धर्माचाररतं शान्तं, वृणुयात्फलचन्दनैः ॥ १० ॥
तत्राऽऽदौ तु गणेशञ्च, मातृकामण्डलं तथा ।
पूजयेद् गन्धपुष्पैश्च धूपैर्दीपैस्तथोत्तमैः ॥ ११ ॥
पूजितोऽसि मया देव, यज्ञादौ त्वं गणेश्वर ! ।
त्वत्प्रसादान्महासिद्धिर्विघ्नराज नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

मातृके त्वं महादेवि, नानातङ्कसमाकुलम् ।
सर्वतो रक्ष भीतिभ्यो, नमस्ते जगदम्बिके ॥ १३ ॥
ब्राह्मणैर्वाचयेच्छान्ति, पञ्चवाद्यानि वादयेद् ।
वेदोक्तेन विधानेन, तुलाह्वानं तु कारयेत् ॥ १४ ॥

तत्र सर्वां सामग्रीं सम्पाद्य, आचम्य, प्रणानायम्य, देशकालौ सङ्कीर्त्य--

ॐ अद्येत्यादि० अमुकगोत्रोत्पन्नोहममुकनामशर्माऽहं (वर्माऽहं गुप्तोऽहं वा) मम जन्मकालिक-वर्षकालिक-गोचरिक-सूर्यादिनवग्रहाणां दुर्दशादिकं महारोगोपरोगञ्च शमनार्थं, तथाऽल्पमृत्युमहामृत्युदोषनिवारणार्थं, मनोवाञ्छितफलप्राप्त्यर्थं, तथा च-शान्तिपूर्वकदीर्घायुर्नैरुज्यत्वफलप्राप्तिहेतवेऽमुक वस्तुभिरात्मतोलनञ्च करिष्ये । तदङ्गतयादौ स्तम्भेन सह तुलायाः, हेमरजतताम्रलौहमय-विष्णुब्रह्मरुद्रयमदेवानां, यमदशनामदेवानां, चतुर्दशयमानाञ्च, हेमरजतताम्र-कार्पासमयचतुर्णां सूत्राणामर्चनमहं करिष्ये।

तुलाऽऽवाहनम्–

ॐआवाहयाम्यहं देवि, तुले त्वां सत्यसंस्थितां
मम तोलय चात्मानं, सर्वोपद्रवनाशिनि॥१॥

"ॐ आपो देवीति मन्त्रेण, तुलाऽऽह्वानं कुर्यात्"--

ततोऽऽदौ विनियोगः–

ॐआपो देवीति-मन्त्रस्य प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्रीच्छन्दस्तुलादेवता, तुलाऽऽवाहने विनियोगः। *ॐ आपो देवी बृहतीर्व्विश्श्व शम्भुवो द्यावा पृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष। बृहस्प्पतये हविषा व्विधेम स्वाहा॥

इत्यक्षतान् क्षिप्त्वा, कुशोदकेन च--

ॐदेवस्यत्वेति तिसृभिर्मन्त्रैस्तुलामभिषिञ्चेत्॥"

ॐ देवस्यत्वेति त्रयाणां मन्त्राणां प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दस्तुलादेवता, तुलाऽभिषेचने विनियोगः॥ ॐ देवस्य त्त्वा सवितुः प्प्रसवेऽश्श्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम्

* ॐ आपोदेवीः प्प्रतिगृभ्ण्णीत भस्म्मै तत्स्यो ने कृणुद्ध्व सु सुरभा ऽ उलोके। तस्म्मै नमन्ताञ्जनयः सुपत्क्नीम्मातेव पुत्त्राम्बिभृता प्प्स्वैनत्॥

*ॐ अश्विनो भैषज्ज्येन तेजसे ब्ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामि ॥ २ ॥ ॐ सरस्वत्यै भैषज्ज्येन व्वीर्य्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय। श्रियैयशसेऽभिषिञ्चामि। ३

इत्यभिषिच्य, तुलादेवीं ॥

ॐ मनोजूतिरिति मन्त्रेण प्रतिष्ठाप्य–

ॐभूर्भुवः स्वः, भोस्तुले ! इहागच्छेह तिष्ठ। पाद्यादीनि समर्पयामि ॥ ॐस्तम्भसहित-तुलादेव्यै नमः ॥ ॐ अर्चितासि मया देवि, ग्रहदोष्टचोपशान्तये। आयुरारोग्यमैश्वर्य्यं, तुले देहि नमोऽस्तु ते ॥ इति सम्प्रार्थ्यं–

स्थापयेत्षोडशस्तम्भान्धान्यानाञ्च तुलातले। तिलतण्डुलमाषैश्च, यमस्य प्रतिमाऽसिता। दक्षशीर्षा सौम्यपादा, कर्त्तव्या खड्गदण्डिनी ॥ अनड्वानिति मन्त्रेण, वस्त्रञ्च परिधापयेत् ॥

ॐअनड्वानितिमन्त्रस्य श्रीउशनाऋषिः, पंक्तिश्छन्दः, इष्टकादेवता, वस्त्रपरिधानार्थे विनियोगः ॥ ॐअनड्वान्व्वयः पंक्तिश्छन्दो

---

* ॐ अश्विना भेषजम्मधुभेषजन्नः सरस्वती।
न्द्रे त्वष्टा यशः श्रिंय ᳪ रूप ᳪ रूपमधुः सुते ॥

धेनुर्व्वयो जगतीछन्दस्त्र्यविर्व्वयस्त्रिष्टुप्छन्दो दित्यवाड्व्वयोव्विराट् छन्दः पञ्चाविर्व्वयो गायत्री छन्दस्त्रिवत्सो व्वयऽउष्णिक् छन्दस्तुर्य्यवाड्व्वयोऽनुष्टुप्छन्दो लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ इत्यनेन वस्त्रपरिधानम् ॥

"कलशं स्थापयेत्तत्र, हिरण्याम्बरसंयुतम् । पञ्चनद्येतिमन्त्रेण, वरुणस्येति वा तथा । हिरण्यहस्त इति वा, प्रतिष्ठाञ्चैव कारयेत्-" कलशपूजनम्-

ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपि यन्ति सस्रोतसः। सरस्वती तु पञ्चधा सो देशे भवत्सरित्॥१॥ *ॐ व्वरुणस्योत्तम्भनमिति ॥२॥ ॐ हिरण्यहस्तोऽअसुरः सुनीथः सुमृडीकः स्व वा यात्वर्वाङ् । अपसेधन् रक्षसो यातुधानानस्थाद्देवः प्रतिदोषं गृणानः ॥ ३ ॥

इति वरुणं पाद्यार्घ्यादिभिः सम्पूजयेत्-

अथ यमादिदशनामदेवतार्चनम्-

प्रथमस्तु यमः प्रोक्तो, द्वितीयः पाशवर्द्धकः ।

---

*ॐ व्वरुणस्योत्तम्भनमसि व्वरुणस्य स्कम्भसर्ज्जनीस्थो व्वरुणस्यऽऋतसदन्यसि व्वरुणस्यऽऋतसदनमसि व्वरुणस्यऽऋतसदनमासीद ॥ ॥ ॐ वरुणाय नमः ॥

तृतीयः कालपुरुषश्चतुर्थो यमकिङ्करः ॥
पञ्चमो मृत्युनामा च, षष्ठो दारुणसंज्ञकः ।
सप्तमस्तु महारौद्रोऽष्टमो भयकरस्तथा ॥
नवमस्तु महाकान्तो, दशमस्तु बलाकृतिः ।
एतानि दशनामानि, यमपार्श्वे प्रपूजयेत् ॥
ॐ भूर्भुवः स्वः, भो यमादिदशनामदेवता इहागच्छत इह तिष्ठत ॥ ॐ यमादिदशनामदेवताभ्यो नमः ॥ इति सम्पूज्य—

"ॐ यमायत्वेति मन्त्रेण यममावाहयेत्"—

ॐ यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्य्यस्य त्वा तपसे । देवस्त्वा सविता मद्ध्वा नक्तु पृथिव्याः स ꣹स्पृशस्पाहि । अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसि ॥

ततः "ॐ समुद्रोसीति मन्त्रेण यमस्य मूर्ति पूजयेत्"-

ॐसमुद्रोसीत्यस्य मन्त्रस्य श्रीमधुश्छन्द ऋषिर्गायत्रीछन्दो यमो देवता यमप्रतिमापूजने विनियोगः ॥ॐ समुद्द्रोसि विश्वव्व्यचा अजोस्येकपादहिरसि बुध्न्न्यो व्वाग-

स्यैन्द्रमसि सदोस्पृतस्यद्वारौ मामासताप्त-मध्वनामध्वपते प्रमातिरस्वस्ति मेऽस्मि-न्पथि देवायाने भूयात् ।। ॐभूर्भुवः स्वः, यमेहागच्छेह तिष्ठ,पाद्यादीनि समर्पयामि ।

अथ ध्यानम्-

एह्येहि दण्डायुध धर्मराज, कालाञ्जना-भाल विशालनेत्र ।। विशालवक्षस्थल रुद्र-रूप, गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ।। ॐयमाय नमः ।।

ततस्सम्पूज्य-

अर्चितोऽसि मया देव, धर्मराज महाबल !
आयुरारोग्यमैश्वर्य्यं,सौभाग्यं नाथ देहि मे।१
अघोरं रौरवाकारं, दुस्तरं यमपन्थिभिः ।
त्वत्प्रसादाद्धर्मराज, दुस्तरं सन्तराम्यहम्।२

पुनः "* तत्त्वायामीति"-मन्त्रेण, प्रणमेदिति ।। ब्रह्मविष्णुशिवान् भक्त्या, गोमयप्रतिमासु वा ।। अर्चयेद्विधिना भक्त्या, सर्गस्थित्यन्तकारिणः ।। "आब्रह्मन्निति"-मन्त्रेण ब्रह्माणं प्रथमं यजेत् ।।

---

* ॐतत्त्वायामि ब्रह्मणा व्वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो व्वरुणेह बोध्युरुश ँ स मान ऽआयुः प्रमोषीः ।।

ॐ आ ब्ब्रह्मन्निति-प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दो ब्रह्मादेवता, ब्रह्मावाहने विनियोगः। एह्येहि विप्रेन्द्र पितामहेश, हंसाऽधिरूढस्त्रिदशैकवन्द्यः। श्वेतोत्पलाभास कुशाम्बुहस्त, गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते॥ ॐ आ ब्ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्च्चसी जायतामा राष्ट्रे राजन्न्यः शूरऽइषव्व्योऽ तिव्व्याधी महारथो जायतान्दोग्ध्री धेनुर्व्वोढानड्वानाशुः सप्तिः पुरन्धिर्योषा जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवास्य यजमानस्य व्वीरो जायतान्निकामे निकामे नः पर्ज्जन्न्यो वर्षतु फलवत्यो नऽओषधयः पच्च्यन्तां य्योगक्षेमो नः कल्पताम्॥ ॐभूर्भुवः स्वः,भोः ब्रह्मन्निहागच्छेह तिष्ठ॥ पाद्यादीनि समर्पयामि ॐ ब्रह्मणे नमः॥

ततः "ॐ विष्णोरराट" इतिमन्त्रेण, विष्णुं सम्पूजयेत्-

ॐविष्णोरराटमित्यस्य दीर्घतमाऋषिर्गायत्रीछन्दो विष्णुर्देवता विष्ण्वावाहने विनियोगः।ॐएह्येहि विष्णो गरुडासनस्थ,

लक्ष्मीसमावन्दितपादपद्म । सदा शुभानन्द शुचामधीश, गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ ॐ व्विष्ण्णो रराटमसि व्विष्ण्णोः श्नप्त्त्रे-स्थो व्विष्ण्णोः स्यूरसि व्विष्ण्णोर्द्ध्रुवोसि । व्वैष्ण्णवमसि व्विष्ण्णवे त्वा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः, विष्ण्णो! इहागच्छेह तिष्ठ ॥ पाद्यादीनि समर्पयामि ॥ ॐ विष्णवे नमः ॥

ततः "ॐ नमस्ते रुद्र०"-मन्त्रेण शिवं सम्पूजयेत्-

ॐनमस्ते रुद्रेत्यस्य परमेष्ठीऋषिर्गायत्री छन्दः, शिवो देवता, शिवावाहने विनियोगः॥ ॐएह्येहि गौरीश पिनाकपाणे, शशाङ्कमौले बृषभाधिरूढ । देवाधिदेवेश महेश नित्य, गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते॥ ॐ नमस्ते रुद्द्र मन्न्यवऽ उतो तऽ इषवे नमः । बाहुब्भ्यामुत ते नमः॥ॐभूर्भुवः स्वः, शिवेहागच्छेह तिष्ठ, पाद्यादीनि समर्प्पयामि ॥ ॐशिवाय नमः॥ ॐब्रह्मविष्णुशिवा यूयं, पूजिता भक्तिभावतः। रक्षध्वं सर्वमनिशं, यज्ञं मम शुभाऽर्थदम् ॥

एहि धर्मभृतां श्रेष्ठ, धर्माऽधर्मविचारक ।
धर्म्मेण धारयँल्लोकान्धर्मराज!नमोऽस्तु ते ।

अथ चतुर्दशयमपूजनम्-

यमाय धर्म्मराजाय,मृत्यवे चाऽन्तकाय च ।
वैवस्वताय कालाय, सर्वभूतक्षयाय च ॥
औदुम्बराय दध्नाय, नीलाय परमेष्ठिने ।
वृकोदराय चित्राय, चित्रगुप्ताय वै नमः ॥
ॐ भूर्भुवः स्वः, यमादिचतुर्दशनामदेवता इहागच्छतेह तिष्ठत ॥ पाद्यादीनि समर्पयामि । ॐयमादिचतुर्दशनामदेवताभ्यो नमः॥

पाद्यादिभिः सम्पूज्य-

यद्बाल्ये यच्च कौमारे,यौवने वार्द्धकेऽपि वा।
सर्वं हरसि मे पापं, धर्मराज !नमोऽस्तु ते॥

अथ यमाय बलिदानम् । एकस्मिन्पात्रे दधिमाषभक्तबलिं संस्थाप्य, तत्र दीपञ्च प्रज्वाल्य-

ॐनमो भगवते यमाय प्रेताऽधिपतये रौद्राय दण्डपाणये महिषवाहनसमधिरूढाय घनगर्जितघोरगम्भीरनादाय दक्षिणदिक्संस्थिताय एह्येहि सपरिवार प्रभो ! धर्मराज ! बलिं

गृहाण-गृहाण, यजमानं माञ्च पाहि-पाहि, यज्ञरक्षां कुरु-कुरु स्वाहा॥ ॐ यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्य्यस्य त्वा तपसे। देवस्त्वा सविता मद्ध्वानक्तु पृथिव्व्याः स ँ स्पृशस्पाहि। अर्च्चिरसि शोचिरसि तपोसि। समर्च्य-

भो यम! दिशं रक्ष, अमुं सदीपं दधिमाषभक्तबलिं भक्ष, मम शरीरे ह्यायुः कर्त्ता, क्षेमकर्ता, शान्तिकर्ता, पुष्टिदस्तुष्टिदो भव॥

मण्डले सर्वदेवानां, मया भक्त्या निवेदितम्।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यं, दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम्॥१॥

अथ ब्रह्मणे बलिदानम्-

ॐ नमो भगवते ब्रह्मणे चतुर्मुखाय चतुर्भुजाय कमण्डलुहस्ताय हंसवाहनसमधिरूढाय एह्येहि सपरिवार प्रभो! ब्रह्मन्! बलिं गृहाण२, यजमानं मां रक्ष२, यज्ञरक्षां कुरु-कुरु स्वाहा। ॐ ब्रह्म यज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद् द्विसीमतः सुरुचो व्वेनऽआवः। सबुध्न्या ऽउपमा ऽअस्य व्विष्ठाः सतश्च योनिमस-

तश्च व्विवः ।। इतिमन्त्रेण सम्पूज्य ।। भो ब्रह्मन्! दिशं रक्षाऽमुं सदीपं दधिमाषभक्तबलिं भक्ष, मम शरीरे ह्यायुःकर्ता, क्षेमकर्ता, शान्तिकर्ता पुष्टिदस्तुष्टिदो भव ।। मण्डले संप्रवक्ष्यामि, मया भक्त्या निवेदितम् । इदमर्घ्यमिदं पाद्यं, दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ।।२।।

अथ विष्णवे बलिदानम्-

ॐ नमो भगवते विष्णवे त्रिभुवनेश्वराय घन-श्यामवर्णाय पीताम्बरधराय वनमालाविभूषिताय त्रयस्त्रिंशत्कोटच्युपशोभिताय चतुर्भुजाय गरुडवाहनसमधिरूढाय एह्येहि सपरिवार प्रभो ! भगवन् ! विष्णो ! बलिं गृहाण-गृहाण, यजमानं मां पाहि-पाहि, यज्ञरक्षां कुरु-कुरु स्वाहा ।। ॐ व्विष्णो रराटमसि व्विष्णोःश्नप्त्रेस्थो व्विष्णोः स्यूरसि व्विष्णोर्ध्रुवोसि । व्वैष्णवमसि व्विष्णवे त्वा ।। ॐ नमो भगवते विष्णवे साङ्गाय सपरिवाराय सायुधाय इमं सदीपदधिमाष-

भक्तबलिं समर्पयामि ॥ भो विष्णो ! दिशं रक्ष, इमं सदीपं दधिमाषभक्तबलिं गृहाण, मम शरीरे दीर्घायुःकर्त्ता क्षेमकर्ता शान्तिकर्ता पुष्टिदस्तुष्टिदो वरदो भव ॥ मण्डले संप्रवक्ष्यामि, मया भक्त्या निवेदितम् । इदमर्घ्यमिदं पाद्यं, दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥३॥

अथ शिवाय बलिदानं—

ॐ नमो भगवते रुद्रायार्द्धचन्द्रविभूषिताय त्रिनेत्राय त्रिशूलहस्ताय वृषभवाहनसमधिरूढाय, एह्येहि सपरिवार प्रभो ! भगवन् ! शम्भो ! इमं बलिं गृहाण-गृहाण, यजमानं मां पाहि-पाहि, यज्ञरक्षां कुरु-कुरु स्वाहा ॥ॐनमःशम्भवाय च मयो भवाय च नमः।शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ शिवाय साङ्गाय, इमं सदीपदधिमाषभक्तबलिं समर्पयामि ॥ भोः शिव ! दिशं रक्ष,इमं सदीपं दधिमाषभक्तबलिं भक्ष, ममशरीरे ह्यायुः कर्ता,क्षेमकर्ता,

शान्तिकर्ता, पुष्टिदस्तुष्टिदो वरदो भव ।। म-ण्डले संप्रवक्ष्यामि,मया भक्त्या निवेदितम्। इदमर्घ्यमिदं पाद्यं,दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम्।४।

अथोपचारनिवेशनम् ।। दक्षिणे विन्यसेद् द्रव्यमात्मानं चोत्तरे न्यसेत् । व्रीहयश्चेति मन्त्रेण, सप्तधान्यानि योजयेत् । यवगोधूमधान्यानि, तिलाः कंगुस्तथैव च । नीवाराः श्यामकाश्चैव, सप्तधान्यमिदं स्मृतम् ।।)

ॐव्व्रीहयश्च्च मे यवाश्च्च मे माषाश्च्च मे तिलाश्च्च मे मुद्गाश्च्च मे खल्वाश्च्च मे प्रियङ्गवश्च्च मे ऽणवश्च्च मे श्यामाकाश्च्च मे नीवाराश्च्च मे गोधूमाश्च मे मसूराश्च्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ।।

"ॐ अश्मा च मेति मन्त्रेण,ह्यष्टधातून्नियोजयेत्" [हिरण्यं रजतं ताम्रं,मारकूटञ्च शीशकम् । लोहं रागञ्च खर्जूरमित्यष्टौ धातवः स्मृताः ।।]

ॐअश्श्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्व्वताश्च मे सिकताश्च मे व्वनस्पतयश्च मे हिरण्यञ्च मेऽयश्च च मे श्यामञ्च मे लोहञ्च मे सीसञ्च मे त्त्रपु च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ।।

ततस्तुलाप्रार्थनां कुर्य्यात्-

सत्यं तुलाप्रमाणेनाऽसत्यं नैवाऽभिजायते । मम पापविनाशाय, तुले ! देवि ! नमोऽस्तु ते ।। ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैः, पूजितासि तुले ! सदा । मयाऽपि पूजिता भक्त्या, सदा शान्तिं प्रयच्छ मे ।। इति ।।

अथ तुलासूत्रपूजनम्-

ॐ रूपेण वीरूपमब्भ्या, गान्तुथोवो व्विश्ववेदा व्विभजतु । ऋतस्य पथा प्प्रेतचन्द्र दक्षिणा व्विश्वःपश्यव्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैः ।।१।। ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्ग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽ आसीत् । स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्स्मै देवाय हविषा व्विधेम।।२।।ॐ यदश्श्वाय वास ऽउपस्तृणं त्यधीवासं या हिरण्यान्न्यस्स्मै । सन्दानमर्व्वन्तं पड्वीशं प्प्रिया देवेष्वायामयन्ति ।। ३ ।। ॐ स्वर्णघर्म्मः स्वाहा स्वर्णार्क्कः स्वाहा स्वर्णशुक्रः स्वाहा स्वर्णज्ज्योतिः स्वाहा स्वर्ण-

सूर्य्यः स्वाहा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः,स्वर्णरजत-ताम्रकार्प्पाससूत्रगता विष्णुविरञ्चिशिवयमदेवता इहागच्छतेह तिष्ठत ॥

ततः सर्वेभ्यः पाद्यादीनि समर्प्य०-

ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र ँ हवे हवे सुहव ँ शूरमिन्द्द्रम् ॥ ह्वयामि शक्क्रम्पुरुहूतमिन्द्र ँ स्वस्ति नो मघवा धात्त्विन्द्रः ॥ ॐ अद्येत्यादि० अमुकनामशर्म्माऽहं (वर्म्माहं गुप्तोऽहं वा) सर्वाऽरिष्टखण्डनपूर्वकश्रीधर्म्मराजप्रीत्यर्थं स्वर्णरजतताम्रकार्प्पाससूत्रखण्डनमहं करिष्ये ॥

ततो दक्षिणहस्ते खड्गं गृहीत्वा-

ॐअखण्डं खण्डयेद्यस्तु,ह्यापदाञ्चैव खण्डनम्
स्वर्णसूत्रप्रदानेन, गोविन्दः प्रीयतामिति।१।
ॐअखण्डं खंडयेद्यस्तु,ह्यापदानाञ्च खण्डनम्।
रौप्यसूत्रप्रदानेन,ब्रह्मा सम्प्रीयतामिति॥२॥
अखण्डं खण्डयेद्यस्तु,ह्यापदाञ्चैव खण्डनम्।
ताम्रसूत्रप्रदानेन, शिवःसम्प्रीयतामिति॥३॥

अखण्डं खण्डयेद्यस्तु, ह्यापदाञ्चैव खण्डनम्।
कार्पाससूत्रदानेन, यमः सम्प्रीयतामिति।४।

[स्वयं वै प्राङ् मुखो भूत्वा, सालङ्कारः सवस्त्रकः। पाद्यगन्धाक्षतंश्चैव, संक्षेपात्पूजयेद् ग्रहान्। कुर्य्यात्प्रदक्षिणां राजन् !, चतस्रश्च तुलातले। ततः स्वस्त्ययनं विप्रैः, पाठयेद्विधिपूर्वकम् ॥]

ॐनमो ब्रह्मण्यदेवाय, गोब्राह्मणहिताय च ॥
जगद्धिताय कृष्णाय, गोविन्दाय नमो नमः॥

[पुनश्च 'प्रतिपदसीति' मन्त्रेण, घटपादं विधापयेत्।]

ॐप्रतिपदसि प्रतिपदे त्वाऽनुपदस्यनुपदे त्वा सम्पदसि सम्पदे त्वा तेजोऽसि तेजसे त्वा।

ततश्चतुर्षु पूर्वार्पितेषु घटपादेष्वक्षतपुञ्जरूपेषु क्रमशः दक्षिणपादन्न्यसेत्–

ॐ प्रथम घटपादमितिमन्त्रस्य, ब्रह्मर्षि-र्गायत्रीछन्दो ब्रह्मा-देवता, मम समस्त-कायिक-पापक्षयार्थं, 'प्रथमेन घटपादेन ब्रह्मा सम्प्रीयतामिति'' ॥१॥ॐ द्वितीयघटपाद-मिति मन्त्रस्य, विष्णुर्ऋषिर्जगती छन्दः, वासुदेव देवता, मम समस्त-वाचिकपापक्षयार्थं

'द्वितीयेन घटपादेन विष्णुः सम्प्रीयतामिति''
॥२॥ ॐ तृतीयघटपादमिति मन्त्रस्य, महादेवऋषिरनुष्टुप्छन्दः, ईश्वरो देवता; मम सकल-मानसिकपापक्षयार्थं, 'तृतीयघटपादेन रुद्रः प्रीयतामिति' ॥३॥ ॐ चतुर्थघटपादमितिमन्त्रस्य, प्रजापतिऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः यमो देवता, ममसर्वपापक्षयार्थं, ''चतुर्थघटपादेन यमः सम्प्रीयतामिति '' ॥ ४ ॥

ततः खड्गं गृहीत्वा घटे प्रविविश्य

ॐ यद्देवा इति मन्त्रस्य प्रजापतिऋषिरनुष्टुप्छन्दो लिङ्गोक्ता देवतास्तोलने विनियोगः ॥ ॐ यद्देवा देवहेडनं देवासश्च क्कृमाव्वयम्।अग्निर्म्मा तस्मादेनसो व्विश्वान्मुञ्च त्व ँ हसः॥१॥ ॐ यदि दिवा यदि नक्तमेना ँ सि चक्कृमा व्वयम्-व्वायुर्म्मा तस्मादेनसो व्विश्श्वान्मुञ्च त्व-ँ हसः ॥२॥ॐ यदि जाग्रद्यदि स्वप्नऽएना ँसि चकृमा व्वयम् । सूर्य्योमा तस्मादेनसो

ि्वश्वान्मुञ्च त्व ँ हसः ॥३॥ॐमाकान्त इति—प्रजापतिर्ऋषिः पंक्तिश्छन्दो घटो देवता ऽऽत्मतोलने विनियोगः॥ ॐमाकान्ते पक्षस्यान्ते पर्य्याकासिदेशे स्वाप्पसीः कान्तं वृत्तं वक्क्रम्पूर्णञ्चन्द्रम्मत्वा रात्रौ चेत्क्षुत्क्षामः प्प्रातर्नैटःखेटो राहुःप्प्राद्यात्क्रूरस्तस्य प्राग्ध्वान्तेहमर्घ्यस्यान्ते शस्यैकान्ते कर्तव्व्या ।

इति स्वदेहं तोलयित्वा-

पाद्यादीनि समर्पयामि ॥ ॐ सन्तोलित-घृतादिद्रव्येभ्यो नमः ॥ ॐब्राह्मणेभ्यो नमः॥

ततः कुशतिलजलान्यादाय संकल्पं कुर्यात्-

ॐ अद्येत्यादि० मम क्षेमैश्वर्य्यविजयाऽऽयुरारोग्यावाप्तये इमानि सन्तोलितद्रव्याणि, अमुकगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विभज्य दातुमहमुत्सृजे ॥

(अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः, प्राणदश्चान्नदस्सदा । अङ्गदानफलं तस्मात्प्राप्नोतीह नृपोत्तम) ॥ ततः प्रतिष्ठा-

अद्य — कृतैतद् द्रव्यतोलनप्रतिष्ठार्थं यत्किञ्चित् हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रेभ्यो

ब्राह्मणेभ्यो विभज्य दातुमहमुत्सृजे ।।इति।।

अथ प्रार्थना-

कायेन मनसा वाचा, कृतं पापमजानता ।
जानता वा हृषीकेश,पुण्डरीकाक्ष माधव।१।
नामत्रयोच्चारणान्मे, पापं नश्यतु सर्वथा ।
यद् बाल्ये यच्च कौमारे,यौवने वार्धकेऽपि वा २
अन्यजन्मकृतं पापमिहजन्मकृतञ्च यत् ।
तत्सर्वं नश्यतु क्षिप्रं,पुण्यं भवतु चाऽक्षयम्।३
देवता ऋषयो नागा,गन्धर्वाश्चाऽप्सरोगणाः।
हृष्टपुष्टा इहागत्य,शान्तिं कुर्बन्तु मे सदा ।४।

(ततो यजमानः सचैलं स्नात्वा शरीरसन्धारित-वस्त्राणि तत्र सन्त्यज्य, नववस्त्राणि च परिधाय, गोदानञ्च कुर्यात् ।।)

❀ अथ गोदानविधिः ❀

ॐअद्येत्यादि०अमुकगोत्रोत्पन्नोहममुक-नामशर्माऽहं(वर्माहं,गुप्तोऽहं वा)अमुककर्मणि मम समस्तपापक्षयार्थं,सर्वाऽरिष्टनिवारणार्थंमैश्वर्यादिफलवृद्धिहेतवे,तथान्ते मोक्षफल-प्राप्तये, गोदानमहं करिष्ये ।। ततो गोदान-सामग्रीं जलेन सम्प्रोक्ष्य सवत्सां गां प्रपूजयेत्।

तत आवाहनम्

(अक्षतैस्तिलैर्वा) ॥ ॐ आवाहयाम्यहं देवीं,
गां त्वां त्रैलोक्यमातरम् । यस्याः स्मरणमा-
त्रेण, सर्वपापप्रणाषनम् ॥

अथाऽऽसनम्—

गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति, भुवनानि चतुर्दश ।
यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च।

अथ पाद्यम्—

सर्वदेवान्विते मातः, सर्वदेवनमस्कृते ।
पाद्यं मे त्वत्सुखस्पर्शं गृहाणेदं नमोऽस्तु ते ॥

अथाअर्घ्यम्—

कर्पूरवासितं वारि, ताम्रपात्रस्थमुत्तमम् ।
अर्घ्यं गृहाण देवेशि !धेनो तुभ्यं नमो नमः॥

अथ आचमनीयम्—

मन्दाकिनीपयोष्णीभ्यां,समानीतं शुभञ्जलम्।
आचम्यतां जगन्मातर्गौस्त्वं सर्वाऽघहारिणि॥

अथ स्नानीयं जलम्—

निर्मलं तीर्थजं सम्यक्,शुद्धञ्चैव सुशीतलम्।
तद्गृहाण सुखस्पर्शं,स्नानार्थं सलिलन्त्विदम्।

अथ वस्त्रम्–

शुद्धमाच्छादितं वस्त्रं, सम्यक् शुभ्रांशु निर्मलं।
सुरभे ! वस्त्रदानेन, प्रीयताञ्च सदा मम॥

अथाऽऽभूषणानि–

स्वर्णभृङ्गद्वयं रौप्यखुराणाञ्च चतुष्टयम्।
ताम्रपृष्ठं मुक्तपुच्छं, कांस्यपात्रं गृहाण मे॥
यत्ते मयाऽर्पितं दिव्यं, घण्टाचामरमण्डितम्।
ग्रैवेयकं गृहाण त्वं, धेनो ! तुभ्यं नमो नमः॥

अथ रक्तचन्दनम्–

सर्वदेवान्विते देवि !, रक्तचन्दनमुत्तमम्।
कस्तूरीकुंकुमाक्तञ्च, गृहाणेदं नमोऽस्तु ते॥

अथाऽक्षतान्--

अक्षतान्तिलजान् देवि, शुभ्रचन्दनमिश्रितान्।
गृहाण परमप्रीत्या, गौस्त्वं त्रिदिवपूजिते॥

अथ पुष्पाणि--

पुष्पमालां तथा जातिपाटलाचम्पकानि च।
पुष्पाणीमानि धेनो! ते, सर्वविघ्नप्रणाशिनि॥

ततोऽङ्गपूजनम्। तिलैः--

ॐ यस्याः भृङ्गाग्रयोरिन्द्रो, देवो वसति नित्यशः

ऊरौ स्कन्दः शिरे ब्रह्मा, ललाटे वृषभध्वजः।१
कर्णयोरश्विनौ देवौ, चक्षुषोः शशिभास्करौ।
दन्तेषु मरुतो देवाः, जिह्वायाञ्च सरस्वती२
अपाने सर्वतीर्थानि, लांगूले सर्वमङ्गला।
ऋषयो रोमकूपेषु, पृष्ठे वैवस्वतो यमः॥३॥
वरुणो धनदश्चैव, दक्षिणां कुक्षिमाश्रितः।
वामपार्श्वे स्थितो यज्ञो, महौजास्तु महाबलः४
खुरमध्ये तु गन्धर्वाः, खुराग्रे पन्नगास्तथा॥
खुराणां पश्चिमे पार्श्वे, गणो ह्यप्सरसां स्थितः५
गोमये वसते लक्ष्मीर्गोमूत्रे जाह्नवीजलम्।
हुङ्कारे चतुरो वेदा, रम्भाशब्दे प्रजापतिः।६।
चत्वारः सागराः पूर्णाः, धेनूनां स्तनमण्डले।
ह्यमृतं स्रवते नित्यं, पिबन्ति सुरमानवाः।७।
न धेनुतुल्यं धनमस्ति किञ्चिद्धरत्यघं गुह्य-
बहिर्भवञ्च। तृणानि भुङ्क्त्वाप्यमृतं स्रव-
न्ती, विप्राय दत्ता पितृमोक्षदा सा॥८॥
एककालं द्विकालं वा, यो ददाति गवाह्निकम्।
पञ्चचामरपूर्णाङ्कं, विमानमधिरोहति॥९॥

उभे सन्ध्ये च यो नित्यं, गोसावित्रीस्तवं पठेत्।
गोसहस्रफलं सोऽपि, लभते वांछितं फलम् १०
गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति, भुवनानि चतुर्दश।
यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च।

अथ धूपम्-

वनस्पतिरसोत्पन्नो, गन्धाढ्यः सुमनोहरः।
आघ्रेयः सर्वतो धेनो! धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम्।

अथ दीपम्-

आनन्ददःसुराणाञ्च, लोकानां सर्वदा प्रियः।
गौस्त्वं पाहि प्रकाशार्थे, दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम्।

अथ नैवेद्यम्-

सुरभिर्वैष्णवी माता, नित्यं विष्णुपदे स्थिता।
ग्रासं गृह्णातु सा धेनुर्यास्ति त्रैलोक्यवासिनी।

नैवेद्यान्तमाचमनीयम् ॥ अथ नमस्कारः-

त्वं देवी त्वं जगन्माता, त्वमेवासि वसुन्धरा।
गायत्री त्वञ्च सावित्री, तुभ्यमस्तु नमो नमः।

ततो गोपुच्छतर्पणम्-

*ततः सव्येन दाता वदेत् ॥ या नन्दिन्यः

*दाता अपने दक्षिण-हाथ में कुश एवं पवित्री धारणकर पूर्वाऽभिमुख होकर गाय की पूंछ पर साक्षातजलधारा गिरावे।

सुशीलाद्याः' कामदा याश्च धेनवः । ताः
सर्वाः पुच्छतोयेन, तार्पितास्तर्पयन्तु माम्।१।
गणेशः कार्तिको ब्रह्मा, केशवश्च महेश्वरः ।
देवाःसमस्ताःसगणाः, ऋषयो भुवनादिकाः ।
ते सर्वे तृप्तिमायान्तु, गोपुच्छोदकतर्पणैः।२।
छन्दांसि वेदाश्चत्वारः, पुराणानि यमादयः ।
ते सर्वे तृप्तिमायान्तु, गोपुच्छोदकतर्पणैः।३।

ततोऽपसव्येन मोटकतिलाक्षतजलान्यादाय दक्षिणाऽभिमुखो भूत्वा ।

ॐपिताद्याःपितरःसर्वे, माताद्या वेति सर्वतः।
तृप्यन्तु सर्वदा मर्त्याः, गोपुच्छोदकतर्पणैः।४।

ततः सव्यो भूत्वा ब्राह्मणं सम्पूजयेत्-

ॐनमोऽस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्त्तये, सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे । सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते, सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

* अथ संकल्पः-

अद्येत्यादि० अमुकोऽहमस्मिन्कर्मणि

संकल्पः-* पुनः यजमान दक्षिण-हाथ में जलाक्षत लेकर गौ की पूंछ पकड़कर गौदान-संकल्प करे ।

श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलावाप्तये,ज्ञाताऽज्ञाता
ऽनेकजन्मार्जितमनोवाक्कायकर्मजन्यपापनि-
रसनाय, निखिलदुःख–दौर्भाग्यदुःस्वप्नदु-
र्निमित्तदुष्टग्रहबाधाशान्तिपूर्वकं, धनधा-
न्याऽऽयुरारोग्य–द्विपदचतुष्पदसन्तति-चतु-
र्वर्गादिनिखिलवाञ्छितफल-सिद्धये, गौरो-
मसंख्यकदिव्यवत्सरावच्छिन्नस्वर्गलोकस्थि-
तिकामश्च, पितॄणां निरतिशय–सानन्द-
ब्रह्मलोकावाप्तये,इमां सुपूजितां साऽलङ्कारां
वस्त्रद्वयोपेतां (सुवर्णश्रृंगीं रौप्यखुरान्वितां
मुक्तपुच्छां ताम्रपृष्ठीं घण्टाचामरादियुतां
कांस्यदोहनीसंयुताञ्च सवत्सां)गां रुद्रदैवत्या-
ममुकगोत्रायामुकब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे।

ततः 'स्वस्तीति'-प्रतिवचनम् । इति गोदानं कृत्वा प्रार्थयेत्-

ॐयज्ञसाधनभूता या,विश्वपापौघनाशिनी ।
विश्वरूपधरो देवः,प्रीयतामनया गवा ।१।।
नमो गोभ्यःश्रीमतीभ्यः,सौरभेयीभ्य एव च।
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः।२

इति सम्प्रार्थ्य । ततो दाता-

अद्य कृतैतद् गोदानकर्म्मणःसाङ्गतासिद्धये इदं हिरण्यद्रव्यमग्निदैवतम मुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे ॥

इति गोदानप्रतिष्ठासङ्कल्पः ॥ ततस्त्रिःप्रदक्षिणां कुर्यात्-

ॐ नमो ब्रह्मण्यदेवाय,गोब्राह्मणहिताय च।
जगद्धिताय कृष्णाय,गोविन्दाय नमो नमः।१
यानि कानि च पापानि,जन्मान्तर कृतानि च।
तानि नाशय धेनो ! त्वं,प्रदक्षिणपदे पदे ।२।
पापानि सर्वाणि पदे पदे या,हरत्यहो तत्क्षणमेव नृणाम्। प्रदक्षिणां तां परभक्तिभावात्, समाचरेद् धेनुवरे प्रसीद ॥ ३ ॥
गावो ममाग्रतः सन्तु,गावो मे सन्तु पृष्ठतः।
गावो मे हृदये सन्तु,गवां मध्ये वसाम्यहम्।४
या लक्ष्मीर्लोकपालानां,या च धेनुःसरस्वती।
धेनुरूपेण सा देवी,मम पापं व्यपोहतु ॥५॥
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः, स्वाहा या च विभावसोः । चन्द्रार्कशक्रशक्तिर्या, साऽस्तु

मे वरदा सदा ॥ ६ ॥

पुनः ब्राह्मणों को भूयसी-दक्षिणा का सङ्कल्प करे—
ततो ब्राह्मणो गोपुच्छान्वितजलेन यजमानशिरसि निषिञ्च-नमाशीर्वादात्मकतिलकञ्च कुर्य्यात् । [तदनन्तर यजमान यथा-संख्या ब्राह्मणभोजन करावै तथा यथेष्ट-दक्षिणादान करै ॥ इति गोदानविधिः ॥

❀ अथ हवनविधि ❀

तत्राऽऽदौ प्रधानदेवताया आवाहनं स्थापनञ्च कुर्यात् । ततः पृथ्वादिभिः सम्पूज्य, स्वर्णप्रतिमाया अग्न्युत्तारणं कृत्वा, पञ्चगव्येन शुद्धिः कार्य्या । ततोऽमूर्तेः स्नापयेत् । आवाहनं प्राणप्रतिष्ठा च कार्य्या । ततो यथोपचारैर्गन्धाक्षत-पुष्प-धूप-दीपं-नैवेद्याचमनीयताम्बूलदक्षिणादिभिः सम्पूजयेत् ।

प्रधानदेवतापूजन—प्रतिष्ठासाङ्गतासिद्ध्यर्थं यद्यदर्पितं, तेन कर्माङ्गदेवता प्रीयताम् ॥ अथ कुशकण्डिकाकरणम् ॥ शुद्धायां भूमौ त्रिभिर्दर्भैः परिसमूहनम् ॥ हस्तमात्रपरि-मितां चतुरस्रां भूमिं कुशैः परिसमुह्य, तान्कुशानैशान्यां परित्यज्य, गोमयोदकेनो-पलिप्य, स्फ्येन स्रुवमूलेन वा प्राङ्मुखः प्रागग्रप्रादेशमात्रमुत्तरोत्तरक्रमेण त्रिरुल्लि-

ल्य, उल्लेखनक्रमेणाऽनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां किञ्चिन्मृदमुद्धृत्य, ऐशान्यां दिशि क्षिपेत्। तत उदकेनाऽभ्युक्षणम् ॥

इत्येते पञ्चभूसंस्काराः। [यत्र यत्राऽग्निस्थापनं भवति, तत्र तत्र क्रियन्ते] ॥

*अथाऽग्नेः स्थापनम् ॥ वामहस्ताऽनामिकया यज्ञभूमिं स्पृशन्, कांस्यपात्रेणानीतमग्निमात्माभिमुखं निदध्यात्। तद्रक्षार्थं किञ्चिद् काष्ठादिकन्नियुज्य, आनीतकांस्यपात्रेऽक्षतादिप्रक्षेपः। ततोऽग्निं प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पचन्दनताम्बूलपूगीफलद्रव्यवस्त्राण्यादाय, अग्नेर्दक्षिणतो वस्त्रासनास्तरणं कल्पयित्वा, ब्रह्मस्वरूपब्राह्मणस्य पादप्रक्षालनं कार्यम्। पुनर्गन्धमाल्यादिभिस्तं सम्पूज्य, हस्ते धौतवस्त्रोत्तरीयवस्त्र-कमण्डलुभूषणादिकञ्च गृहीत्वा ॥ "ॐअद्य-कर्तव्याऽमुकहवनकर्मणि कृताकृतावेक्षण-

* अग्निप्रज्वलनम्-न कुर्यादग्निधमनं, कदाचिद् व्यजनादिना। मुखेनैव धमेदग्निं, धमन्या वेणुजातया ॥

रूप– ब्रह्मकर्म्मकर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिर्दूर्वाऽक्षतपूगीफलवासोभिर्ब्रह्म– त्वेन त्वामहं वृणे ॥'' इति ब्रह्माणं वृणुयात्॥ ततो "वृतोऽस्मि''–इतिप्रतिवचनम ॥ ॐ व्रतेनदीक्षामाप्नोति,दीक्षयाप्नोतिदक्षिणाम्। दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति,श्रद्धयासत्यमाप्यते॥

ततः कर्त्ता यजमानः ब्रह्माणं प्रति–

"यथाविहितं कर्म कुरु''—इत्युक्ते, "करवाणि''–इति ब्रह्मा ब्रूयात् । ततोऽस्मिन्कर्मणि त्वं मे ब्रह्मा भवेत्यभिधाय "भवामि''–इति तेनोक्ते, अग्नेर्दक्षिणतः कल्पितासनोपरि ब्रह्माणमुत्तराऽभिमुखं कृत्वोपवेशयेत् । ततः प्रणीतापात्रं द्वादशांगुलदीर्घञ्चतुरंगुलमध्यखातं पद्माकृतिमयं वामहस्ते कृत्वा, दक्षिणहस्तोद्धृतपात्रस्थजलेनाऽऽपूर्य्य कुशैराच्छाद्य प्रथमासने निधाय ब्रह्मणो मुखमवलोक्याऽग्नेरुत्तरतः कुशोपरि तत्रैव च द्वितीयासने निदध्यात् ॥ अथ

कुण्डपरितो बर्हिपरिस्तरणम् ॥ * बर्हिषः कोऽर्थः ? (केचिन्मतेन) एकाशीति ८१ दर्भदलानि + ॥ बर्हिषश्चतुर्थभागं कृत्वा, तेषामपि चतुर्थभागमादाय, "आग्नेयादीशानान्तम्" इति-प्रथमभागपरिस्तरणम् ॥१॥ 'ब्रह्मणोऽग्निपर्य्यन्तम्' इति-द्वितीयभागपरिस्तरणम् ॥ २ ॥ "नैर्ऋत्याद्वायव्यान्तम्" इति—तृतीयभागपरिस्तरणम् ॥ ३ ॥ "अग्नितः प्रणीतापर्य्यन्तम्" इति—चतुर्थभागपरिस्तरणं कुर्य्यात् ॥ ४ ॥ ततोऽग्नेरुत्तरतः पश्चिमदिशि वा पवित्रच्छेदनार्थं कुशत्रयम्, पवित्रकरणार्थं साग्रमनन्तर्गर्भं कुशपत्रद्वयम्, प्रोक्षणीपात्रम्, आज्यस्थाली, चरुस्थाली, सम्मार्जनकुशाः पञ्च, उपयमनार्थं वेणीरूपकुशाः सप्त, प्रादेशमात्राः

---

* बर्हिशब्देन कुशा एवोच्यन्ते ।

+ अन्यच्च-अग्निं षोडशभिर्दर्भैः परिस्तीर्य दिशं प्रति । अर्थात्-बर्हिनाम ६४ कुशाएँ, उनका चतुर्थ-भाग = १६ कुशाएँ, और उनमें से भी चार-चार के चार-विभाग कर ।

समिधस्तिस्रः स्रुवः, खादिरः, आज्यम्, षट्पञ्चाशदुत्तरशतद्वयमुष्टयवच्छिन्नं तण्डुलपूर्णपात्रम्। दक्षिणावरो वा पवित्रच्छेदनकुशानां पूर्व-पूर्वदिशि क्रमेणासादनीयम्॥ अथ त्रिभिः पवित्रच्छेदनकुशैर्द्वे पवित्रे छित्वा, ततः सपवित्रदक्षिणकरेण प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीपात्रे निधाय, दक्षिणहस्तानामिकाङ्गुष्ठाभ्यां पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुत्पवनम्। ततः प्रोक्षणीपात्रं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणेनोद्दिङ्गनम्। प्रणीतोदकेन प्रोक्षणीप्रोक्षणम्॥ ततः प्रोक्षणीजलेन यथाऽऽसादितपात्राणामभिसेचनम्। ततोऽग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं निदध्यात्॥ अथ आज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः। ततश्चारुपात्रे प्रोक्षण्युदकमासिच्य तत्र त्रिः प्रक्षालिततण्डुलानां प्रक्षेपः। ब्रह्मणा दक्षिणत आज्याऽधिश्रयणम्। आज्यस्योत्तरतश्चरुमधिश्रयेत् स्वयं वा-

ऽऽचार्यः ॥ ततो ज्वलत्तृणमादाय, आज्यस्योपरि चरोरुपरि च प्रदक्षिणक्रमेण भ्रामयित्वा वह्नौ तत्प्रक्षेपः ॥ हस्तस्य इतरथावृत्तिः कार्या । तत अधोमुखं प्राञ्चं स्रुवप्रतपनं कृत्वा, सम्मार्जनकुशैः स्रुवसम्मार्जनम् । कुशानामग्रैर्मूलतोऽग्रपर्यन्तं, मूलैर्बाह्यतः सम्मार्जनम् । प्रणीतोदके नाभ्युक्ष्य । पुनः पूर्ववत्प्रतप्य, स्रुवं दक्षिणतो निदध्यात् । तत आज्योत्तारणमुत्तरतः, प्रणीतापश्चिमतो निदध्यात् । चरुसत्वे चरोरुद्वास्य आज्यस्योत्तरतः स्थापयेत् । पवित्राभ्यामाज्योत्पवनम् । अवेक्षणञ्च । सत्यपद्रव्ये तन्निरसनम् । प्रोक्षण्युत्पवनम्पवित्राभ्याम् । तत उपयमनकुशानादाय वामहस्ते कृत्वा, उत्तिष्ठन्मनसा प्रजापतिन्ध्यात्वा तूष्णीमग्नौ घृताक्ताः समिधस्तिस्रः क्षिपेत् । उपविश्य, सपवित्रप्रोक्षण्युदकेनाग्निं पर्युक्ष्य, पवित्रे प्रणीतापात्रे निधाय,

पातितदक्षिणजानुः,कुशेन ब्रह्मणान्वारब्धः, समिद्धतमेऽग्नौ स्त्रुवेणाऽऽज्याहुतिञ्जुहोति ॥ तत्राऽऽघारादारभ्य द्वादशाहुतिपर्यन्तं स्त्रुवस्थितहोमशेषघृतस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः ॥ इति कुशकण्डिकापद्धतिः ॥

अथ समिद्विधिः ॥ १ समिदर्कमयी भानोः,२ पालाशी शशिनस्तथा । ३ खादिरा भूमिपुत्रस्य, ४ ह्यापामार्गी बुधस्य च ॥ ५ गुरोरश्वत्थजा प्रोक्ता, ६ शुक्रस्यौदुम्बरी मता । ७ शमीजा तु शनेः प्रोक्ता, ८ राहोर्दूर्वामयी तथा ॥ ९ केतोर्दर्भमयी प्रोक्ताऽन्येषां पालाशवृक्षजाः । तत्र च- आर्की नाशयते व्याधिं, पालाशी सर्वकामदा । खादिरा ह्यर्थलाभायापामार्गीष्टदर्शिनी ॥ प्रजालाभाय चाश्वत्थी, स्वर्गायौदुम्बरी भवेत् । शमी शमयते पापं, दूर्वा दीर्घायुरेव च ॥ कुशाः सर्वार्थकामानां परमं रक्षणं विदुः ॥ इति ॥

यथा बाणप्रहाराणां, कवचं वारणं भवेत् । तद्वद् देवोपघातानां,शान्तिर्भवति वारणम् ॥ यथा समुत्थितं यन्त्रं, यन्त्रेण प्रतिहन्यते । तथा समुत्थितं घोरं, शीघ्रं शान्त्या प्रशाम्यति ॥

अथाऽग्न्यावाहनम् ॥ ततः कुण्डमध्ये ॥ "ॐरम्"-इति वह्निबीजं लिखेत् ॥उत्पत्ति-

---

१ आक वृक्ष । २ ढाक वृक्ष । ३ खैर वृक्ष । ४ चिचिड़ा (ओंगा) ५ पीपल वृक्ष । ६ गूलर वृक्ष । ७ छौंकर वृक्ष । ८ दूब । ९ कुशा ।

मुद्राञ्च कृत्वा-ॐ चत्त्वारि शृंगेति-वामदेव-ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो ऽग्निर्देवताऽग्न्यावाहने विनियोगः ॥

हस्ते पुष्पाण्यादाय-

ॐ चत्त्वारि भृङ्गास्त्रयोऽअस्य पादा द्द्वे शीर्षे सप्तहस्ता सोऽअस्य । त्रिधा बद्धो व्वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ २ ऽआविवेश ॥ इति ध्यायेत् ॥

अथावाहयेदग्निपुरुषम्--

ॐरुद्रतेजः समुद्भूतंः द्विमूर्द्धानं द्विनासिकम्।
षण्णेत्रञ्च चतुःश्रोत्रं,त्रिपादं सप्तहस्तकम्।१
याम्यभागे चतुर्हस्तं,सव्यभागे त्रिहस्तकम्।
स्रुचं स्रुवञ्च शक्तिञ्च,अक्षमालाञ्च दक्षिणे।२
तोमरं व्यजनञ्चैव, घृतपात्रन्तु वामके।
बिभ्रतं सप्तभिर्हस्तैर्द्विमुखं सप्तजिह्वकम्।३
याम्यानने चतुर्जिह्वं,त्रिजिह्वं चोत्तरे मुखे।
द्वादशकोटिमूर्त्याख्यं,द्विपञ्चाशत्कलायुतम्।४
स्वाहास्वधावषट्कारैरङ्कितं मेषवाहनम्।

आत्माऽभिमुखमासीनं,ध्यायेऽहं तु हुताशनम्।
रक्तमाल्याम्बरं रक्तं,रक्तपद्मासने स्थितम् ।
रौद्रं वागीश्वरीरूपं,वह्निमावाहयाम्यहम् ।६
त्वं मुखं सर्वदेवानां, सप्तार्चिरमितद्युते ? ।
आगच्छ भगवन्नग्ने?यज्ञेऽस्मिन्सन्निधो भव ७
भो अग्ने ! वैश्वानर ! इहागच्छ,इह तिष्ठ ॥

इत्यावाहनम् । ततः प्रणमेत्-

ॐमुखं यः सर्वदेवानां,हव्यभुक्कव्यभुक् तथा।
पितृणाञ्च नमस्तस्मै,विष्णवे पावकात्मने॥

इति नमस्कारः ॥ पुनः पञ्चोपचारैरग्निं सम्पूज्य-

अथाऽग्नेः सप्तजिह्वानां पूजनम्॥ (दक्षिण-मुखे)ॐकनकायै नमः ध्यायामि,पूजयामि।१। ॐरक्तायै नमः ध्या० पू०॥२। ॐकृष्णायै-नमः ध्या० पू० ॥ ३ ॥ ॐ उदरिण्यै नमः ध्या०पू० ॥ ४ ॥ (उत्तरमुखे) ॐ सुप्रभायै नमः ध्या० पू० ॥ ५ ॥ ॐ बहुरूपायै नमः ध्या० पू० ॥ ६ ॥ ॐ अतिरिक्तायै नमः ध्या० पू० ॥७॥ ततः ऋग्वेदं स्थापयेत्पूर्वे,

यजुर्वेदन्तु दक्षिणे । पश्चिमे सामवेदन्तु, उत्तरे च ह्यथर्वणम् ॥

[तदनन्तरं स्रुवस्रु चसमिद्वनस्पतीनाञ्च पूजनम्]

ततोऽऽदौ संकल्पः-

ॐअद्येत्यादि० अमुकगोत्रोत्पन्नोऽहममुकनामशर्माहं सपरिवारस्यात्मनः सदाऽभीष्टफलप्राप्त्यर्थममुकयज्ञकर्म्मणि श्रीसूर्य्यादिनवग्रहाणां साधिदैवतप्रत्यधिदेवतानां, पञ्चलोकपालदशदिक्पालाऽमुकप्रधानदेवतासहितानाञ्च प्रीतये, यवतिलधान्याज्यशर्करादि-द्रव्यैस्तत्तद्देवतामन्त्रैर्यक्ष्ये ॥

ततो दक्षिणजान्वाच्य, कुशैर्ब्रह्मणाऽन्वारब्धः व्याहृतिभि राहुतीर्दद्यात्-

॥अथ होमः॥ (मनसा ध्यानम्) ॐ प्रजापतये नमःस्वाहा,इदं प्रजापतये न मम॥१॥

ॐइन्द्राय स्वाहा,इदमिन्द्राय न मम ॥२॥

ॐ अग्नये स्वाहा, इदमग्नये न मम ॥३॥

ॐ सोमाय स्वाहा,इदं सोमाय न मम ॥४॥

ॐ भूः स्वाहा, इदमग्नये न मम ॥५॥

ॐ भुवः स्वाहा, इदं वायवे न मम ॥६॥
ॐ स्वः स्वाहा, इदं सूर्य्याय न मम ॥७॥
एता महाव्याहृतयः ॥ *ॐशान्तिरस्तु, पुष्टिरस्तु, वृद्धिरस्तु, यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु, द्विपदे चतुष्पदे सुशान्तिर्भवतु ॥

अथ प्रायश्चित-होमः-

ॐत्वन्नोऽअग्ग्ने व्वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽअवयासिसीष्ठाः । यजिष्ठो व्वह्नितमः शोशुचानो व्विश्श्वाद्द्वेषा ँ सि प्प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ [इदमग्निवरुणाभ्यां न मम]॥१॥ ॐसत्त्वन्नोऽअग्ग्ने वमो भवोतीनेदिष्ठोऽ अस्याऽ उषसो व्युष्टौ । अवयक्ष्वनो व्वरुण ँ रराणो व्वीहि मृडीक ँ सुहावो नऽएधि-स्वाहा ॥ (इदमग्निवरुणाभ्यां न मम) ॥ २ ॥ ॐ अयाश्चाग्ग्नेस्यनभिशस्तिपाश्च सत्यमित्त्वमयाऽ असि । अयानो यज्ञं व्वहास्ययानो धेहि

* यथा वाणप्रहाराणां, कवचं वारणं भवेत् । तद्वद् देवोपघातानां, शान्तिर्भवति वारणम् ॥

भेषज ँ स्वाहा ॥ (इदमग्नये अयसे न मम) ॥ ३ ॥ ॐ ये ते शतं व्वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा व्वितता महान्तः । तेभिर्नो ऽअद्य सवितोतव्विष्णुर्व्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्क्काः स्वाहा ॥ (इदं वरुणाय, सवित्रे, विष्णवे, विश्वेभ्यो-देवेभ्यो, मरुद्भ्यः, स्वर्केभ्यश्च न मम) ॥ ४ ॥ ॐ उदुत्तमं व्वरुणपाशमस्मदवाधमं व्विमद्ध्यम ँ श्रथाय । अथा व्वयमादित्यव्रते तवानाग-सोऽ अदितये स्याम-स्वाहा ॥ (इदं वरु-णायादित्यायाऽदितये च न मम) ॥ ५ ॥

इति प्रायश्चित्ताङ्गाज्य-पञ्चवारुणोहोमः ॥ (अतोऽग्रेऽन्वारब्धं विना होमः कार्य्यः) तत्रादौ घृताक्ताः नवग्रह-समिधः समन्त्रैर्जुहुयात् ॥ अर्कःपलाशः खदिरो, ह्यपामार्गोऽथ पिप्पलः । उदुम्बरः शमी दूर्वा, कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥

ॐ सूर्याय नमः स्वाहा ॥१॥ ॐ चन्द्राय नमः स्वाहा ॥२॥ ॐ भौमाय नमः स्वाहा ॥ ३ ॥ ॐ बुधाय नमः स्वाहा ॥ ४ ॥ ॐ बृहस्पतये नमः स्वाहा ॥ ५ ॥ ॐ शुक्राय

नमः स्वाहा ॥६॥ ॐ शनैश्चराय नमः स्वाहा ॥७॥ ॐ राहवे नमः स्वाहा ॥८॥ ॐ केतवे नमः स्वाहा ॥९॥

पश्चाद् घृतच्छायाकरणे तैजसे पात्रे घृतं प्रक्षिपेत् ॥

अथ घृतछाया ॥ ॐ ध्रुवोसीति-प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्रीछन्दो ध्रुवो देवता घृतच्छायायां-विनियोगः ॥ ॐ ध्रुवोसि ध्रुवोऽयं यजमानोऽस्मिन्नायतने प्प्रजया पशुभिर्भूयात्। घृतेन द्यावापृथिवी पूर्येथामिन्द्रस्य च्छर्दिरसि विश्वजनस्य च्छाया ॥ ॐ जयन्ती मङ्गला काली, भद्रकाली कपालिनी ॥ दुर्गा क्षमा शिवा धात्री,स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते।

॥ इति सम्प्रार्थ्य ॥

ॐ अम्बेऽ अम्बिकेम्बालिके न मानयति कश्चन । ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम्-स्वाहा ॥ (इदमम्बिकायै)

अथ चतुर्वेदहोमः-

ॐ गणानान्त्वा गणपति ७ हवामहे प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपति ७ हवामहे निधी-

नान्त्वा न्निधिपति ७ हवामहे व्वसो मम। आहमजानि गर्ब्भ धमात्त्वमजासि गर्ब्भधम्-स्वाहा ॥ [इदं गणपतये] ॥ १ ॥ ॐ ब्रह्म यज्ञानम्प्रथमम्पुरस्त्ताद्विसीमतः सुरुचो व्वेनऽ आवः। सबुध्न्या ऽउपमा ऽअस्य व्विष्ठाः सतश्श्च योनिमसतश्श्च व्विवः-स्वाहा॥ (इदम्ब्रह्मणे) ॥२॥ ॐ व्विष्णणो ररा-टमसि व्विष्णणोः श्नप्त्रे स्थो व्विष्णणोः स्यूरसि व्विष्णणोर्द्ध्रुवोऽसि। व्वैष्णवमसि व्विष्णवे त्वा-स्वाहा॥ (इदं विष्णवे)॥३॥ ॐ नमः शम्भवाय च मयो भवाय च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च-स्वाहा॥(इदं शिवाय)।४।

अथ चतुर्वेदहोमः-

ॐ अग्निमीले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृ-त्विजम्। होतारं रत्नधातमम्-स्वाहा॥ (इदमृग्वेदाय) ॥ १ ॥ ॐ इषेत्वोर्ज्जे त्वा। व्वायवस्स्थ देवो व्वः सविता प्प्रार्पयतु

श्रेष्ठतमाय कर्म्मणऽ आप्यायद्ध्वमघ्न्याऽ इन्द्राय भागम्प्रजावतीरनमीवाऽ अयक्ष्मामा-वस्तेनऽइशत माघशᳬसो द्ध्रुवाऽ अस्मिन्-न्गोपतौ स्यातबह्वीर्य्यजमानस्य पशून्न्पाहि-स्वाहा ।। (इदं यजुर्वेदाय) ।। २ ।। ॐ अग्न ऽआयाहिवीतये गृणानो हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिषि-स्वाहा ।। (इदं सामवेदाय)।३। ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽ आपो भवन्तु पी-तये । शंय्योरभिस्स्रवन्तु नः-स्वाहा (इद-मथर्ववेदाय) ।।४।। अथ नवग्रह होम:-

ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधे हव्यवाहमुप-ब्ब्रुवे । देवाँ२ ऽ आसादयादिह-स्वाहा ।। ॐ आ कृष्ण्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्न-मृतम्मर्त्यञ्च । हिरण्ण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन्-स्वाहा ।। ॐ त्र्यम्बकँ यजामहे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । उर्व्वारुकमिव बन्धनान्न्मृत्योर्मुक्षीय मामृ-तात्-स्वाहा ।। इदं सूर्य्याय ।।

ॐ अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवत व्वाजिनः। देवीरापो यो वऽऊर्म्मिः प्रतूर्तिः ककुन्मान्वाजसास्तेनायं व्वाज ँ सेत्-स्वाहा॥ ॐ इमन्देवा ऽअसपत्न ँ सुबद्ध्वम्महते क्षत्राय महते ज्ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय। इम ममुष्य पुत्रममुष्यै पुत्रमस्यै व्विशऽएष वोमी राजा सोमोऽस्म्माकम्ब्राह्मणाना ँ राजा-स्वाहा॥ ॐ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति व्वेदः। स नः पर्षदति दुर्ग्गाणि व्विश्श्वानावेव सिन्धुन्दुरितात्यग्निः-स्वाहा॥ इदञ्चन्द्राय॥

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी। यच्छा नः शर्म्म सप्प्रथाः—स्वाहा॥ ॐ अग्निर्म्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम्। अपा ँ रेता ँ सि जिन्वति-स्वाहा॥ ॐ यदक्रन्दः प्रथमञ्जायमानऽ उद्यन्त्समुद्राादुत वा पुरीषात्। श्येनस्य पक्षा हरि-

णस्य बाहूऽ उपस्तुत्त्यम्महि जातन्तेऽ अर्व्वन्-
स्वाहा ॥ इदं भौमाय-
ॐ इदं विष्ण्णुर्व्विचक्क्रमे त्रेधा निदधे पदम्।
समूढमस्य पाᳬसुरे-स्वाहा ॥ ॐ उद्बुद्ध्यस्वाग्ग्ने प्रतिजागृहि त्त्वमिष्टापूर्त्ते सᳬ सृजेथामयञ्च । अस्म्मिन्त्सधस्त्थेऽ अद्ध्युत्तरस्मिन् विश्श्वेदेवा यजमानश्च सीदत-
स्वाहा ॥ ॐ व्विष्ण्णो रराटमसि व्विष्ण्णोः श्नप्त्रे स्थो व्विष्ण्णोः स्यूरसि व्विष्ण्णोर्द्ध्रुवोसि । वैष्ण्णवमसि व्विष्ण्णवे त्त्वा-
स्वाहा । इदं बुधाय ॥

ॐ महाँ २ ऽइन्द्रो व्वज्रहस्तः षोडशी शर्म्मयच्छतु । हन्तुम्पाप्मानँ योस्मान्द्वेष्टि उपयाम गृहीतोसि महेन्द्राय त्त्वैषते योनिर्म्महेन्द्राय त्त्वा-स्वाहा ॥ ॐ बृहस्प्पतेऽ अतियदर्य्योऽ अर्हाद्द्युमद्विभाति क्क्रतुमज्जनेषु । यद्दीदयच्छवसऽऋतप्प्रजात तदस्म्मासु द्द्रविणन्धेहि चित्त्रम्-स्वाहा ॥ ॐ ब्रह्म जज्ञा-

नम्प्रथमम्पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो व्वेनऽ आव्वः।स बुध्न्या ऽउपमा ऽअस्यव्विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च्च व्विवः स्वाहा। इदं बृहस्पतये।

ॐ शुक्रज्ज्योतिश्च चित्रज्ज्योतिश्च सत्यज्ज्योतिश्च ज्ज्योतिष्मांश्च्च। शुक्रश्च्चऽ ऋत पाश्चात्य ँ हाः—स्वाहा॥ ॐ अन्नात्परिस्रुतो रसम्ब्रह्मणा व्व्यपिबत्क्षत्रम्पयः सोमम्प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियं व्विपान ँ शुक्रमन्धसऽ इन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु—स्वाहा॥ ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र ँ हवे हवे सुहव ँ शूरमिन्द्रम्। ह्वयामि शक्क्रम्पुरुहूतमिन्द्र ँ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः-स्वाहा॥ इदं शुक्राय॥

ॐ प्रजापते न त्वदेतान्न्यन्न्यो व्विश्वा रूपाणि परिता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नोऽ अस्तु व्वय ँ स्याम पतयो रयीणाम् स्वाहा॥ ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽ आपो भवन्तु पीतये। शँय्योरभिस्स्रवन्तु नः-स्वाहा।

ॐ यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्य्यस्य त्वा तपसे। देवस्त्वा सविता मध्वा नक्तु पृथिव्याः सꣳस्पृशस्पाहि। अर्चिरसि शोचिरसि तपोसि स्वाहा ॥ इदं शनैश्चराय।

ॐ नमोस्तु सर्प्पेब्भ्यो ये के च पृथिवीमनु। येऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेब्भ्यः सर्प्पेब्भ्यो नमः-स्वाहा ॥ ॐ कया नश्चित्रऽ आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया व्वृता-स्वाहा ॥ ॐ कार्षिरसि समुद्द्रस्य त्वा क्षित्त्याऽ उन्नयामि। समापोऽ अद्भिरग्मत समोषधीभिरोषधीः—स्वाहा ॥ (इदं राहवे) ॥ ॐ आ ब्ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्ब्रह्मवर्च्चसी जायतामाराष्ट्रे राजन्न्यः शूरऽ इषव्व्योऽतिव्व्याधी महारथो जायतान्दोग्ग्ध्री धेनुर्व्वोढानड्वानाशुः सप्प्तिः पुरन्धिर्य्योषा जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवास्य यजमानस्य व्वीरो जायतान्निकामे निकामे

आहुतयः—"प्रस्थधान्यं चतुषष्ठिराहुतेः परिकीर्तितम्। तिलानान्तु तदर्धं स्यात्तदर्धं स्याद् घृतस्य च।"

नः पर्ज्जन्न्यो व्वर्षतु फलवत्त्यो अ ऽओषधयः पच्च्यन्ताँय्योगक्षेमो नः कल्पताम्-स्वाहा। ॐ केतुङ्कृण्वन्न केतवे पेशो मर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः-स्वाहा॥ ॐ इन्धानास्त्वा शत ँ हिमाद्युमन्त ँ समिधीमहि। अग्ग्नै समत्नदम्भनमदब्धासो ऽअदाभ्यञ्चित्ता व्वसो स्वस्ति ते पारमशीयस्वाहा ॥ (इदं केतवे) ॥

अथ पञ्चलोकपालानां होमः--

ॐगणानान्त्वा गणपति ँ हवामहे प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपति ँ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपति ँ हवामहे व्वसो मम। आहमजानि गर्ब्भधमा त्त्वमजासि गर्ब्भधम्-स्वाहा (इदं गणपतये(।ॐअम्बेऽ अम्बिकेम्बालिके न मानयति कश्च्चन। ससस्त्यश्श्वकः सुभद्द्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम्-स्वाहा ॥(इदं दुर्गायै)॥

ब्राह्मणभोजनम्—' सहस्त्र भोजयेत्सोमे, ब्राह्मणानां शतं पशौ। चातुर्मास्येषु चत्वारि-शतानि च सुरामख। अयुतं वाजपेये च, अश्वमेधे चतुर्गुणमिति"।

ॐ व्वातो वा मनो वा गन्धर्व्वाः सप्तवि ँ शतिः। ते ऽअग्ग्रेश्श्वमयुञ्जँस्ते ऽ अस्मिम-ञ्जवमादधुः-स्वाहा ॥ (इदं वायवे) ॥ ॐ ऊर्ध्वाऽअस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीँष्यग्ग्नेः। द्युमत्तमासु प्रतीकस्य सूनोः-स्वाहा ॥ (इदमाकाशाय) ॥ ॐ अश्श्विनोर्ब्भैषज्ज्येन तेजसे ब्ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामि सरस्वत्यै भैषज्ज्येन व्वीर्य्यान्नाद्द्ययाभिषिञ्च्चामीन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय श्श्रियै यशसेऽभिषिञ्चामि-स्वाहा ॥[इदमश्विभ्याम्] इति पञ्चलोकपालानां होमः॥

अथ दशदिक्पालानां होमः-

ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रँ हवे हवे सुहवँ शूरमिन्द्रम्। ह्वयामि शक्क्रम्पुरुहूतमिन्द्र ँ स्वस्त्ति नो मघवा धात्त्विन्द्रः-स्वाहा ॥(इदमिन्द्राय न मम) ॥ ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधे हव्व्यवाहमुपब्ब्रुवे। देवाँ देवाँ ऽआसादयादिह-स्वाहा ॥ (इदमग्नये) ॥ ॐ

असियमोऽ अस्यादित्योऽअर्व्वन्नसित्रितो गुह्येन व्रतेन। असिसोमेन समया व्विपृक्तऽआहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि-स्वाहा॥ (इदं यमाय)॥ ॐ एष ते निर्ऋते भागस्तं जुषस्व स्वाहाऽग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरः सद्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः-स्वाहा व्विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहा मित्राव्वरुणा नेत्रेभ्यो वा मरुन्नेत्रेभ्यो वा देवेभ्यऽ उत्तरासद्भ्यः स्वाहा सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्यऽउ परिसद्भ्योदुवस्वन्तस्तेभ्यः-स्वाहा॥ (इदं निर्ऋतये)॥ ॐइमम्मे व्वरुणश्श्रुधी हवमद्या च मृडय त्वामवस्युराचके-स्वाहा॥(इदं वरुणाय)॥ॐव्वायुरग्ग्रेगायज्ञप्राः साकङ्गन्मनसायज्ञम्। शिवोनियुद्भिः शिवाभिः स्वाहा॥(इदं वायवे)॥ॐ कुविदङ्गयवमन्ता यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्व्वं व्वियूय। इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमः उक्तिं

ध्यजन्ति-स्वाहा ।। (इदं कुबेराय) ।। ओ३म् ईशावास्यमिद ँ सर्वं यत्किञ्चिज्जगत्यां जगत् । तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्य स्विद्धनम्-स्वाहा ।। (इदमीशानाय) (अत्रोदकस्पर्शः) ।। ओ३म् नमोस्तु सर्प्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । येऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्य सर्प्पेभ्यो नमः-स्वाहा ।। (इदमनन्तात) ।। ओ३म् ब्रह्म यज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो व्वेनऽआवः । सबुद्ध्न्याऽउपमाऽअस्य व्विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च व्विवः-स्वाहा ।। (इदम्ब्रह्मणे) ।। इति ।।

अथ दिशाहोमः—

ओ३म् प्राच्च्यै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहाप्रतीच्यै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहोद्ध्वायै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहार्व्वाच्यै दिशे स्वाहा ।।

अथ गायत्री होमः-

ॐ तत्स वितुर्व्वरेण्यम्भर्ग्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्-स्वाहा।(इति १०८ वारञ्च जुहुयात्)। ॐ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति व्वेदः। स नः पर्षदति दुर्ग्गाणि विश्श्वानावेव सिन्धु दुरितात्यग्निः-स्वाहा॥ (इति तृष्ठचँ)॥

ॐ व्विश्श्वतश्चक्षुरुत व्विश्श्वतोमुखो व्विश्श्वतो बाहुरुत व्विश्श्वतस्पात्। सम्बाहुब्भ्यान्धमति सम्पत त्त्रैर्द्यावाभूमी जनयन्देवऽएकः-स्वाहा॥ ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिःपृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः। व्वनस्पतयः शान्तिर्व्विश्श्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्व्वꣳशान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधि॥

ततः सपत्नीको यजमानः, आचार्य्यस्य दक्षिणःसन् ताम्बूलपूगीफलाऽक्षतघृतादिभिः पूर्णाहुति ञ्जुहुयात्॥

ॐ पूर्ण्णा दर्व्वीति-हिरण्यगर्भ-ऋशिस्त्रिष्टुप्छन्दो वैश्वानरो देवता, मृडनामाग्नौ

पूर्णाहुतिर्होमे-विनियोगः ।। ॐ पूर्ण्णा दर्व्वि परापत सुपूर्ण्णा पुनरापत । व्वस्न्नेव व्वि-क्क्रीणावहाऽइषमूर्ज्जꣳ शतक्क्रतो-स्वाहा ।।

अथ बर्हिर्होमः-

ॐ देवागातु व्विदोगातुम्व्वित्त्वागातुमित । मनसस्पत ऽइमन्देव यज्ञꣳ स्वाहा व्वातेधाः-स्वाहा ।।

तत अग्निविसर्जनम्-

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ, स्वस्थाने परमेश्वर ।।
यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्रगच्छ हुताशन ! ।।

अथ भस्मना त्र्यायुषकरणम्-

ॐत्र्यायुषमिति-नारायणऋषिरुष्णिक् छन्दः, शिवोदेवता, त्र्यायुषकरणे—विनियोगः ।।
ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेरिति—ललाटे,
ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषमिति—ग्रीवायाम्,
ॐयद्देवेषु त्र्यायुषमिति-दक्षिणवामबाहुमूले
ॐ तन्नोऽअस्तु त्र्यायुषमिति-हृदि ।। इति।।

तत, संस्रव प्राशनम् ।। मार्जनम् ।। वह्नौ पवित्रप्रतिपत्तिः ।। ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् ।। ब्राह्मणदक्षिणादानम् ।। प्रणीताविमोकः ।। अभिषेकः ।।

❀ अथ शिवपूजनम् ❀

उत्तराऽभिमुखो भूत्वा भस्मत्रिपुण्ड्रविभूषितः कृत सन्ध्यादिनित्यक्रियः आचम्यप्राणानायम्य शान्तिपाठं पठित्वा देशकालौ सङ्कीर्त्य सङ्कल्पं कुर्यात् ॥ आदौ विधिना गणपतिञ्च सम्पूज्य ॥ अथ ध्यानम्--

ध्यायेन्नित्यं सुरेड्यं यतिगतिमतिदं यौगिकाधारमेकमाद्यन्तादिप्रभावं निगमजनिजुषां ध्यानधाराऽवगम्यम् । सोमं सोद्धारमीशं धरणिसुरवरैर्याञ्चया शङ्करं तं, भक्त्युद्रेकाय वर्गं कलयति विदुषां यत्कृपा तं हि शम्भुम् ॥ रुद्रीसंख्याफलं देवि, शृणुष्व वदतो मम । डाकिन्यादिभये प्राप्ते, ह्येकावृत्तिञ्जपेन्नरः ॥ १ ॥
भूतप्रेतपिशाचानां, भये च गुणवृत्तितः ।
ग्रहदोषदशायाञ्च, पञ्चावृत्तिन्न संशयः ॥२॥
ज्वराऽतिसारदोषादौ, वातपित्तकफादिषु ।
सर्वरोगोपशान्त्यर्थं, सप्तावृत्तिं न संशयः॥ ३ ॥
सर्वाऽर्थसाधनायै वै, नवावृत्तिं पठेन्नरः ।
असाध्यरोगनाशाय, मनोऽभीप्सितकर्म्मणे।४

अपमृत्युविनाशाय तथाऽऽरोग्याय वै पुनः ।
सर्वशान्तिभवेत्तत्र, रुद्रावृत्या न संशयः ॥५॥

तत्र देव समीपेऽर्घ्यादिस्थापनं कृत्वा ॥ अथ ध्यानम्–

बन्धूकसन्निभंदेवं, त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरम् ।
त्रिशूलधारिणंदेवं, चारुहासं सुनिर्मलम् ॥१॥
कपालधारिणं देवं, वरदाभयहस्तकम् ।
उमयासहितं शम्भुन्ध्यायेत्सोमेश्वरं सदा ।२।

अथाऽऽवाहनम्–

आयाहि भगवन् शम्भो! शर्व्वत्वं गिरिजापते ।
प्रसन्नो भव देवेश, नमस्तुभ्यं हि शङ्कर ॥

अथाऽऽसनम्–

विश्वेश्वर महादेव, राजराजेश्वर प्रिय ।
आसनं दिव्यमीशान, दास्येऽहं तुभ्यमीश्वर ॥

अथ पाद्यम्–

महादेव महेशान, महादेवपरात्पर ।
पाद्यं गृहाण मद्दत्तं, पार्वतीसहितेश्वर ॥

अथाऽर्घ्यम्–

त्र्यम्बकेश सदाचार जगदादि-विधायक ।
अर्घ्यं गृहाह देवेश, साम्ब सर्वार्थदायक ॥

अथाचमनीयम्-

त्रिपुरान्तक दीनार्तिहर श्रीकण्ठशाश्वत।
गृहाणाचमनीयञ्च, पवित्रोदककल्पितम्॥

अथ गोदुग्धस्नानम्-

मधुरं गोपयः पुण्यं, पटपूतं पुरस्कृतम्।
स्नानार्थं देवदेवेश ! गृहाण परमेश्वर॥

अथ दधिस्नानम्-

दुर्लभन्दिवि सुस्वादु, दधि सर्वप्रियम्परम्।
तुष्टिदं पार्वतीनाथ !, स्नानाय प्रतिगृह्यताम्॥

अथ घृतस्नानम्-

घृतं गव्यं शुचिः स्निग्धं, सुसेव्यं पुष्टिदायकम्।
गृहाण गिरिजानाथ, स्नानाय चन्द्रशेखर॥

अथ मधुस्नानम्-

मधुरं मृदु मोहघ्नं, स्वरभङ्गविनाशनम्।
महादेवेदमुत्सृष्टं, तव स्नानाय शङ्कर॥

अथ शर्करास्नानम्-

तापशान्तिकरी कान्ता, मधुरा स्वादसंयुता।
स्नानार्थं देवदेवेश ! शर्करेयं प्रदीयते॥

अथ शुद्धोदकस्नानम्-

गङ्गा गोदावरी रेवा, पयोष्णी यमुना तथा।

सरस्वत्यादितीर्थानि, स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम्।

अथ वस्त्रम्–

वस्त्राणि पट्टकूलानि, विचित्राणि नवानि च।
मयाऽऽनीतानि देवेश ! प्रसन्नो भव शङ्कर॥

इति वस्त्रंसमर्प०। अथोपवीतम्–

सौवर्णं राजतं ताम्रं, कार्पासस्य तथैव च।
उपवीतम्मया दत्तं, प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम्॥

इत्युपवीतंसमर्प०। अथ गन्धम्–

सर्वेश्वर जगद्वन्द्य, दिव्यासनसमास्थित।
गन्धं गृहाण देवेश, चन्दनं प्रतिगृह्यताम्॥

इति गन्धंसमर्प०। अथाऽक्षताः [गन्धोपरि शुक्लाक्षतान्]–

अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ!, शुभ्रा धौताश्च निर्मलाः।
मया निवेदिता भक्त्या, गृहाण परमेश्वर!॥

इत्यक्षतान्समर्प०। अथ पुष्पाणि–

माल्यादीनि सुगन्धीनि, मालत्यादीनि वै प्रभो।
मयाऽऽहृतानि पूजार्थं, पुष्पाणि प्रतिगृह्यताम्॥

इति पुष्पाणि समर्प०। अथ विल्वपत्राणि–

सुवर्णं विल्वपत्रञ्च, त्रिशूलाकारमेव च।

मयार्पितं महादेव, विल्वपत्रं गृहाण मे ।।

इति विल्वपत्राणि समर्प० । अथ धूपम्—

वनस्पतिरसोत्पन्नो, गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ।
आघ्रेयः सर्वदेवानां, धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ।।

इति धूपम् । अथ दीपमाघ्रापयामि--

आज्याक्तवर्तिसंयुक्तं, वह्निना दीपितन्तुयत् ।
दीपं गृहाण देवेश, त्रैलोक्यतिमिरापहम् ।।

इति दीपंदर्शयामि । अथ नैवेद्यम्

अपूयानि च पक्वानि, मण्डकावटकानि च ।
पायसं सूपमन्नञ्च, नैवेद्यम्प्रतिगृह्यताम् ।।

इति नैवेद्यंनिवेदयामि । अथाऽऽचमनीयञ्जलम्-

पानीयं शीतलं शुद्धं, गाङ्गेयं महदुत्तमम् ।
गृहाण पार्वतीनाथ! तव प्रीत्या प्रकल्पितम् ।।

इत्याचमनीयं समर्प० । अथ करोद्वर्त्तनम्

कर्पूरादीनि द्रव्याणि, सुगन्धीनि महेश्वर ।
गृहाण जगदाधार, करोद्वर्तनहेतवे ।।

इति करोद्वर्तनं समर्प० । अथ फलानि--

कुष्माण्डं मातुलिङ्गञ्च, नारिकेलं फलानि च ।

गृहाण पार्वतीकान्त, सोमशेखर शङ्कर ॥

इति फलानि समर्प० । अथ पूगीफलताम्बूलादीनि--

पूगीफलम्महद्दिव्य, नागवल्लीदलैर्युतम् ॥
गृहाण देवदेवेश, द्राक्षादीनि सुरेश्वर ॥

इति पूगीफलादीनि समर्प० । अथ द्रव्यम्:-

हिरण्यगर्भगर्भस्थं, हेमबीजसमन्वितम् ।
पञ्चरत्नं मया दत्तं, गृह्यतां वृषभध्वज ॥

इति द्रव्यं समर्प० अथ नीराजनम्-

अग्निर्ज्योति रविर्ज्योतिर्ज्योतिर्नारायणो वि-
भुः । नीराजयामि देवेश, पञ्चदीपैः सुरेश्वर ॥

इति नीराजनं समर्प० । अथ पुष्पाञ्जलिः--

हर विश्वाऽखिलाधार, निराधार निराश्रय ।
पुष्पाञ्जलिं गृहाणेश, सोमेश्वर नमोऽस्तु ते ॥

इति पुष्पाञ्जलिं समर्प० । अथ प्रणाममन्त्रः--

ॐ हेतवे जगतामेव, संसारार्णवसेतवे ॥
प्रभवे सर्वविद्यानां, शम्भवे गुरवे नमः ॥

इति प्रणाममन्त्रः । अथ सङ्कल्पः--

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो

महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्त्तमानस्याद्य श्रीब्रह्मणोऽह्नि द्वितीये प्रहरार्द्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे, वैवस्वतमन्वन्तरेऽष्टाविंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बुद्वीपे भरतखण्डे भारते वर्षे–

(श्रीसुमेरुदक्षिणपार्श्वेऽलकनन्दामन्दाकिन्योश्चसमीपे वा)

श्री बौद्धावतारे ऽस्मिन्वर्तमानेऽमुकनामसम्वत्सरे ऽमुकायनेऽमुकर्तौ, तत्राऽप्यमुकमासे ऽमुकपक्षे ऽमुकतिथावमुकनक्षत्रे ऽमुकवासरे ऽमुकामुकराशिस्थितेषु सूर्यचन्द्रभौमबुधगुरुशुक्रशनिराहुकेतु-ग्रहेषु, यथा यथास्थानस्थितेषु सत्सु, एवं गुणविशेषणविशिष्टायां, शुभपुण्यतिथौ, ममाऽऽत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं, ममैश्वर्य्याभिवृद्ध्यर्थम्, अप्राप्तलक्ष्म्याः प्राप्त्यर्थं प्राप्तलक्ष्म्याश्चिरकालसंरक्षणार्थञ्च, सकलमनोऽभिलाषासिद्ध्यर्थम्, सभायां राजद्वारे वा सर्वत्र यशो विजयलाभादि–प्रा-

प्त्यर्थमिहजन्मनि जन्मान्तरे च, सकलदु-
रितोपशमनार्थम्, तथा मम—सभार्यस्य
सपुत्रस्य सबान्धवस्याऽखिलकुटुम्बसहित-
स्य सपशोः समस्तभयव्याधिजरापीडा-
मृत्युपरिहारद्वारा – आयुरारोग्यैश्वर्याभि-
वृद्ध्यर्थम्, तथा मम जन्मराशेरखिल-
कुटुम्बस्य वा जन्मराशेः सकाशाद्ये के-
चिद्विरुद्धाश्चतुर्थाऽष्टमद्वादशस्थानसंस्थिताः
क्रूरग्रहास्तैः सूचितं सूचयिष्यमाणञ्च
यत्सर्वाऽरिष्टं तद्विनाशद्वारा लाभस्थान-
स्थितवच्छुभफलप्राप्त्यर्थम्, पुत्रपौत्रादि-
सन्ततेरविच्छिन्नवृद्ध्यर्थम्, सूर्य्यादिग्रहा-
ऽनुकूलतासिद्ध्यर्थम्, तथेन्द्रादि-दशदि-
क्पालदेवताप्रसन्नार्थम्, धर्म्माऽर्थकाम-
मोक्षफलप्राप्त्यर्थञ्च, श्रीभवानीशङ्कर-
महारुद्रदेवताप्रीत्यर्थम्, 'पुरुषसूक्तेन' अङ्ग-
न्यासादिपूर्वकं, षोडशोपचारैरन्योपचा-
रैश्च सकृद्रुद्राऽऽवर्त्तनेन (श्रीरुद्रमहारुद्राऽ-

तिरुद्रयागे वाऽभिषेकपूर्वकम्) श्रीशिव-
पूजनमहं करिष्ये ॥ ततः षडङ्गन्यासाः—
ॐ मनो जूतीति—मन्त्रस्य बृहस्पति-
ऋषिः, बृहस्पतिर्देवता, बृहतीछन्दः,
हृदयन्न्यासे जपे—विनियोगः ॥ ॐ मनो
जूतिर्ज्जुषतामाज्ज्यस्य बृहस्प्पतिर्य्यज्ञमि-
मन्तनोत्त्वरिष्टं यज्ञᳬसमिमन्दधातु। व्वि-
श्श्वे देवासऽ इह मादयन्तामोँ ३ प्प्रतिष्ठ॥
[ॐ हृदयाय नमः]॥१॥ॐ अबोद्ध्यग्निरि-
तिमन्त्रस्य बुधगविष्ठिराऋषी, अग्निर्देवता
त्रिष्टुप्छन्दः शिरो न्यासे जपे विनियोगः॥ॐ
अबोद्ध्यग्निःसमिधा जनानाम्प्रतिधेनुमि-
वायतीमुषासम्। यह्वाऽइव प्प्रवयामुज्जि-
हानाः प्प्रभानवः सिस्रतेनाकमच्छ॥ [ॐ
शिरसे स्वाहा]॥२॥ मूर्द्धानमिति—मन्त्र-
स्य भरद्वाजऋषिः, अग्निर्देवता, त्रिष्टु-
प्छन्दः शिखान्यासे जपे विनियोगः॥ॐ
मूर्द्धानन्दिवोऽ अरतिम्पृथिव्व्या व्वैश्श्वा-

नरमृतऽ आजातमग्निनम् । कवि ७ सम्म्रा-
जमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रञ्जनयन्त दे-
वाः॥(ॐ शिखायै वषट्)॥३॥ॐमर्माणि त-
इति मन्त्रस्य अप्रतिरथऋषिर्मर्माणि देवता
विराट्छन्दः,कवचन्यासे जपे विनियोगः ॥
ॐ मर्म्माणि ते व्वर्म्मणा च्छादयामि सो-
मस्त्वा राजामृतेना नुवस्ताम् । उरोर्व्व-
रीयो व्वरुणस्ते कृणोतु जयन्तन्त्वानु देवा
मदन्तु ॥ (ॐकवचाय हुम्) ॥४॥ ॐ व्वि-
श्वतश्चक्षुरिति–मन्त्रस्य विश्वकर्मा–भौ-
वनऋषी, विश्वकर्मा-देवता, त्रिष्टुप्छन्दः
नेत्रन्यासे जपे–विनियोगः ॥ ॐ व्विश्व-
तश्चचक्षुरुत विवश्श्वतोमुखो व्विश्श्वतो बा-
हुरुत व्विश्श्वतस्पात् । सम्बाहुभ्यान्धमति
सम्पतत्त्रैर्द्यावाभूमी जनयन्देवऽ एकः ॥
(ॐ नेत्रत्रयाय–वौषट्)॥ ५ ॥ ॐ मान-
स्तोक इति-मन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः, एक-
रुद्रो देवता जगतीछन्दः 'अस्त्रायफट्'-न्यासे

जपे-विनियोगः ॥ ॐ मा नस्तोके तनये मा नऽआयुषि मानो गोषु मानोऽ अश्वेषु रीरिषः । मानो व्वीरान्नुद्द्र भामिनो व्वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वा हवामहे ॥ ६ ॥ (ॐ अस्त्राय फट्) ॥ इति षडङ्गन्यासाः ॥

❀ अथ विष्णवर्चने पुरुषसूक्तेनांगन्यासाः ❀

ॐसहस्रशीर्षेतिषोडशर्चस्य पुरुषसूक्तस्य नारायणऋषिः, जगद्बीजं पुरुषो-देवता, आद्यानां पञ्चदशानामृचामनुष्टुप्छन्दः, अन्त्यायास्त्रिष्टुप्छन्दः, सर्वासामङ्गन्यासे विनियोगः ॥ हरिः ॐ–सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमि ठंः सर्व्वत-स्स्पृत्वात्यतिष्ठद् दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ (इति वामकरे)॥ ॐ पुरुषऽएवेद ठंः सर्व्वं यद्भूतँ यच्च भाव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥२॥ (इति दक्षिणकरे)॥

ॐ एतावानस्य महिमातो ज्ज्यायाँश्च पूरुषः । पादोस्य व्विश्वा भूतानि त्रिपाद-

स्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ (इति वामपादे) ॥

ॐ त्रिपादूर्द्ध्वऽ उदैत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः । ततो विष्ष्वङ् व्यक्क्रामत्सा शनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ (इति दक्षिणपादे) ॥

ॐ ततो विराडजायत विराजोऽअधिपूरुषः। सजातोऽत्यरिच्च्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥ ५ ॥ (इति वामजानौ)॥

ॐ तस्म्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतः सम्भृतम्पृषदाज्ज्यम्। पशूँस्ताँश्च्चक्क्रे व्वायव्व्या न्नारण्या ग्राम्याश्च्च ये ॥६॥ (इति दक्षिणजानौ) ॥

ॐ तस्म्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतऽऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाᳬसि जज्ञिरे तस्म्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥७॥ (इति वामकटयाम्) ॥

ॐ तस्म्मादश्श्वाऽ अजायन्त ये के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्म्मात्तस्म्माज्जाताऽअजावयः ॥८॥(इति दक्षिणकटयाम्)।

ॐ तँ य्यज्ञम्बर्हिषि प्प्रौक्षन्न्पुरुषञ्जातमग्ग्रतः । तेन देवाऽ अयजन्त साद्ध्याऽऋषय-